

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут
Кафедра трудового, екологічного та аграрного права

КОБЕЦЬКА Н. Р.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

**Навчально-методичний посібник для
студентів ОП «Право» спеціальності 081: Право**

Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2022

УДК 349.6(477)(075.8)

К55

*Рекомендовано до видання Вченою радою навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 2 від 3 листопада 2022 року)*

Рецензенти:

*Мироненко І. В., доктор юрид. наук, доцент, професор кафедри цивільного права
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;*

*Данилюк Л. Р., кандидат юрид. наук, доцент, кафедри трудового, екологічного та
аграрного права Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

Кобецька Н. Р.

К55 Екологічне право України : навчально-методичний посібник для студентів ОП «Право» спеціальності 081 : Право. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2022. 95 с.

Навчально-методичний посібник розроблений на основі ОП «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081: Право Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника та є складовою методичного супроводу самостійної роботи студентів з навчальної дисципліни «Екологічне право України». Метою видання є сприяння студентам в організації вивчення екологічного права України. В посібнику у вигляді опорних конспектів поданий зміст всіх тем відповідно до програми навчальної дисципліни. Опорні конспекти охоплюють теми, які будуть предметом аналізу на лекціях, включені для детального опрацювання на семінарських (практичних) заняттях або ж виносяться на самостійне опрацювання. До кожної теми подані переліки контрольних питань, тестові завдання для перевірки знань, які будуть включені в питання поточного та підсумкового контролю. До кожної теми також міститься розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин станом на 01.09.2022.

Видання призначене для студентів, аспірантів, викладачів.

УДК 349.6(477)(075.8)

ЗМІСТ

Передмова.....	4
<i>Тема.</i> Екологічне право як галузь права.....	5
<i>Тема.</i> Правове регулювання власності на природні об'єкти і їх ресурси. Право природокористування.....	10
<i>Тема.</i> Екологічні права та обов'язки громадян України.....	15
<i>Тема.</i> Правові засади управління в галузі охорони довкілля.....	20
<i>Тема.</i> Економічний механізм охорони довкілля.....	29
<i>Тема.</i> Юридична відповідальність за екологічні правопорушення.....	32
<i>Тема.</i> Поняття та зміст екологічної безпеки.....	36
<i>Тема.</i> Правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій.....	39
<i>Тема.</i> Правова охорона довкілля в промисловості, сільському господарстві і на транспорті.....	42
<i>Тема.</i> Правові засади забезпечення екологічної безпеки у сфері використання ядерної енергії.....	45
<i>Тема.</i> Правові засади забезпечення біологічної та генетичної безпеки.....	48
<i>Тема.</i> Правове регулювання поведження з відходами.....	52
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони і використання надр.....	57
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони і використання лісів та інших об'єктів рослинного світу.....	61
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони і використання вод.....	68
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони і використання тваринного світу.....	74
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони атмосферного повітря.....	80
<i>Тема.</i> Правовий режим екологічної мережі України.....	84
<i>Тема.</i> Правовий режим природно-заповідного фонду України.....	86
<i>Тема.</i> Правовий режим курортних, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон.....	90
<i>Тема.</i> Правовий режим охорони виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.....	93

ПЕРЕДМОВА

Вивчення Екологічного права України є важливою складовою професійної підготовки юриста, оскільки практика застосування еколого-правових норм у різних сферах суспільного життя висуває багато проблем, які ускладнюються специфікою екологічних правовідносин, значним обсягом нормативного матеріалу та іншими факторами. Студенти повинні отримати теоретичні знання та необхідні практичні навички з урахуванням їх майбутньої спеціалізації.

Метою навчальної дисципліни «Екологічне право України» є системне вивчення механізму правового регулювання та захисту суспільних відносин, що виникають у сфері належності, використання, відновлення природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки. Завданнями курсу «Екологічне право України» є формування у студентів знань теоретичних знань механізму правового регулювання відносин у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля, а також уміння аналізувати й тлумачити чинне екологічне законодавство та застосовувати еколого-правові норми на практиці.

Предметом навчальної дисципліни «Екологічне право України» є однойменна галузь права та законодавства, а також практика реалізації еколого-правових норм різноманітними суб'єктами.

У процесі вивчення Екологічного права України застосовуються такі *форми організації навчального процесу* як: лекції, семінарські (практичні) заняття, консультації, модульні контрольні роботи, екзамен, самостійна робота студентів.

Зважаючи на визначений навчальним планом напряму підготовки бакалавра ОП Право спеціальності 081 Право обсяг та розподіл годин аудиторної і самостійної роботи з навчальної дисципліни «Екологічне право України» і фактичний обсяг матеріалу курсу, самостійна робота студентів охоплює великий обсяг програмового матеріалу. Представлений конспект лекцій покликаний полегшити вивчення курсу «Екологічне право України». В посібнику у вигляді опорних конспектів поданий зміст всіх тем відповідно до програми навчальної дисципліни. Опорні конспекти охоплюють теми, які будуть предметом аналізу на лекціях, включені для детального опрацювання на семінарських (практичних) заняттях або ж виносяться на самостійне опрацювання. До кожної теми подані переліки контрольних питань, зразки тестових завдань для перевірки знань, які будуть включені в питання поточного та підсумкового контролю. До кожної теми також міститься розширений перелік нормативно-правових актів, які регулюють відповідний вид відносин станом на 01.09.2022.

ТЕМА. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО ЯК ГАЛУЗЬ ПРАВА

Форми взаємодії суспільства і природи:

- **економічна форма** (споживання природи, використання її для своїх потреб);
- **екологічна** (охорона, відновлення довкілля);
- **біологічна** (задоволення людиною своїх фізичних, біологічних та інших тілесних потреб на засадах перебування в природному середовищі);
- **духовна** (культурне та естетичне сприйняття природи).

Форми охорони довкілля:

- **консервативна (заповідна)** (поч. ХХ ст.);
- **раціональне використання природних ресурсів** (30-40 рр. ХХ ст.);
- **відновлення, захист навколишнього природного середовища** (50-60 рр. ХХ ст.);
- **забезпечення екологічної безпеки** (90-і рр. ХХ ст.).

Слово «**екологія**» означає вчення про дім, місце, де ти живеш. Вперше в наукову термінологію це поняття ввів німецький вчений Геккель у 1866 році. Екологію в широкому розумінні можна визначити як вчення про взаємодію живих організмів, в тому числі людини, з навколишнім природним середовищем. На сьогодні розрізняють різні її види: біоекологія (в біології), геоекотлогія (в географії), інженерна екологія (в геології), соціальна екологія (в соціології). Одним її з проявів є також правова екологія, зокрема, екологічне право.

Екологічне право:

- **як галузь права;**
- **як галузь науки;**
- **як навчальна дисципліна.**

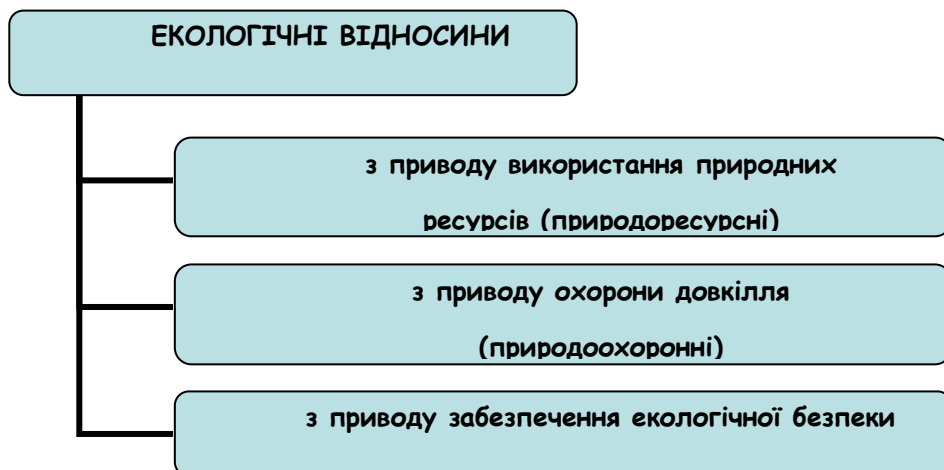
Етапи становлення екологічного права як галузі права:

- в рамках цивільного права (*земля як нерухоме майно*) – до 1917р.
- земельне право (*монополія державної власності на землю*) – після 1917р., остаточно сформувався в 40-их рр. ХХ ст.
- земельне, лісове, водне, гірниче, фауністичне (*диференційований підхід*) – 60-і рр. ХХ ст.
- природноресурсове право
- природноресурсове і природоохоронне право (*інтегрований підхід*)
- екологічне право (Колбасов О.С. *Екологія: політика – право*. – М., 1976; Концепция экологического права (материалы «круглого стола» // Вестник Московского университета. – 1987. – №5.)

Екологічне право є окремою самостійною галуззю права, що охоплює систему правових норм, які регулюють екологічні відносини у сфері взаємодії людини і природи з приводу раціонального використання, охорони, відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки

Предметом правового регулювання екологічного права є екологічні відносини, тобто відносини, які складаються у сфері взаємодії людини (суспільства) і природи з приводу використання, охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

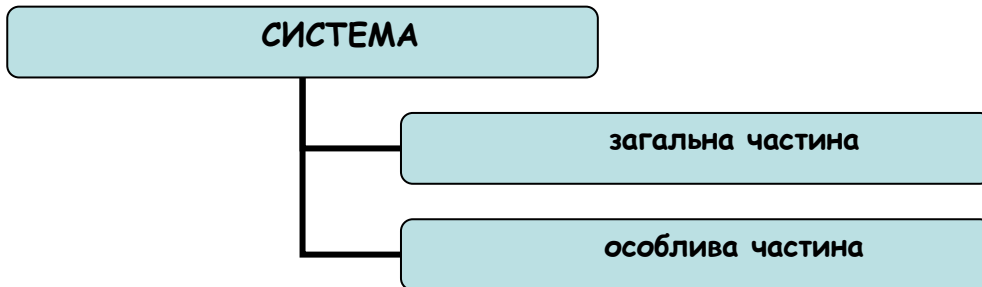
Методи екологічного права: екологічне право використовує в сукупності різні методи правового регулювання при пріоритеті імперативного (адміністративного, владного) методу.

Система екологічного права – це відповідним чином структурно об'єднані елементи, що утворюють відповідну галузь права.

Елементи системи екологічного права як галузі права:

- підгалузі,
- інститути,
- підінститути,
- норми права.

Загальна частина:

- право власності на природні ресурси;
- право природокористування;
- екологічні права та обов'язки громадян;
- правовий механізм управління в галузі охорони довкілля;
- економічний механізм в галузі охорони навколишнього природного середовища;
- правове забезпечення екологічної безпеки;
- юридична відповідальність в галузі охорони довкілля.

Особлива частина:

- земельне право;
- надрове право;
- водне право;
- лісове право;
- фауністичне право;
- правова охорона атмосферного повітря;
- правовий режим екологічної мережі України;
- правовий режим континентального шельфу та виключної морської (економічної) зони.
- європейське та міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля.

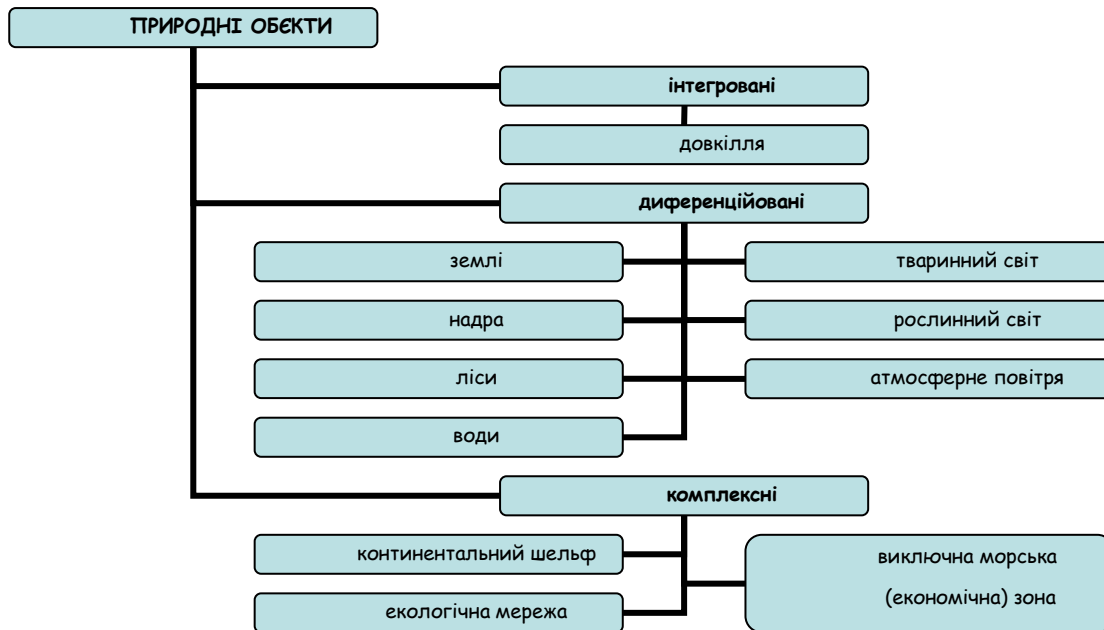
Об'єкти екологічного права – це певні природні блага, умови, елементи, що підлягають регулюванню за допомогою норм екологічного права.

- навколишнє природне середовище (довкілля);
- природні об'єкти;
- природні ресурси;
- життя і здоров'я людини.

Навколишнє природне середовище (довкілля) – сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів

Природний об'єкт – завершений екологічний комплекс, з властивими йому функціями, який нерозривно пов'язаний і взаємодіє з іншими елементами довкілля.

Природний ресурс – певна сукупність запасів природних речовин, природної енергії чи певна корисна властивість природного об'єкта, які використовуються суспільством для задоволення своїх потреб.

Принципи екологічного права – основні, вихідні, положення, засади, на яких базується правове регулювання екологічних відносин.

• **загальні принципи**, на яких базується вся система права – законності, невідворотності, відповідальності за протиправну поведінку тощо;

• **спеціальні (галузеві)**, що стосуються і діють лише в рамках однієї галузі, зокрема, екологічного права;

• **принципи підгалузей екологічного права** (земельного, надрового, водного);

• **принципи інститутів екологічного права** (наприклад, принципи інституту екологічної безпеки).

Спеціальні принципи екологічного права

- пріоритет охорони життя і здоров'я людини,
- оптимальне поєднання екологічних і економічних інтересів суспільства,
- забезпечення раціонального і ефективного використання природних об'єктів,
- запобіжний характер заходів охорони довкілля,
- гласність і демократизм, широке залучення громадськості,
- забезпечення міжнародного співробітництва та ін.

Джерела екологічного права України – прийняті уповноваженими державними органами чи органами місцевого самоврядування нормативно-правові акти та ратифіковані міжнародно-правові договори, що регулюють екологічні відносини.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте основні положення щодо функціонування людини і суспільства в навколишньому середовищі. Яке значення вони мають для екологічного права?

2. Які особливості розвитку екологічного права як галузі права на кожному окремому етапі його становлення?

3. Охарактеризуйте предмет екологічного права та метод еколого-правового регулювання.

4. Деталізуйте структуру відносин, що складають предмет екологічного права.

5. Обґрунтуйте пріоритетність імперативного методу правового регулювання в екологічному праві.

6. Яка система об'єктів екологічного права, визначте їх суть, різновиди та ознаки.
7. В чому полягає суть та відмінність понять «природний об'єкт» і «природний ресурс»? Наведіть приклади.
8. У чому суть принципів правової охорони довкілля? Як вони співвідносяться з принципами екологічного права?
9. Охарактеризуйте основні галузеві принципи екологічного права.
10. Дайте поняття системи екологічного права та охарактеризуйте її складові елементи.
11. Дайте характеристику системи джерел екологічного права та класифікацію актів екологічного законодавства.
12. Доведіть, що Конституція України є джерелом екологічного права.
13. Наведіть приклади поресурсних, інтегрованих та спеціальних законів як джерел екологічного права.
14. Директиви ЄС в системі джерел екологічного права: особливість та механізми імплементації.
15. Визначте поняття екологічного права як науки. Назвіть найвідоміших представників сучасної науки екологічного права України.
16. Що являє собою екологічне право як навчальна дисципліна?

Зразки тестових завдань:

1. Розрізняють таку форму взаємодії суспільства і природи: 1) правову; 2) організаційну; 3) економічну; 4) охоронну.
2. Для екологічного права як галузі права характерно: 1) інтенсивність розвитку; 2) специфічність термінології; 3) різноманітність та багатогранність джерел; 4) всі перераховані вище ознаки.
3. Стосовно екологічного права норми кримінального права виконують: 1) охоронну функцію; 2) правову функцію; 3) компенсаційну функцію; 4) регулятивну функцію
4. До диференційованих природних об'єктів належить: 1) навколишнє природне середовище; 2) поверхневі води; 3) природний заповідник; 4) рекреаційна зона.
5. До природних ресурсів належить: 1) атмосферне повітря; 2) землі; 3) деревина; 4) надра.
6. За юридичною силою джерела екологічного права діляться на: 1) первинні і вторинні; 2) конституційні та інші; 3) закони і підзаконні нормативно-правові акти; 4) кодифіковані та не кодифіковані нормативно-правові акти.
7. Основним галузевим актом екологічного законодавства України є: 1) Конституція України; 2) Земельний кодекс України; 3) Екологічний кодекс України; 4) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Нормативно-правові акти:

Конституція України.

Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019.

Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991.

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Про імплементацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 р. № 847-р.

ТЕМА. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ ОБ'ЄКТИ І ЇХ РЕСУРСИ. ПРАВО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Право власності на природні об'єкти та їх ресурси:

• **в об'єктивному розумінні** – це система правових норм, що регулюють відносини власності на природні об'єкти та їх ресурси;

• **в суб'єктивному розумінні** – це врегульована нормами права можливість суб'єкта володіти, користуватись і розпоряджатись належними йому природними об'єктами та їх ресурсами.

Особливості природних об'єктів як об'єктів власності:

- вони є об'єктами природного походження і не створюються людською працею;
- природні ресурси не підлягають простому відтворенню в процесі виробництва, як товар, частина з них взагалі є вичерпними і не відтворюваними;
- на відміну від товарно-матеріальних цінностей, природні об'єкти не мають вартості, вони не є майном у власному розумінні;
- більшість природних об'єктів не можна перемістити в просторі, окремі з них навіть неможливо виокремити, обмежити, індивідуалізувати;
- природні об'єкти мають особливе значення для держави і суспільства в цілому тому, що є природною основою, базою функціонування людського суспільства і забезпечують саме його існування;
- всі природні об'єкти існують в нерозривному зв'язку між собою, з навколишнім природним середовищем, природними екосистемами, розвиваються за об'єктивними законами природи.

Форми власності на природні об'єкти та їх ресурси:

власність Українського народу – «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.» (ст. 13 Конституції України, ст. 6 ВК України, ст. 4 КУпН, ст. 7 ЛК України, ст. 5 Закону України «Про тваринний світ», ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

державна власність (ст. 84 ЗК України, ст. 7, 8 ЛК України, ст. 6 Закону України «Про тваринний світ», ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

комунальна власність (ст. 83 ЗК України, ст. 7, 9 ЛК України, ст. 6 Закону України «Про тваринний світ», ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

приватна власність (ст. 81, 82 ЗК України, ст. 7, 10-15 ЛК України, ст. 7-8 Закону України «Про тваринний світ», ст. 6 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»)

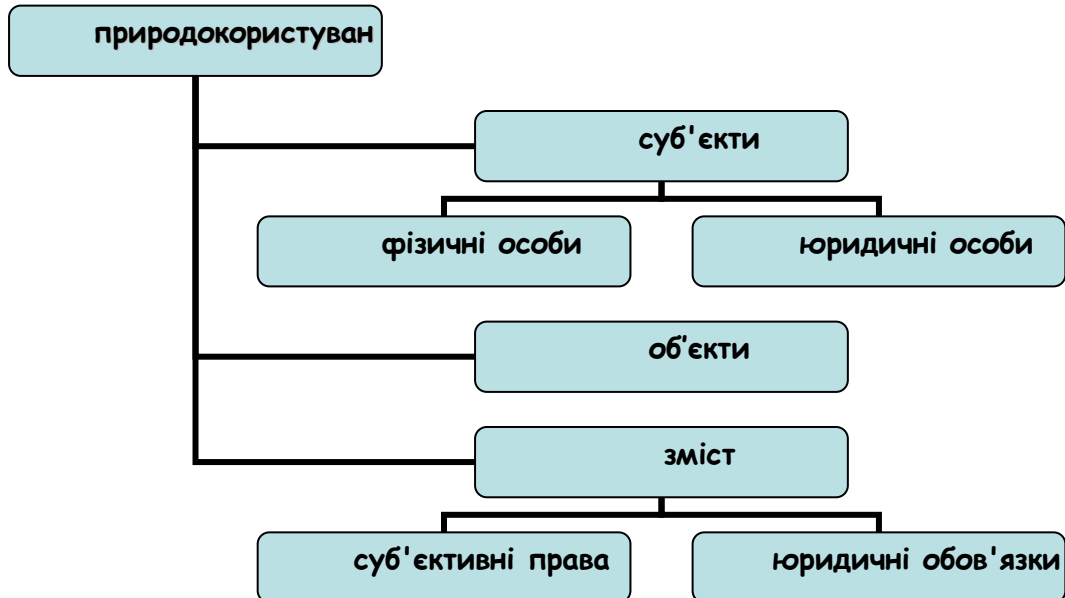
Право природокористування:

• **як об'єктивне право** – тобто правовий інститут – сукупність правових норм, що регулюють відносини з приводу експлуатації, використання корисних властивостей природних об'єктів, порядку, умов надання, експлуатації та припинення використання природних об'єктів

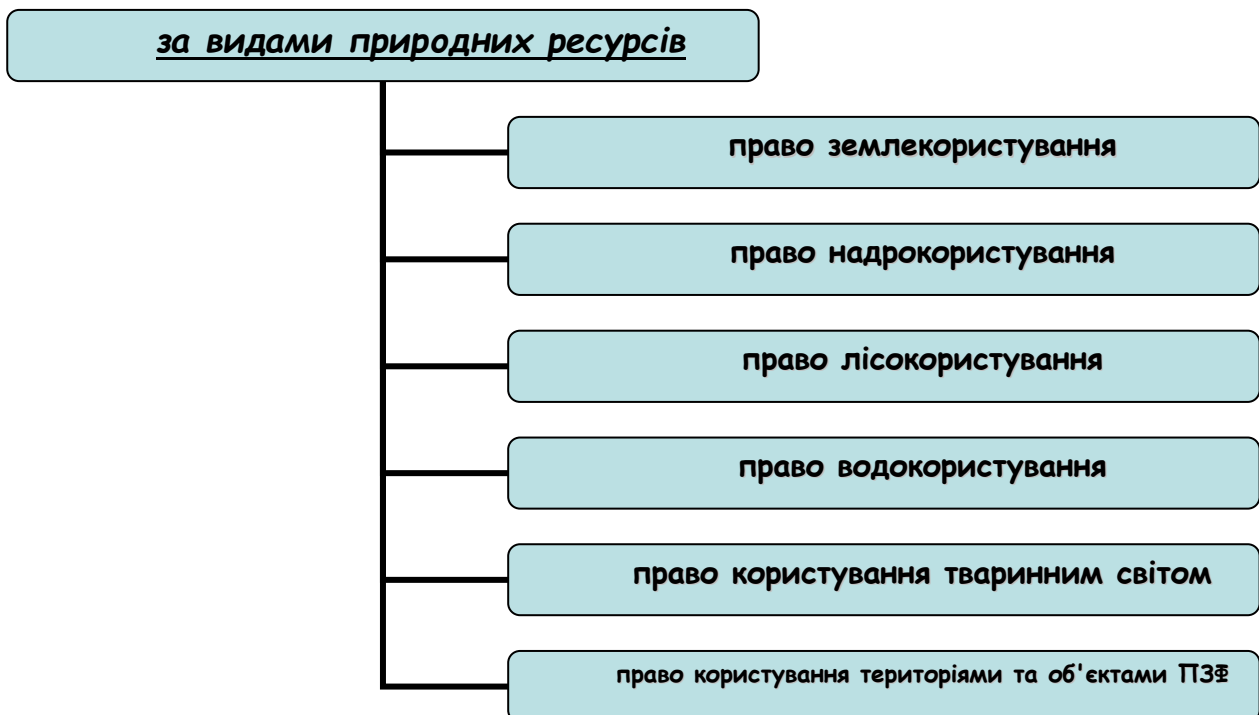
• **як суб'єктивне право** – можливість, що належить конкретному природокористувачу і спрямована на задоволення різноманітних інтересів і використання різних властивостей довкілля – економічних, екологічних, оздоровчих, естетичних тощо.

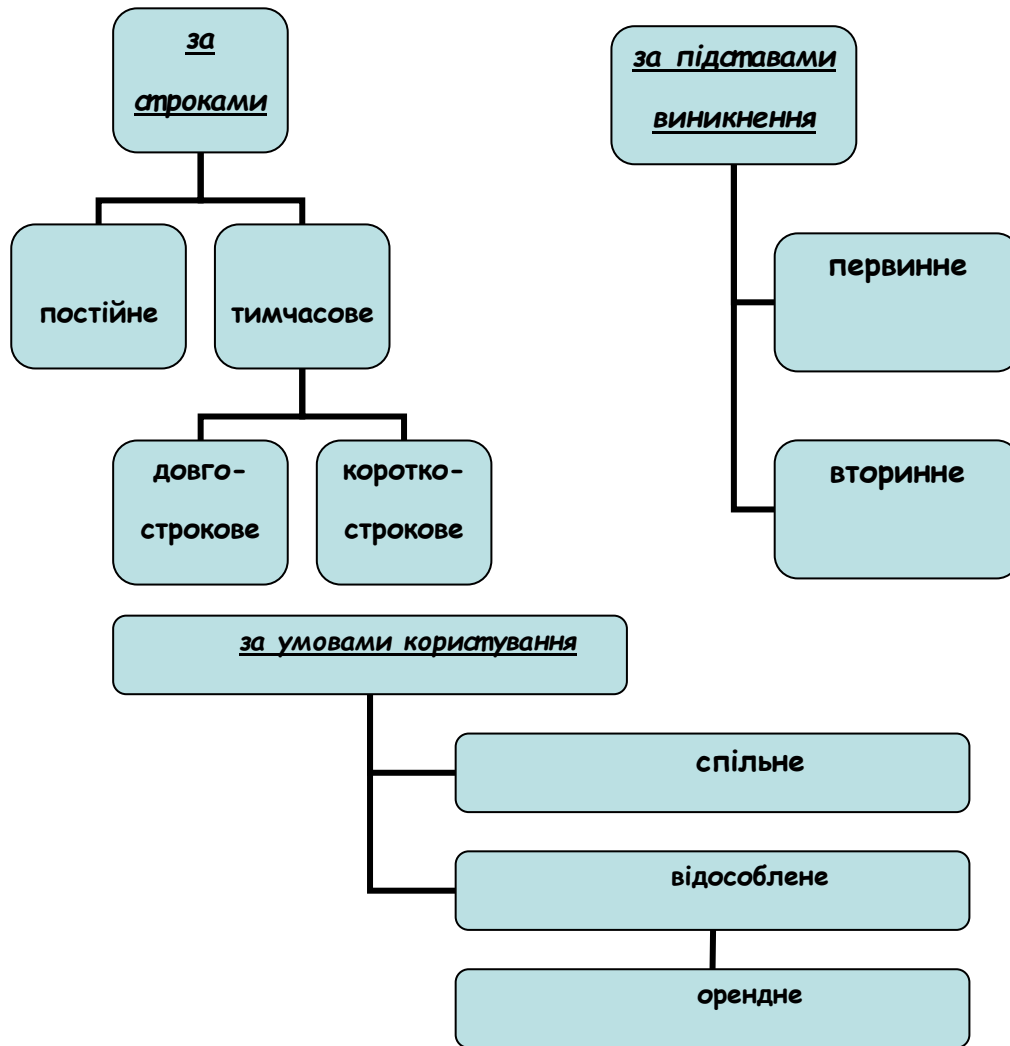
•**як правовідносини** – врегульовані нормами права суспільні відносини щодо використання корисних властивостей природних об'єктів, змістом яких є відповідні права та обов'язки природокористувачів

Структура відносин природокористування:

Класифікація природокористування:

Форми природокористування

Загальне – використання людиною природи з метою задоволення своїх життєво необхідних потреб (купання в річці, збирання в лісі грибів, ягід для власного споживання).

Спеціальне – виробничо-господарське використання природних об'єктів (видобування корисних копалин, рубка лісу) .

підстави порівняння	загальне	спеціальне
мета	необхідність задоволення життєво необхідних потреб	здійснення виробничо-господарської чи іншої спеціальної діяльності
суб'єкти	фізичні особи, громадяни	підприємства, організації, громадяни, наділені спеціальною екологічною правосуб'єктністю
умови використання	природні об'єкти не закріплюються за конкретними особами	закріплення відособленої частини об'єкту за окремим користувачем
підстави виникнення	волевиявлення користувача, не потрібно одержання спеціального дозволу	необхідність отримання спеціального дозволу від компетентних державних органів
платність	безоплатне	платне

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення та назвіть особливості права власності на природні ресурси. Що слід мати на увазі під об'єктивним і суб'єктивним правом власності на природні ресурси?
2. Назвіть особливості природних об'єктів, як об'єктів власності, на відміну від майна, матеріальних речей.
3. У чому, на вашу думку, полягають відмінні риси правового режиму права власності на природні ресурси?
4. Конституційне та галузеве регулювання права власності на природні ресурси. Приватна власність на природні ресурси.
5. Визначте коло суб'єктів права державної, комунальної та приватної власності на природні ресурси.
6. Які юридичні факти (фактичні склади) є підставами виникнення та припинення права власності на природні ресурси?
7. Розкрийте зміст права природокористування та порівняйте його зі змістом права власності на природні ресурси.
8. У чому полягають основні відмінності між загальним і спеціальним природокористуванням?
9. Назвіть особливості та наведіть приклади спеціального природокористування.
10. Назвіть особливості та наведіть приклади загального природокористування.
11. Дайте класифікацію права природокористування залежно від об'єктного складу.
12. Поясніть механізм здійснення первинного і вторинного природокористування.
13. Які природні ресурси можуть бути предметом оренди за чинним законодавством України?
14. Розкрийте систему прав та обов'язків природокористувачів.
15. Наведіть підстави виникнення та припинення права природокористування.

Зразки тестових завдань:

1. Відповідно до Конституції України права власника від імені Українського народу здійснюють: 1) кожен громадянин України; 2) компетентні державні органи; 3) територіальні громади; 4) органи державної влади та місцевого самоврядування.
2. Надра в Україні: 1) є виключною власністю держави; 2) можуть надаватися в приватну власність на умовах, визначених законодавством; 3) є виключною власністю народу України; 4) можуть перебувати в державній і комунальній власності.
3. Суб'єктами права комунальної власності на землю та інші природні об'єкти є: 1) органи місцевого самоврядування; 2) громадські природоохоронні об'єднання; 3) територіальні громади; 4) місцеві державні адміністрації.
4. Інститут екологічного права, що регулює відносини з приводу використання корисних властивостей природних об'єктів, їх експлуатації, називається: 1) право природокористування; 2) право використання природних ресурсів; 3) право власності на природні ресурси; 4) право управління природними ресурсами.
5. Отримання дозволу на здійснення природокористування є юридичним фактом виникнення: 1) права власності на природні об'єкти; 2) права загального природокористування; 3) права спеціального природокористування; 4) права спільного природокористування.
6. За видами природних об'єктів, що використовуються, розрізняють: 1) право загального природокористування; 2) право надрокористування; 3) право тимчасового користування; 4) право спільного користування.
7. Право користування на умовах оренди в екологічному законодавстві передбачене стосовно: 1) надр; 2) атмосферного повітря; 3) водних об'єктів; 4) об'єктів тваринного світу.

Нормативно-правові акти:

Конституція України.

Цивільний кодекс України від 16.01.2003.

Земельний Кодекс України від 25.10.2001.

Кодекс України про надра від 27.07.94.

Лісовий Кодекс України в редакції від 8.02.2006.

Водний Кодекс України від 06.06.1995.

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 21.06.2001.

Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 10.06.1992.

Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001.

Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004.

Про рослинний світ: Закон України від 9.04.1999.

ТЕМА. ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА І ОБОВ'ЯЗКИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Міжнародне та європейське регулювання. Про ці права і в міжнародному масштабі почали говорити досить пізно. Традиційно міжнародним стандартом в галузі прав людини вважається Загальна декларація прав людини 1948 року і Міжнародні пакти про економічні, соціальні, культурні права і про громадянські, політичні права 1966 року. Однак в жодному з цих актів не йде мова про екологічні права. В цьому є свої об'єктивні причини, пов'язані з тим, що в середині ХХ ст. проблеми охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки людини стояли не так гостро.

Вперше на міжнародному рівні право жити в сприятливому навколишньому середовищі було зафіксоване в Декларації про навколишнє середовище, прийнятій на конференції ООН в Стокгольмі у 1972 році. Декларація закріпила: «Людина має основне право на свободу, рівність і сприятливі умови життя в навколишньому середовищі, якість якого дозволяє вести гідне і квітуче життя і несе головну відповідальність за охорону і покращення навколишнього середовища на благо теперішнього і майбутніх поколінь».

В Декларації Конференції ООН по навколишньому середовищу і розвитку, яка відбувалась у 1992 році в Ріо-де-Жанейро, було закріплено право «на здорове і плідне життя в гармонії з природою». Крім цього в ній були сформульовані права на доступ до інформації про стан довкілля, участь у прийнятті рішень, доступ до правосуддя у сфері довкілля.

Пізніше міжнародне та європейське співтовариство зосередило свою увагу на розробці механізмів реалізації цих прав, а не простому їх декларуванні. В цьому плані особливо цінною є прийнята в червні 1998 року на 4-ій Пан-Європейській конференції міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» Конвенція про доступ до інформації і участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються охорони навколишнього середовища (так звана Орхуська конвенція). Орхуська конвенція є новим важливим механізмом розвитку демократії та прав людини.

Екологічні права громадян України є самостійною групою прав у галузі екологічних відносин, що закріплені Конституцією України і Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» і представляють собою сукупні можливості поведінки громадян України в сфері приналежності, використання природного середовища, придатного для нормального існування людини, а також збереження, відтворення і покращення цього середовища.

Система екологічних прав громадян (ст. 9 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища») включає право на:

- а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище;
- б) участь в обговоренні та внесення пропозицій до проектів нормативно-правових актів, матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища, внесення пропозицій до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, що беруть участь в прийнятті рішень з цих питань;
- в) участь в розробці та здійсненні заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального і комплексного використання природних ресурсів;
- г) здійснення загального і спеціального використання природних ресурсів;
- д) об'єднання в громадські природоохоронні формування;
- е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом;
- є) участь у громадських обговореннях з питань впливу планованої діяльності на довкілля;
- ж) одержання екологічної освіти;

з) подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище;

и) оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян у порядку, передбаченому законом;

і) участь у процесі здійснення стратегічної екологічної оцінки.

Особливості системи екологічних прав:

- екологічні права спрямовані на задоволення екологічних потреб і забезпечують реалізацію екологічних інтересів;

- центральною ланкою, основою системи екологічних прав є право громадян на безпечне довкілля;

- пріоритет екологічних прав громадян в загальній системі прав людини і громадянина, в першу чергу пріоритет права на безпечне для життя і здоров'я довкілля;

- забезпечення екологічних прав громадян є центральною і кінцевою метою екологічної політики держави;

- система екологічних прав громадян України, їх законодавче регулювання перебувають в стадії формування;

Конституційні екологічні права (ст. 50 Конституції України):

- право на безпечне для його життя та здоров'я довкілля,

- відшкодування завданої порушенням цього права шкоди,

- право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення.

1. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

- базове в системі екологічних прав

- означає можливість проживати в такому навколишньому природному середовищі, що не спричиняє шкоди здоров'ю, можливість користуватись природними благами (дихати чистим повітрям, пити чисту воду тощо)

- критерії «безпечності» чи «небезпечності» довкілля зафіксовані в екологічних стандартах і нормативах. Сьогодні в Україні такими базовими критеріями є нормативи екологічної безпеки (нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі, гранично допустимі рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на нього). Перевищення цих нормативів і буде порушенням права на безпечне довкілля

2. Право доступу до екологічної інформації.

- поняття екологічної інформації – ст. 25 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»

- інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про:

- стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення;

- біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища;

- джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

- загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей;

- екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища;

- витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля

Шляхи доступу:

- самостійний збір (візуальне спостереження)
 - ознайомлення з офіційно наданою інформацією (Щорічні доповіді про стан довкілля, прос-релізи, інформаційні бюлетені), Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля: постанова Верховної Ради України від 4.11.2004.

- звернення із запитом про надання інформації
 - екологічна інформація – публічна інформація – ЗУ «Про доступ до публічної інформації»

Порядок отримання регулюється виключно законодавством про доступ до публічної інформації.

3. Право на відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю, внаслідок негативного впливу на довкілля.

- спосіб захисту права на безпечне довкілля
 - загальним нормативним актом, що регулює відносини, які виникають у зв'язку із заподіянням шкоди, є ЦКУ
 - умови відшкодування – загальні умови відшкодування шкоди відповідно до цивільного законодавства.

Екологічні обов'язки – це закріплена в законі необхідність певної поведінки громадян в галузі охорони, раціонального використання і відновлення довкілля.

Система екологічних обов'язків громадян (ст. 12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»):

- а) берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- б) здійснювати діяльність з додержанням вимог екологічної безпеки, інших екологічних нормативів та лімітів використання природних ресурсів;
- в) не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів;
- г) вносити штрафи за екологічні правопорушення;
- д) компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

На конституційному рівні екологічні обов'язки закріплені в ст.66 Конституції України (кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення понять «екологічні права громадян» та «екологічні обов'язки громадян».
2. Охарактеризуйте міжнародного-правове регулювання екологічних прав.
3. Дайте перелік екологічних прав громадян та до кожного з них – перелік нормативно-правових актів, які їх регулюють.
4. Визначте особливості системи екологічних прав.
5. Проведіть класифікацію екологічних прав за різними критеріями.
6. Розкрийте зміст права на безпечне довкілля.
7. Що виступає юридичними критеріями визначення безпеки (чи небезпеки) довкілля?
8. Чим визначено, які відомості становлять екологічну інформацію? Назвіть кілька з них.

9. Проаналізуйте ЗУ «Про доступ до публічної інформації» в контексті реалізації права доступу до екологічної інформації.

10. Який порядок реалізації права на екологічну інформацію?

11. Назвіть форми доступу до екологічної інформації.

12. Проведіть порівняльний аналіз екологічних прав громадян і повноважень громадських природоохоронних об'єднань.

13. В яких випадках Орхуська конвенція про доступ до інформації і участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998р.) допускає можливість відмови зі сторони державних органів в наданні екологічної інформації і як це співвідноситься з нашим законодавством?

14. Які, на вашу думку, можливі способи захисту екологічних прав громадян?

Зразки тестових завдань:

1. Право на здорове і плідне життя в гармонії з природою сформульоване в: 1) Загальній декларації прав людини; 2) Орхуській конвенції про доступ до інформації і участь громадськості у прийнятті рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються охорони навколишнього середовища; 3) Декларації по навколишньому середовищу і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.); 4) Міжнародному пакті про екологічні права.

2. Вперше екологічні права громадян України були закріплені: 1) Конституцією України 1996 року; 2) Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»; 3) Законом УРСР «Про охорону природи в УРСР»; 4) Цивільним кодексом України.

3. До конституційних екологічних прав громадян України належить: 1) право на екологічне благополуччя; 2) право на безпечні умови праці, побуту, відпочинку; 3) право доступу до екологічної інформації; 4) право загального і спеціального природокористування.

4. Правовими критеріями безпечності довкілля є: 1) екологічне законодавство; 2) екологічні стандарти і нормативи; 3) екологічна експертиза; 4) еколого-правові норми.

5. Визначення екологічної інформації міститься в: 1) Конституції України; 2) Законі України «Про доступ до публічної інформації»; 3) Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища»; 4) Законі України «Про екологічну інформацію».

6. Основними джерелами екологічної інформації є: 1) дані моніторингу довкілля; 2) дані кадастрів природних ресурсів; 3) реєстри, довідки, що видаються органами державної влади; 4) всі вище наведені джерела.

7. Порядок відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадян внаслідок негативного впливу на довкілля визначається нормами: 1) Закону України «Про охорону здоров'я»; 2) Цивільного кодексу України; 3) Закону України «Про особливості відшкодування екологічної шкоди»; 4) Положенням про порядок відшкодування шкоди, заподіяної життю і здоров'ю громадян негативним впливом на довкілля.

Нормативно-правові акти:

Конституція України.

Конвенція про доступ до інформації і участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: прийнята в рамках Ради Європи 25.06.1998 (м. Орхус, Данія).

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14.01.1998.

Про інформацію: Закон України від 2.10.1992.

Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011.

Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997.

Про екологічну експертизу: Закон України від 9.02.1995.

Кримінальний Кодекс України.

Кодекс України про адміністративні правопорушення.

Цивільний кодекс України.

Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля: постанова Верховної Ради України від 4.11.2004.

Про затвердження Порядку складання, подання та опрацювання запитів на інформацію, розпорядником якої є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, та форм для подання таких запитів: наказ Мінприроди України від 2.12.2021, зареєстрований в Мінюсті України 1.02.20.

Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля: наказ Мінприроди України від 18.12.2003, зареєстрований в Мінюсті України 4.02.2004.

Про затвердження Положення про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища: наказ Мінприроди України від 1.11.2005., зареєстрований в Мінюсті України 15.12.2005.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: наказ Мінкоресурсів України від 27.02.2002, зареєстрований в Мінюсті України 20.03.2002.

ТЕМА. ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Управління в галузі охорони довкілля – це підзаконна виконавчо-розпорядча діяльність уповноважених державних органів і органів місцевого самоврядування, спрямована на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, збереження та відновлення довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

Види:

- державне,
- громадське

(ст. 16 Закону України «Про ОНПС»),

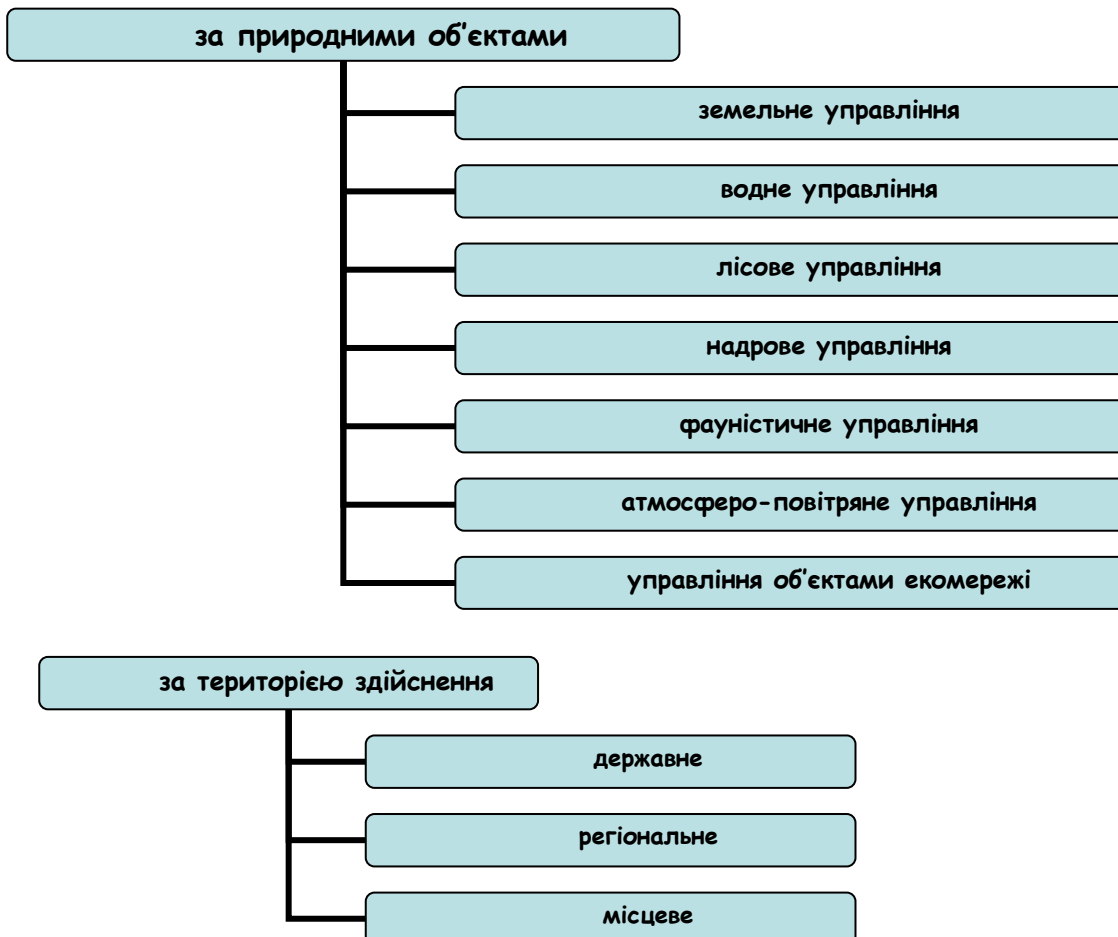
- самоврядне,
- виробниче,
- відомче (галузеве).

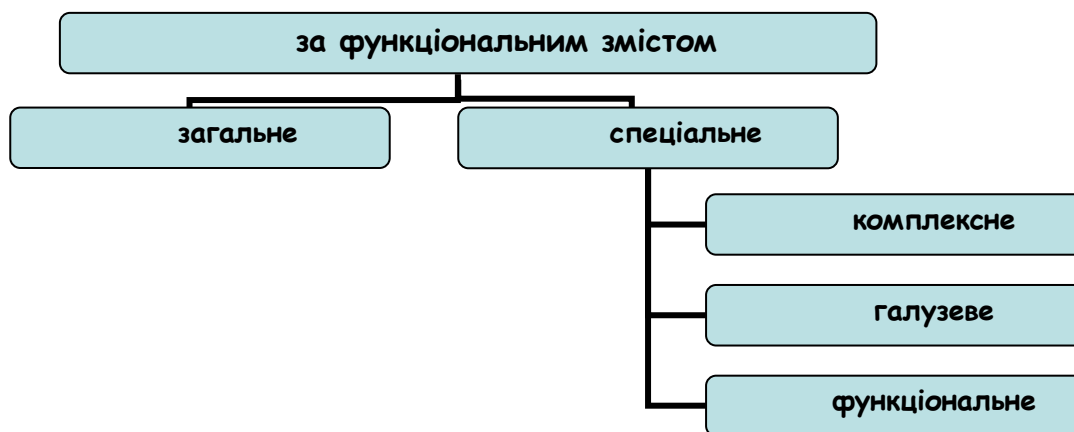
Мета управління в галузі охорони навколишнього природного середовища:

- реалізація законодавства
- контроль за додержанням вимог екологічної безпеки,
- забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів,
- досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища

Особливості управління в галузі охорони навколишнього природного середовища:

- природоохоронний (екологічний характер),
- комплексність,
- диференціація.

ОРГАНИ ЗАГАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

- Кабінет Міністрів України
(ст. 17 ЗУ «Про ОНПС», ст. 20 ЗУ від 7.10.2010 р. «Про Кабінет Міністрів України»)
- Рада Міністрів АРК
(ст. 18 ЗУ «Про ОНПС», ст. 29 ЗУ від 16.06.2011 р. «Про Раду міністрів Автономної Республіки Крим»)
- місцеві державні адміністрації
(ст. 21 ЗУ від 9.04.1999 р. «Про місцеві державні адміністрації»)
- місцеві ради та їх виконавчі органи
(ст. 15, 19 ЗУ «Про ОНПС», п.34-38 ст.26, ст.33 ЗУ від 21.05.1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні»)

ОРГАНИ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ

(Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова КМУ від 10.09.2014 р.)

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля)
(Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р.)

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Міндовкілля є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує:

1) формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки;

2) формування та реалізує в межах повноважень, передбачених законом, державну політику у сфері лісового та мисливського господарства;

3) формування державної політики:

- у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;

- у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр;

- у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснення державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення (далі – поводження з радіоактивними відходами);

- щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Історія РЕОРГАНІЗАЦІЇ:

1991 – створення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди), яке надалі реорганізовувалося в:

1994 – Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України (Мінекобезпеки)

1999 – Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінекоресурсів)

2003 – Міністерство охорони навколишнього природного середовища України (Мінприроди)

2010 – Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінприроди)

2019 – Міністерство енергетики та захисту довкілля України (Мінекоенерго)

2020 – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля)

Центральні органи виконавчої влади, які координуються і спрямовуються Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України

- **Державна служба геології та надр України (надра)**

(Положення про Державну службу геології та надр України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р.)

Державна служба геології та надр України (Держгеонадра) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, є уповноваженим органом з питань реалізації угод про розподіл продукції.

- **Державне агентство водних ресурсів України (води)**

(Положення про Державне агентство водних ресурсів України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р.)

Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів.

- **Державне агентство лісових ресурсів України (ліси, дикі тварини і птахи)**

(Положення про Державне агентство лісових ресурсів України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8.10.2014 р.)

Державне агентство лісових ресурсів України (Держлісагентство) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику у сфері лісового та мисливського господарства.

- **Державна екологічна інспекція України (загальний екологічний контроль)**

(Положення про Державну екологічну інспекцію України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.04.2017 р.)

Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

- **Державне агентство України з управління зоною відчуження**

(Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р.)

Державне агентство України з управління зоною відчуження (ДАЗВ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів та який реалізує державну політику у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснює державне управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення (далі – поводження з радіоактивними відходами).

Центральні органи виконавчої влади, які координуються і спрямовуються Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства України

- **Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (землі)**

(Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2015 р.)

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (Держгеокадастр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру.

- **Державне агентство меліорації та рибного господарства України (водні біоресурси)**

(Положення про Державне агентство рибного господарства України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р.)

Державне агентство меліорації та рибного господарства України (Держрибагентство) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра аграрної політики та продовольства і який реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем.

Центральні органи виконавчої влади, які координуються і спрямовуються Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки

- **Державна служба України з питань праці (надра, гірничий нагляд)**

(Положення про Державну службу України з питань праці затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р.)

Державна служба України з питань праці (Держпраці) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки, і який реалізує державну політику у сферах [...] здійснення державного гірничого нагляду [...].

Центральні органи виконавчої влади, які координуються і спрямовуються Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ

- **Державна служба України з надзвичайних ситуацій**

(Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р.)

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ і який реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

Центральні органи виконавчої влади, які координуються і спрямовуються Кабінетом Міністрів України

- Державна інспекція ядерного регулювання України

(Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р.)

Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері безпеки використання ядерної енергії

Функції управління в галузі охорони довкілля – це особливі види діяльності за напрямками і змістом суб'єктів управління, що є необхідні для організації охорони довкілля (або основні напрямки діяльності відповідних суб'єктів щодо організації охорони довкілля).

Система функцій:

- облік в галузі використання природних ресурсів і охорони довкілля;
- ведення державних кадастрів природних ресурсів;
- просторово-територіальний устрій об'єктів природи;
- розподіл та перерозподіл природних ресурсів;
- екологічне прогнозування;
- екологічне програмування;
- моніторинг довкілля;
- інформування про стан довкілля;
- ліцензування і видача дозволів в галузі використання природних ресурсів;
- лімітування в галузі використання і охорони довкілля;
- екологічне нормування і стандартизація;
- екологічний контроль;
- екологічна експертиза та інші.

Екологічний моніторинг – це діяльність уповноважених державних органів по спостереженню, збиранню, обробці, передачі, збереженню та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін та розробка науково обґрунтованих рекомендацій, необхідних для прийняття рішень в галузі охорони довкілля. Моніторинг здійснюється з метою накопичення інформації про стан довкілля, забезпечення обґрунтованості природоохоронних заходів, прийняття ефективних управлінських рішень в галузі природокористування і охорони довкілля.

Ведення кадастрів природних ресурсів передбачає збір і систематизацію відомостей про кількісний та якісний стан природних об'єктів, їх інші характеристики, режим використання.

Види кадастрів природних ресурсів:

- державний земельний кадастр,
- державний водний кадастр,
- державний лісовий кадастр,

- державний кадастр рослинного світу
- державний кадастр родовищ корисних копалин,
- державний кадастр тваринного світу,
- державний кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду,
- державний кадастр природних лікувальних ресурсів.

Стандартизація – це діяльність, яка визначає певні обов'язкові вимоги до тих чи інших характеристик продукту, товару, об'єкту, процесу.

Змістом державних екологічних стандартів є :

- визначення понять і термінів, що використовуються в екологічній діяльності;
- режим використання і охорони природних ресурсів;
- методи контролю за станом довкілля;
- вимоги щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища;
- інші питання, пов'язані з охороною навколишнього природного середовища та використанням природних ресурсів.

Нормування в галузі охорони довкілля – це діяльність компетентних органів по встановленню меж допустимого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з урахуванням сучасного науково-технічного розвитку.

Правове значення нормативів охорони довкілля полягає в тому, що вони є критерієм оцінки правомірності поведінки суб'єктів. Ці нормативи є обов'язковим для суб'єктів.

Система екологічних нормативів:

- нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин та гранично допустимі рівні шкідливих фізичних та біологічних впливів на довкілля. В літературі їх ще називають нормативи екологічної безпеки. Це показники якості довкілля, які є своєрідними якісними обмеженнями на характеристики складу і властивостей природних компонентів. Вони мають бути однакові для всієї території. Більш суворіші нормативи можуть діяти в курортних, оздоровчих зонах;

- гранично допустимі викиди та скиди забруднюючих хімічних речовин у навколишнє природне середовище, рівні шкідливого впливу на нього фізичних та біологічних факторів (виробничо-господарські нормативи). Це, в певній мірі, кількісні показники, що пред'являються до виробничих суб'єктів. Вони встановлюються стосовно окремих джерел впливу.

Екологічний контроль – це діяльність відповідних суб'єктів, спрямована на забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами, організаціями, громадянами.

Завдання контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища полягають у забезпеченні додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності і підпорядкування, а також громадянами.

Об'єктами екологічного контролю є: стан довкілля і його компонентів, виконання заходів щодо охорони довкілля з боку природокористувачів, забезпечення заходів екологічної безпеки, дотримання екологічного законодавства, екологічних норм, правил і нормативів.

Види екологічного контролю:

- державний (інспектори Державної екологічної інспекції),
- виробничий (відділи, лабораторії підприємств),
- відомчий (спеціальні підрозділи галузевих органів управління в галузі охорони окремих природних ресурсів – геологічний (Державна служба геології та надр), гірничий

(Державна служба з питань праці), за охороною лісів (Державна служба лісової охорони) і т. д.),

- самоврядний (органи місцевого самоврядування),
- громадський (громадські інспектори з охорони довкілля).

Оцінка впливу на довкілля – це процедура, що передбачає:

- 1) підготовку суб'єктом господарювання звіту з оцінки впливу на довкілля відповідно до статей 5, 6 та 14 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»;
- 2) проведення громадського обговорення відповідно до статей 7, 8 та 14 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля»;
- 3) аналіз уповноваженим органом відповідно до статті 9 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» інформації, наданої у звіті з оцінки впливу на довкілля, будь-якої додаткової інформації, яку надає суб'єкт господарювання, а також інформації, отриманої від громадськості під час громадського обговорення, під час здійснення процедури оцінки транскордонного впливу, іншої інформації;
- 4) надання уповноваженим органом мотивованого висновку з оцінки впливу на довкілля, що враховує результати аналізу;
- 5) врахування висновку з оцінки впливу на довкілля у рішенні про провадження планованої діяльності відповідно до статті 11 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля».

Об'єкти. Оцінка впливу на довкілля є обов'язковою при прийнятті рішення про «**планову діяльність**», тобто: будівництво, реконструкцію, технічне переоснащення, розширення, перепрофілювання, ліквідацію (демонтаж) об'єктів, інше втручання в природне середовище. Перелік об'єктів, що потребують отримання висновку з оцінки впливу визначено частинами 2 і 3 статті 3 Закону. Даний перелік розподілено на дві групи:

(1) нафтопереробні та газопереробні заводи; ТЕС, ТЕЦ; установки для виробництва або збагачення ядерного палива, установки для захоронення радіоактивних відходів; чорна та кольорова металургія; споруди із переробки азбесту; деякі категорії хімічного виробництва; будівництво аеропортів, автомагістралей, гідротехнічних споруд портів, тощо. Висновки щодо цих об'єктів видає Мінприроди;

(2) глибоке буріння; категорії сільського господарства; видобувна промисловість; енергетична промисловість; виробництво та обробка металу; переробка мінеральної сировини; категорії харчової промисловості, тощо, висновки Оцінки впливу на довкілля для яких здійснюють місцеві територіальні органи

Висновок з оцінки впливу на довкілля є обов'язковим для виконання, враховується при прийнятті рішення про провадження планової діяльності та може бути підставою для відмови у видачі рішення про провадження планової діяльності. У Висновку визначають вимоги до роботи планованого об'єкту, зокрема, встановлюються вимоги до використання території та природних ресурсів, вимоги щодо охорони довкілля та заходи запобігання надзвичайним ситуаціям. Додатково на підприємство може бути покладений обов'язок проводити компенсаційні заходи, проводити додаткову оцінку впливу на навколишнє середовище, організувати післяпроектний моніторинг.

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте поняття, завдання та особливості екологічного управління.
2. Розмежуйте повноваження органів загальної та спеціальної компетенції у сфері управління охороною довкілля.
3. Перерахуйте органи центральної виконавчої влади, які здійснюють управління охороною та використанням окремих природних ресурсів та визначте їх статус
4. Визначте основні напрямки взаємодії Міністерства екології та природних ресурсів України з іншими центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і

координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів України.

5. Перерахуйте функції державного управління у галузі охорони довкілля та забезпечення раціонального використання природних ресурсів.

6. Які існують види обліку у галузі охорони довкілля та забезпечення раціонального використання природних ресурсів?

7. Визначте суть екологічного прогнозування, програмування, планування.

8. Назвіть нормативно-правові акти, які регулюють порядок ліцензування і видачі дозволів в галузі використання природних ресурсів.

9. Проаналізуйте систему екологічних нормативів.

10. Визначте відмінність між функціями ведення кадастрів природних ресурсів та здійснення моніторингу довкілля.

11. В чому суть оцінки впливу на довкілля?

12. Назвіть об'єкти та суб'єкти оцінки впливу на довкілля.

13. В яких випадках оцінка впливу на довкілля може не проводитися?

14. Яка структура і строк дії висновку з оцінки впливу на довкілля?

15. Який порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності в процесі здійснення оцінки впливу на довкілля?

16. Розмежуйте завдання, об'єкти, суб'єкти та порядок здійснення екологічного контролю.

17. Перерахуйте основні повноваження Державної екологічної інспекції та її органів на місцях при здійсненні ними державного екологічного контролю.

18. Проведіть порівняльний аналіз повноважень державних і громадських інспекторів в галузі охорони навколишнього природного середовища.

19. Який порядок призначення громадських інспекторів з охорони довкілля?

20. Визначте систему можливих форм участі громадськості в діяльності щодо охорони довкілля та прийняття важливих еколого-управлінських рішень.

Зразки тестових завдань:

1. До органів загальної компетенції у сфері управління охороною довкілля відноситься:

1) Мінприроди України; 2) Верховна рада України; 3) Кабінет Міністрів України; 4) природоохоронна громадська організація.

2. Головним органом в системі центральних органів виконавчої влади у формування і забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища є: 1) Кабінет Міністрів України; 2) Міністерство охорони навколишнього природного середовища України; 3) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України; 4) Державний комітет природних ресурсів України.

3. Державна служба геології та надр України є: 1) центральним органом виконавчої влади з питань забезпечення охорони і раціонального використання надр, що координується Мінприроди; 2) урядовим органом державного управління, який діє в складі Мінприроди України; 3) органом центральної виконавчої влади зі спеціальним статусом; 4) урядовою установою, що підпорядковується Кабінету Міністрів України.

4. Який вид кадастру природних ресурсів названий неправильно: 1) державний кадастр атмосферного повітря; 2) державний кадастр рослинного світу; 3) державний кадастр тваринного світу; 4) державний кадастр природних лікувальних ресурсів.

5. Екологічні програми є різновидом: 1) державних науково-технічних програм; 2) державних цільових програм; 3) державних економічних програм; 4) державних природоохоронних програм.

6. Контрольні функції Державної екологічної інспекції поширюються: 1) на всі природні ресурси; 2) на всі, крім надр; 3) на всі, крім надр і лісів; 4) тільки на атмосферне повітря і води.

7. До нормативів екологічної безпеки належать: 1) гранично допустимі викиди шкідливих речовин; 2) гранично допустимі скиди шкідливих речовин; 3) нормативи використання природних ресурсів; 4) нормативи гранично допустимих концентрацій забруднюючих речовин.

Нормативно-правові акти:

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017.

Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018.

Про перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності: Закон України від 19.05.2011.

Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9.04.1999.

Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997.

Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004.

Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 р.

Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р.

Про затвердження Положення про Державне агентство меліорації та рибного господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2015 р.

Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2014 р.

Про затвердження Положення про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2015р.

Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р.

Про затвердження Положення про Державне агентство України з управління зоною відчуження: постанова Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р.

Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р.

Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р.

Про Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2017.

Про затвердження Положення про Державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998.

Про перелік видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку: постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1995.

Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: наказ Мінекоресурсів України від 27.02.2002.

Про затвердження Порядку проведення громадських слухань у процесі оцінки впливу на довкілля: постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2017.

ТЕМА. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Економічний механізм забезпечення охорони довкілля – це система економіко-правових засобів впливу, які забезпечують формування системи фінансування природоохоронних заходів через стягнення екологічного податку, природноресурсових зборів, інших поступлень, стимулювання природоохоронної діяльності суб'єктів шляхом встановленням фінансових та інших матеріальних пільг та гарантій.

Ідеальна модель економічного механізму полягає в тому, щоб закріпити в правових нормах такі умови взаємодії платежів, зборів, податків, при яких підприємцю значно вигідніше виконувати всі вимоги законодавства про охорону довкілля, ніж порушувати їх.

Значення економічного механізму:

- є джерелом фінансування заходів по охороні довкілля, акумулювання грошових засобів;
- здійснює реальний вплив на природокористувачів і інших господарюючих суб'єктів – юридичних і фізичних осіб, стимулюючи їх до виконання екологічних вимог, які містяться в законодавстві.

Елементи економічного механізму (ст. 41 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»):

- податки і збори
 - екологічний податок
 - природноресурсові рентні платежі
 - плата за землю
- система засобів фінансування охорони довкілля
- економічне стимулювання
- екологічне страхування

Податки і збори:

1) екологічний податок (р. 8 Податкового кодексу України)

загальнодержавний податок

об'єктом оподаткування є:

- обсяги та види забруднюючих речовин, які викидаються в атмосферне повітря стаціонарними джерелами;
- обсяги та види забруднюючих речовин, які скидаються безпосередньо у водні об'єкти;
- обсяги та види (класи) розміщених відходів, крім обсягів та видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання;
- обсяги та категорія радіоактивних відходів, що утворюються внаслідок діяльності суб'єктів господарювання та/або тимчасово зберігаються їх виробниками понад установлені особливими умовами ліцензії строк;
- обсяги електричної енергії, виробленої експлуатуючими організаціями ядерних установок (атомних електростанцій).

2) природноресурсові рентні платежі

загальнодержавні

- рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин (ст. 252 Податкового кодексу України);
- рентна плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин (ст. 253 Податкового кодексу України);

- рентна плата за користування радіочастотним ресурсом України (ст. 254 Податкового кодексу України);

- рентна плата за спеціальне використання води (ст. 255 Податкового кодексу України);

- рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів(ст. 256 Податкового кодексу України).

3) плата за землю

- місцевий податок
- елемент податку на майно
- платники – власники і землекористувачі
- ст. 269 – 289 Податкового кодексу України

Система засобів фінансування охорони довкілля:

Для фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища утворюються:

- **Державний фонд охорони навколишнього природного середовища**
- **республіканський Автономної Республіки Крим**
- **місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища**

Економічне стимулювання (ст. 48 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»):

- надання пільг при оподаткуванні підприємств, установ, організацій і громадян в разі реалізації ними заходів щодо раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища, при переході на маловідхідні, ресурсо- і енергозберігаючі технології;

- надання на пільгових умовах короткострокових і довгострокових позичок для реалізації заходів щодо забезпечення раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища;

- встановлення підвищених норм амортизації основних виробничих природо-охоронних фондів;

- звільнення від оподаткування фондів охорони навколишнього природного середовища;

- передачі частини коштів фондів охорони навколишнього природного середовища на договірних умовах підприємствам, установам, організаціям і громадянам на заходи для гарантованого зниження викидів і скидів забруднюючих речовин і зменшення шкідливих фізичних, хімічних та біологічних впливів на стан колишнього природного середовища, на розвиток екологічно безпечних технологій та виробництв.

Екологічне страхування:

- обов'язкове;
- добровільне.

Екологічний аудит – це документально оформлений системний незалежний процес оцінювання об'єкта екологічного аудиту, що включає збирання і об'єктивне оцінювання доказів для встановлення відповідності визначених видів діяльності, заходів, умов, системи екологічного управління та інформації з цих питань вимогам законодавства України про охорону навколишнього природного середовища та іншим критеріям екологічного аудиту.

Об'єкти екологічного аудиту:

- підприємства, установи та організації, їх філії та представництва чи об'єднання, окремі виробництва, інші господарські об'єкти;

- системи екологічного управління;
- інші об'єкти, передбачені законом.

Форми екологічного аудиту:

- добровільний;
- обов'язковий.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення економічного механізму забезпечення охорони довкілля.
2. Назвіть складові елементи економічного механізму забезпечення охорони довкілля.
3. Розкрийте правовий режим справляння збору за спеціальне природокористування.
4. Розкрийте правовий режим стягнення екологічного податку.
5. Що виступає об'єктом екологічного податку?
6. Які заходи визнаються чинним законодавством природоохоронними і фінансуються за рахунок державного і місцевих бюджетів?
7. Який правовий режим Державного фонду охорони навколишнього природного середовища?
8. Назвіть мету і завдання еколого-аудиторської діяльності?
9. Які форми аудиту передбачені Законом України «Про екологічний аудит»?
10. В яких випадках екологічне страхування є обов'язковим?

Зразки тестових завдань:

1. Який з названих елементів не входить в структуру економічного механізму забезпечення охорони довкілля: 1) рентні платежі за спеціальне використання природних ресурсів; 2) екологічний податок; 3) заходи економічного стимулювання; 4) екологічний моніторинг.
2. Якого з названих видів рентних платежів щодо природних ресурсів не існує: 1) рентна плата за користування надрами; 2) рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів; 3) рентна плата за використання атмосферного повітря; 4) рентна плата за спеціальне використання води.
3. Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: 1) є складовою частиною Державного бюджету України; 2) належить до позабюджетних фондів; 3) є комерційним страховим фондом; 4) не є частиною Державного бюджету України.
4. Надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг здійснюється: 1) при відсутності порушень норм екологічного законодавства; 2) при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій; 3) у випадку своєчасної і добровільної сплати ними екологічного податку; 4) у всіх названих випадках.
5. Формами екологічного аудиту відповідно до Закону України «Про екологічний аудит» є: 1) внутрішній і зовнішній; 2) добровільний і обов'язковий; 3) державний і громадський; 4) основний і додатковий.

Нормативно-правові акти:

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Податковий кодекс України від 2.12.2010.

Про екологічний аудит: Закон України від 24.06.2004.

Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища: постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.1998 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 7.04.2006.

ТЕМА. ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Юридична відповідальність у галузі охорони навколишнього природного середовища – це закріплений в законодавстві і забезпечений державою обов'язок порушника еколого-правових вимог зазнати примусового позбавлення чи обмеження певних особистих чи майнових благ.

Юридична відповідальність за екологічні правопорушення є **комплексним міжгалузевим інститутом** екологічного права і характеризується тим, що,

- має особливу підставу – екологічне правопорушення,
- передбачає застосування санкцій кримінально-правового, адміністративного, цивільно-правового, дисциплінарного характеру до осіб, що вчинили екологічне правопорушення.

Екологічне правопорушення – підстава юридичної відповідальності

Особливості екологічного правопорушення:

- екологічна спрямованість (поведінка правопорушника спрямована на негативну зміну стану навколишнього природного середовища, порушення правового режиму природних ресурсів);
- екологічна небезпека (ймовірність порушення екологічних інтересів суспільства, підвищена небезпека для існуючих екологічних зв'язків у екосистемах);
- екологічна протиправність (повне або часткове невиконання вимог, ігнорування правил, закріплених нормами екологічного законодавства).

Головна ознака, яка дозволяє відмежувати екологічне правопорушення від інших полягає в заподіянні ним шкоди природі, природним об'єктам, екосистемам (а через них і людині).

Екологічні склади кримінальних правопорушень (р.8 КК України):

- порушення правил екологічної безпеки (ст. 236);
- нежиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237);
- забруднення або псування земель (ст. 239);
- забруднення атмосферного повітря (ст. 241);
- незаконна порубка лісу (ст. 246);
- незаконне полювання (ст. 248);
- незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (ст. 250);
- безгосподарське використання земель (ст. 254);
- проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля (ст. 253) та ін.

Екологічні адміністративні правопорушення.

Види правопорушень – глава 7 КУпАП України «Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури».

Підвідомчість – розділ 3 КУпАП України.

Цивільно-правова відповідальність (відшкодування заподіяної об'єктам природи шкоди).

• в натурі (зnezараження водного об'єкту, посадка лісу, відтворення рибних запасів та ін.).

• шляхом стягнення збитків.

Способи визначення збитків:

• *нормативний* (за встановленими нормативами),

• *затратний* (за фактичними затратами, понесеними на відновлення стану довкілля),

• *розрахунковий* (за відповідними встановленими методиками, наприклад, Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі внаслідок наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, затверджена наказом Мінприроди України від 10.12.2008, зареєстрований в Мінюсті України 21.01.2009),

• *таксовий* (за встановленими таксами; **такса** – своєрідна розрахункова одиниця, тариф, що носить умовний характер і включає в своєму розмірі наперед визначену оцінку збитків, що виникнуть у зв'язку зі знищенням окремих природних компонентів; наприклад, Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): наказ Мінагрополітики України та Мінприроди України від 19.06.2017).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення юридичної відповідальності за екологічні правопорушення та охарактеризуйте її ознаки.

2. Яка особливість юридичної відповідальності за екологічні правопорушення?

3. Що таке екологічне правопорушення. Як його відрізнити від інших протиправних дій?

4. Які існують види екологічних правопорушень?

5. Як взаємодіють норми екологічного законодавства з нормами інших галузей у регулюванні юридичної відповідальності за екологічні правопорушення?

6. Яким чином заходи дисциплінарного характеру застосовуються до порушників екологічного законодавства?

7. Які види дисциплінарних проступків у галузі охорони довкілля передбачає КУпАП? Які санкції встановлені за їх вчинення?

8. Які органи уповноважені застосовувати заходи адміністративної відповідальності до порушників екологічного законодавства?

9. Що таке екологічний злочин? Які їх склади передбачає КК України?

10. Дайте характеристику екологічної шкоди (поняття, особливості, структура).

11. Визначте загальні умови притягнення до цивільної відповідальності у разі порушення екологічного законодавства.

12. Охарактеризуйте порядок і особливості відшкодування шкоди, заподіяної природним об'єктам.

13. В яких випадках для обчислення розміру екологічної шкоди використовуються таксовий, нормативний і розрахунковий методи? У чому їхні переваги та недоліки?

Зразки тестових завдань:

1. Вкажіть правильне твердження: 1) юридична відповідальність за порушення еколого-правових норм є самостійним видом юридичної відповідальності; 2) юридична відповідальність за порушення еколого-правових норм є підвидом адміністративної відповідальності; 3) юридична відповідальність за порушення еколого-правових норм є комплексним міжгалузевим інститутом; 4) юридична відповідальність за порушення еколого-правових норм не виділяється як самостійний інститут екологічного права.

2. Відповідальність за екологічні правопорушення виконує: 1) охоронну функцію; 2) превентивну функцію; 3) каральну функцію; 4) всі названі функції.

3. Загальним об'єктом екологічного правопорушення є: 1) життя і здоров'я людей; 2) режим використання і охорони природних ресурсів; 3) екологічний правопорядок; 4) все вищеназване.

4. Такси, як форма відшкодування шкоди, заподіяної природним об'єктам, застосовуються при розрахунку розмірів відшкодування у випадку: 1) забруднення водойм; 2) порушення правил використання і охорони надр; 3) незаконної рубки лісу; 4) у всіх названих випадках.

5. Вкажіть правильне твердження: 1) шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в повному обсязі; 2) суб'єкти, які вчасно внесли екологічний податок, звільняються від відшкодування заподіяної шкоди; 3) суб'єкти, які вчасно внесли екологічний податок, звільняються від відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в розмірі сум сплачено податку; 4) шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, підлягає компенсації в десятикратному розмірі від реально заподіяних збитків.

6. Працівники, винні у невиконанні чи неналежному виконанні своїх трудових обов'язків, пов'язаних із здійсненням природоохоронних заходів, підлягають 1) матеріальній відповідальності; 2) дисциплінарній відповідальності; 3) адміністративній відповідальності; 4) всім названим видам відповідальності.

7. Кримінальна відповідальність передбачена за: 1) незаконне видобування корисних копалин; 2) незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення; 3) незаконне видобування корисних копалин, віднесених до стратегічно важливих запасів; 4) всі названі дії.

Нормативно-правові акти:

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Цивільний кодекс України

Кодекс законів про працю України.

Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13.12.2001.

Про внесення змін до пункту 2 Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: постанова КМУ від 29.04.2022 р.

Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова КМУ від 10.05.2022.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008.

Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди: наказ Міндовкілля від 13.04.2022.

Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міндовкілля від 4.04.2022.

Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих внаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): наказ Мінприроди України, Держлісгоспу України від 18.07.2007, зареєстрований в Мінюсті України 2.08.2007.

Про затвердження Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів: наказ Мінагрополітики України і Мінприроди України від 12.07.2004, зареєстрований в Мінюсті України 12.11.2004.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів: наказ Мінприроди від 20.07.2009, зареєстрований в Мінюсті України 14.08.2009.

Про затвердження Методики визначення розмірів шкоди, зумовленої забрудненням і засміченням земельних ресурсів через порушення природоохоронного законодавства: наказ Мінекобезпеки від 27.10.1997, зареєстрований в Мінюсті України 5.05.1998.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі внаслідок наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: наказ Мінприроди України від 10.12.2008, зареєстрований в Мінюсті України 21.01.2009.

Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля: постанова Пленуму Верховного Суду України від 10.12.2004.

ТЕМА. ПОНЯТТЯ І ЗМІСТ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Екологічна безпека являє собою такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів (ст. 50 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»).

Екологічна безпека – складова глобальної і національної безпеки, тобто такого стану розвитку суспільних відносин в галузі екології, при якій системою державно-правових, організаційних, науково-технічних, економічних та інших соціальних заходів забезпечується регулювання екологічно небезпечної діяльності, безпечного для життя і здоров'я людей, запобігання погіршенню екологічної обстановки та виникненню небезпеки для природних систем і населення. (акад. В. І. Андрейцев – основоположник розробки інституту екологічної безпеки)

Комплексність змісту поняття екологічної безпеки:

- певний стан природного об'єкта;
- система гарантій держави громадянам по забезпеченню нормальної життєдіяльності людини.

Ознаки екологічної безпеки:

- стан розвитку суспільних відносин;
- складова системи глобальної екологічної безпеки;
- невід'ємна частина національної безпеки;
- наявність системи соціально-правових засобів забезпечення.

Об'єкти екологічної безпеки: навколишнє природне середовище і життя і здоров'я громадян.

Суб'єкти екологічної безпеки: громадяни України, фізичні особи, юридичні особи, держава.

Види екологічної безпеки:

- за територіальним принципом: глобальну (міжнародну) безпеку; національну (державну) безпеку; регіональну; місцеву; об'єктову.
- за способами забезпечення: техногенно-екологічну; радіоекологічну; соціально-екологічну; природну; економіко-екологічну безпеку та ін.
- залежно від екологічно небезпечних видів діяльності: технічна; хімічна; токсична; біологічна; радіаційна; ядерна; безпека транспортних засобів та ін.

Право екологічної безпеки – це система правових норм та інших юридичних засобів, які спрямовані на створення умов для реалізації суб'єктивного права громадян на екологічну безпеку та захист його в разі порушення, регулювання відносин щодо здійснення екологічно небезпечної діяльності з метою запобігання погіршенню екологічної обстановки, виникненню небезпеки для природних систем і населення, а також здійснення у разі виникнення екологічної небезпеки системи заходів, спрямованих на ліквідацію небезпечних наслідків, визначення режиму використання екологічно небезпечних територій та об'єктів, встановлення особливого статусу осіб, потерпілих від негативних наслідків природної стихії чи техногенного впливу, досягнення режиму безпечного існування населення і стану довкілля на регіональному, національному і транскордонному рівнях.

Механізм забезпечення екологічної безпеки – сукупність державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилити рівень екологічної безпеки,

попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів екологічної небезпеки.

Забезпечення екологічної безпеки – перш за все правове регулювання екологічних ризиків незалежно від характеру і джерел походження природно-стихійного чи свідомого соціального впливу на середовище, пов'язаного із здійсненням екологічно небезпечних видів діяльності та експлуатації аналогічних об'єктів. Екологічний ризик виступає як різновид більш широкої категорії ризику. **Екологічний ризик** – це ймовірність настання негативних наслідків від сукупності шкідливих впливів на навколишнє середовище, які спричиняють необоротну деградацію або значне пошкодження екосистеми, заподіюють шкоду життю чи здоров'ю людей, шкодять екологічним інтересам суспільства, держави та окремої особи.

Система заходів забезпечення екологічної безпеки:

- організаційно-перевентивні (обліково-установочні, реєстраційно-ліцензійні, експертно-оціночні, інформаційно-прогностичні);
- регулятивно-стимулюючі (нормативно-технічні, нормативно-правові, нормативно-обмежувальні, нормативно-екологічні);
- розпорядчо-виконавчі (структурно-функціональне забезпечення, система органів у галузі екологічної безпеки, контрольо-наглядові організаційно-правові форми);
- забезпечувальні (запобіжно-деліктні, судочинські, юридична відповідальність за порушення вимог і норм екологічної безпеки);
- охоронно-відновлювальні (нормативно-режимні, програмно-ліквідаційні, встановлення статусу потерпілих громадян).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття екологічної безпеки як правової та соціальної категорії.
2. Розкрийте поняття екологічного ризику та визначте його місце в системі правовідносин екологічної безпеки.
3. Дайте характеристику правового регулювання транснаціональної екологічної безпеки.
4. Які органи здійснюють державне управління в галузі забезпечення екологічної безпеки?
5. Назвіть гарантії захисту права людини та населення на екологічну безпеку.
6. Розкрийте зміст правових заходів щодо забезпечення екологічної безпеки.
7. Деталізуйте зміст охоронно-відновлювальних заходів забезпечення екологічної безпеки.
8. Які види і заходи юридичної відповідальності передбачені за порушення вимог щодо забезпечення екологічної безпеки?

Зразки тестових завдань:

1. Стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів – це: 1) охорона довкілля; 2) безпечне середовище; 3) екологічна безпека; 5) радіаційна безпека.

2. До охоронно-відновлювальних заходів забезпечення екологічної безпеки відносять: 1) встановлення норм максимального негативного впливу на довкілля; 2) створення системи органів запобігання виникненню надзвичайних ситуацій; 3) закріплення підстав і порядку визнання осіб потерпілими від впливу надзвичайних екологічних ситуацій; 4) ліцензування еколого-небезпечної діяльності.

3. Сукупність державно-правових засобів, спрямованих на регулювання діяльності, спроможної посилити рівень екологічної безпеки, попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для населення і природних систем, локалізацію проявів

екологічної небезпеки це: 1) екологічна безпека; 2) механізм забезпечення екологічної безпеки; 3) форми екологічної безпеки; 4) функції забезпечення екологічної безпеки.

Нормативно-правові акти:

Конституція України.

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЗОН НАДЗВИЧАЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ

Основні поняття (ст. 1 ЗУ «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»):

- **надзвичайна екологічна ситуація** – надзвичайна ситуація, при якій на окремій території сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави;

- **негативні зміни в навколишньому природному середовищі** – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишньому природному середовищі, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах;

- **зона надзвичайної екологічної ситуації** – це окрема місцевість України, на якій виникла надзвичайна екологічна ситуація.

Ознаки зон надзвичайних екологічних ситуацій:

- наявність шкоди навколишньому природному середовищу, зміна його якісного стану, порушення безпеки довкілля, зокрема, значне перевищення встановлених екологічних нормативів;

- зміни довкілля, які, в свою чергу, тягнуть за собою негативні впливи на людину, її здоров'я заподіяння чи реальну загрозу заподіяння шкоди людині;

- причиною таких наслідків є діяльність людини чи вплив стихійних сил природи;

- оголошення у встановленому порядку відповідної території зоною надзвичайної екологічної ситуації;

- встановлення особливого режиму щодо цієї території.

Підстави для оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації:

- значне перевищення гранично допустимих норм показників якості навколишнього природного середовища, визначених законодавством;

- виникнення реальної загрози життю та здоров'ю великої кількості людей або заподіяння значної матеріальної шкоди юридичним, фізичним особам чи навколишньому природному середовищу внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи чи інших факторів;

- негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі на значній території і які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави;

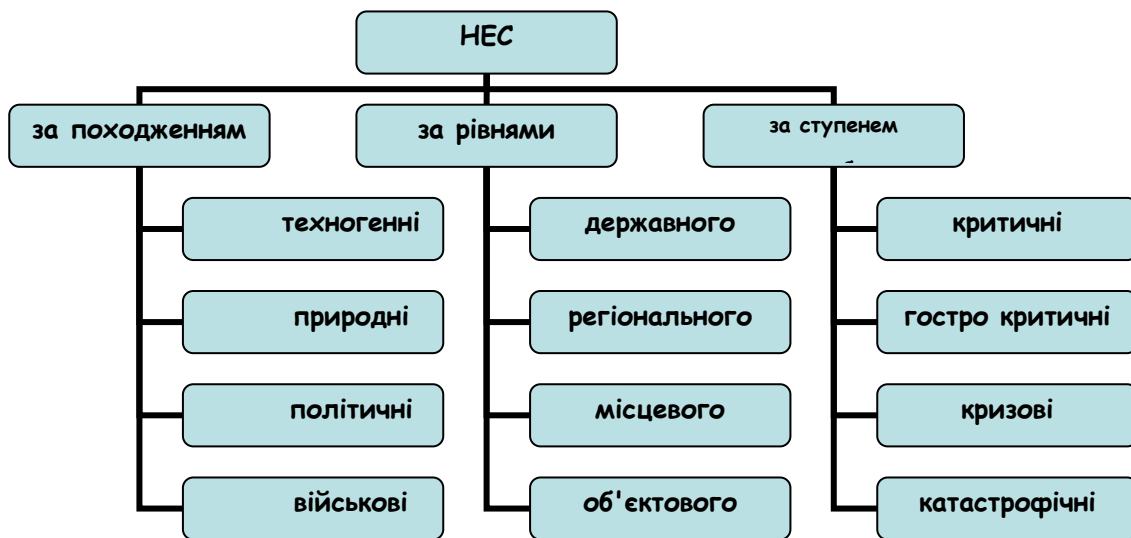
- негативні зміни, що сталися в навколишньому природному середовищі, які суттєво обмежують або виключають можливість проживання населення і провадження господарської діяльності на відповідній території;

- значне збільшення рівня захворюваності населення внаслідок негативних змін у навколишньому природному середовищі.

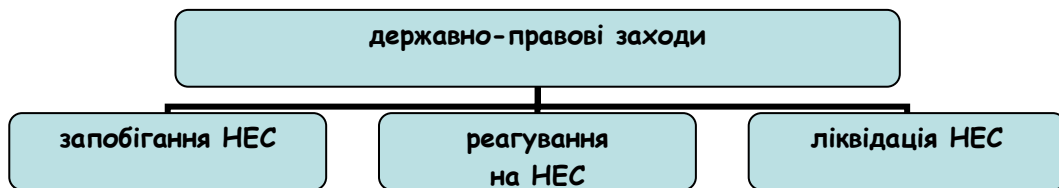
Порядок оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації:

окрема місцевість України оголошується зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України; Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України; Кабінет Міністрів України вносить подання про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації на підставі пропозицій центрального органу виконавчої влади, до відання якого віднесені питання екологічної безпеки, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування або за власною ініціативою; оголошення окремої місцевості

Автономної Республіки Крим зоною надзвичайної екологічної ситуації або окремих її місцевостей може ініціювати Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації – це особливий правовий режим, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

- **запобігання виникненню надзвичайних ситуацій** – підготовка і реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію техногенного та природного характеру або пом'якшення її можливих наслідків;

- **реагування на надзвичайні ситуації** – скоординовані дії підрозділів єдиної державної системи щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварії (катастрофи), уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру, з метою надання невідкладної допомоги потерпілим, усунення загрози життю та здоров'ю людей, а також рятувальникам у разі необхідності;

- **ліквідація надзвичайних ситуацій** – проведення комплексу заходів, які включають аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються у разі виникнення надзвичайних ситуацій і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зон надзвичайних ситуацій.

Питання для самоконтролю:

1. Законодавчі засади оголошення окремих територій зоною надзвичайної екологічної ситуації.

2. Дайте повне, комплексне визначення зони надзвичайної екологічної ситуації на основі законодавчих понять, встановлених в Законі України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації».

3. Назвіть юридичні ознаки та види зони надзвичайної екологічної ситуації.

4. Назвіть підстави оголошення окремих територій зоною надзвичайної екологічної ситуації.

5. Який порядок оголошення окремих територій зоною надзвичайної екологічної ситуації?

6. Який правовий режим зон надзвичайних екологічних ситуацій?

7. Назвіть основні заходи, які здійснюються в рамках запобігання, реагування та ліквідації наслідків надзвичайної екологічної ситуації.

8. Які основні функції Державної служби України з надзвичайних ситуацій щодо реагування на НЕС?

9. Яка система аварійно-рятувальних служб і їх повноваження в сфері захисту населення і територій за надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру?

10. Охарактеризуйте ліквідаційні заходи в межах зон надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

11. Визначте правовий статус осіб, постраждалих внаслідок дії надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру.

12. Дайте загальну характеристику правовим засадам захисту населення і територій за надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Зразки тестових завдань:

1. Надзвичайна ситуація, при якій на окремій території сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави, називається: 1) надзвичайна природна ситуація; 2) надзвичайна екологічна ситуація; 3) зона підвищеної екологічної небезпеки; 4) зона екологічного лиха.

2. Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується: 1) Радою національної безпеки і оборони України; 2) Кабінетом міністрів України; 3) Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України; 4) Верховною Радою України на черговій сесії.

3. Рішенням про встановлення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації можуть встановлюватися обмеження на здійснення певних видів діяльності шляхом встановлення тимчасової заборони на: 1) будівництво та функціонування об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку; 2) застосування в господарській та іншій діяльності особливо небезпечних речовин засобів захисту рослин; 3) функціонування санаторно-курортних закладів; 4) всі названі види діяльності.

Нормативно-правові акти:

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Кодекс цивільного захисту України від 2.10.2012 р.

Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2002.

Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27.02.1991.

ТЕМА. ПРАВОВА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ В ПРОМИСЛОВOSTІ, СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ І НА ТРАНСПОРТІ

Правове забезпечення охорони довкілля в процесі промислової діяльності.

Загальні вимоги по забезпеченню екологічної безпеки промислових підприємств закріплені в р. 11 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», а також передбачені спеціальним законодавством щодо різних галузей промисловості (в основному в стандартах, СанПіНах, ДБН та ін).

Еколого-правові вимоги на етапах:

- розміщення об'єкта, проектування, будівництво, приймання в експлуатацію (ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності», ДБН Б.1.1-4-2009 «Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження містобудівного обґрунтування»). Невід'ємною складовою проектування будівництва об'єкта є проведення оцінки впливу на довкілля (обґрунтовуються доцільність запланованої чи здійснюваної діяльності та способи реалізації, можливі альтернативні варіанти рішень, характеристика стану навколишнього природного середовища території, види та рівні впливу на нього в нормальних і екстремальних умовах, можливі зміни його якісного стану, еколого-економічні наслідки діяльності, заходи щодо зменшення рівня екологічного ризику і забезпечення вимог екологічної безпеки) відповідно до ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля»

- екологічна безпека в процесі експлуатації промислових підприємств забезпечується через нормування і лімітування, внесення зборів за використання природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища, здійснення екологічного контролю (вимоги ВК, ЗУ «Про атмосферне повітря», «Про відходи» та ін).

Об'єкт підвищеної небезпеки – об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються одна або кілька небезпечних речовин чи категорій речовин у кількості, що дорівнює або перевищує нормативно встановлені порогові маси, а також інші об'єкти як такі, що відповідно до закону є реальною загрозою виникнення надзвичайної ситуації техногенного та природного характеру (ст. 1 ЗУ «Про об'єкти підвищеної небезпеки»).

Основні вимоги до об'єктів підвищеної небезпеки:

- ідентифікація об'єкта підвищеної небезпеки;
- облік об'єктів підвищеної небезпеки;
- паспортизація об'єкта підвищеної небезпеки;
- декларація безпеки об'єкта підвищеної небезпеки;
- спостереження за станом потенційно небезпечних об'єктів в рамках моніторингу потенційно небезпечних об'єктів;
- розробка і затвердження планів локалізації та ліквідації аварій.

Правове забезпечення охорони довкілля в процесі сільськогосподарської діяльності. Основні напрями:

- раціональне використання і охорона земель (регулюється земельним законодавством);
- забезпечення екологічної безпеки в процесі використання пестицидів і агрохімікатів (*пестициди* – токсичні речовини, їх сполуки або суміші речовин хімічного чи біологічного походження, призначені для знищення, регуляції та припинення розвитку шкідливих організмів, внаслідок діяльності яких вражаються рослини, тварини, люди і завдається шкоди матеріальним цінностям, а також гризунів, бур'янів, деревної, чагарникової рослинності, засмічуючих видів риб; *агрохімікати* – органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хімічні меліоранти, регулятори росту рослин та інші речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосподарських культур і поліпшення якості рослинницької продукції. Вони: 1) підлягають державній реєстрації; 2) торгівля

ними здійснюється лише на підставі ліцензії; 3) особи, діяльність яких пов'язана з транспортуванням, зберіганням, застосуванням пестицидів і агрохімікатів та торгівлею ними, повинні мати допуск (посвідчення) на право роботи із зазначеними пестицидами і агрохімікатами; 4) господарська діяльність у сфері зберігання та застосування пестицидів і агрохімікатів підлягає обов'язковому страхуванню; 5) підприємства, установи і організації зобов'язані вести облік наявності та використання пестицидів і агрохімікатів – ЗУ «Про пестициди а агрохімікати»);

- забезпечення екологічної безпеки в процесі меліорації земель (ЗУ «Про меліорацію земель»);

- забезпечення екологічної безпеки у тваринницькому комплексі, зокрема в процесі здійснення ветеринарного контролю (ЗУ «Про ветеринарну медицину»).

Правове забезпечення охорони довкілля в транспортній галузі (ЗУ «Про охорону атмосферного повітря», ЗУ «Про транспорт», «Про автомобільний транспорт», Повітряний кодекс України, ЗУ «Про перевезення небезпечних вантажів» та ін.).

Питання для самоконтролю:

1. Визначте основні джерела екологічного ризику в процесі здійснення промислово-виробничої та транспортної діяльності.

2. Охарактеризуйте правові засади забезпечення екологічних вимог в процесі планування господарсько-промислової діяльності.

3. Що включається в зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище.

4. Визначте основні екологічні вимоги, які пред'являються в процесі експлуатації промислових об'єктів.

5. Перерахуйте правові вимоги забезпечення безпеки, які пред'являються до об'єктів підвищеної небезпеки.

6. В чому суть декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки та ідентифікація небезпечних факторів?

7. Який порядок здійснення паспортизації об'єктів підвищеної небезпеки?

8. Який порядок розробки і строк дії планів локалізації та ліквідації аварій на об'єктах підвищеної небезпеки?

9. Які права та обов'язки суб'єктів товарного сільськогосподарського виробництва щодо забезпечення екологічної безпеки земель та продукції виробництва встановлені законодавством?

10. Які основні правові вимоги забезпечення екологічної безпеки при поводженні з пестицидами та агрохімікатами?

11. Назвіть організаційно-правові засади забезпечення екологічної безпеки при меліорації земель.

12. Дайте характеристику правовим засадам здійснення ветеринарного контролю.

13. Проаналізуйте правове регулювання екологічної безпеки при транспортуванні небезпечних вантажів.

14. Охарактеризуйте основи організаційно-правового забезпечення екологічної безпеки на автомобільному, залізничному, авіаційному та трубопровідному транспорті.

Нормативно-правові акти:

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про відходи: Закон України від 5.03.1998.

Про пестициди та агрохімікати: Закон України від 2.03.1995.

Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994.

Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011.

Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 21.06.2001.

Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017.

Про охорону земель: Закон України від 22.05.2003.

Про меліорацію земель: Закон України від 14.01.2000.

Про ветеринарну медицину: Закон України в редакції від 16.11.2006.

Про транспорт: Закон України від 10.11.1994.

Про об'єкти підвищеної небезпеки: Закон України від 18.01.2001.

Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002.

Про затвердження Положення про паспортизацію потенційно небезпечних об'єктів: наказ МНС України від 18.12.2000, зареєстрований в Мінюсті України 24.01.2001.

Про затвердження Положення про моніторинг потенційно небезпечних об'єктів: наказ МНС України від 6.11.2003, зареєстрований в Мінюсті України 26.12.2003.

ТЕМА. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГІЇ

Основні поняття (ст. 1 ЗУ «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»):

- **ядерна безпека** – дотримання норм, правил, стандартів та умов використання ядерних матеріалів, що забезпечують радіаційну безпеку;
- **радіаційна безпека** – дотримання допустимих меж радіаційного впливу на персонал, населення та навколишнє природне середовище, встановлених нормами, правилами та стандартами з безпеки;
- **використання ядерної енергії** – це сукупність видів діяльності, пов'язаних з використанням ядерних технологій, ядерних матеріалів, джерел іонізуючого випромінювання у науці, виробництві, медицині та інших галузях, а також видобуванням уранових руд та поводженням з радіоактивними відходами;
- **ядерні установки** – об'єкти по виробництву ядерного палива, ядерні підкритичні установки, ядерні реактори, які включають критичні та підкритичні збірки; дослідницькі реактори; атомні електростанції; підприємства і установки по збагаченню та переробці палива, а також сховища відпрацьованого палива;
- **ядерні установки і об'єкти, призначені для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення:**
 - атомні електричні станції;
 - атомні станції тепlopостачання;
 - дослідницькі ядерні реактори;
 - об'єкти з переробки радіоактивних відходів (крім установок, включених до технологічного циклу ядерної установки, або сховища для захоронення радіоактивних відходів);
 - сховища, призначені для зберігання відпрацьованого ядерного палива або високоактивних радіоактивних відходів з проектним терміном зберігання понад 30 років (крім установок, включених до технологічного циклу ядерної установки);
 - сховища, призначені для захоронення відпрацьованого ядерного палива або радіоактивних відходів.

Спеціальний орган державного управління – Державна інспекція ядерного регулювання України.

Нормування:

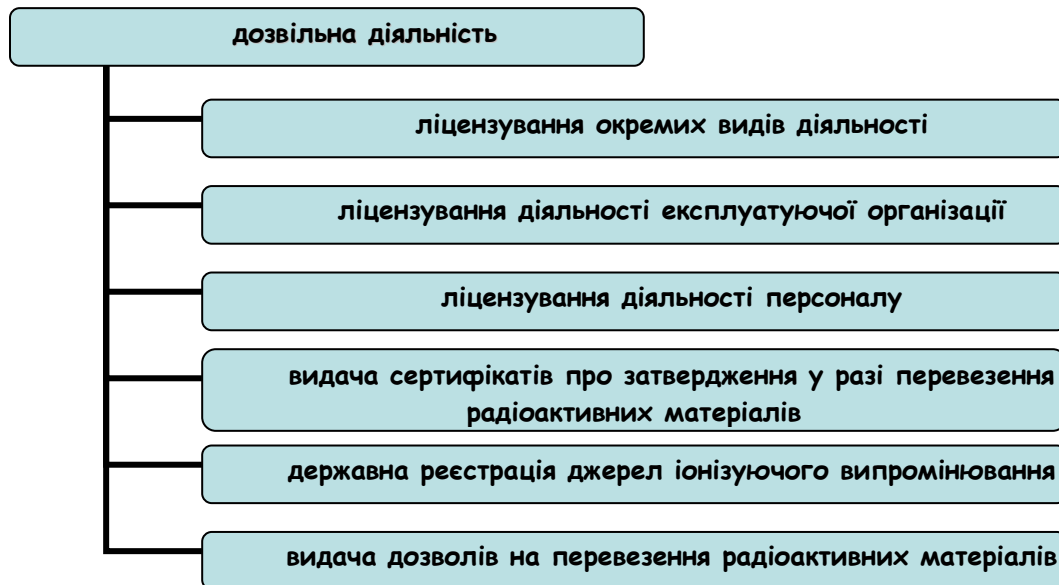
встановлення нормативних критеріїв і вимог, що визначають умови використання ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання у державі.

Проведення дозвільної діяльності:

надання дозволів на здійснення діяльності, пов'язаної з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання.

Ліцензія на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії – документ дозвільного характеру, виданий уповноваженим органом державного регулювання

ядерної та радіаційної безпеки, що засвідчує право ліцензіата на провадження діяльності у сфері використання ядерної енергії за умови забезпечення ядерної та радіаційної безпеки, фізичного захисту ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання. Функції здійснення дозвільної діяльності покладені на Державну інспекцію ядерного регулювання України.

Нагляд:

здійснення нагляду за дотриманням нормативних вимог та умов наданих дозволів організаціями, підприємствами та особами, які використовують ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання, включаючи примусові заходи. Суб'єкт – Державна інспекція ядерного регулювання України.

Рішення про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення, **приймаються Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону** про розміщення, проектування, будівництво ядерної установки або об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні нормативно-правові акти, що регулюють відносини в галузі забезпечення ядерної та радіаційної безпеки.
2. Охарактеризуйте Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» як джерело права екологічної безпеки.
3. Дайте визначення та розмежування понять «ядерна безпека» та «радіаційна безпека».
4. Які основні способи державного регулювання використання ядерної енергії?
5. Проаналізуйте порядок встановлення норм та стандартів у сфері ядерної та радіаційної безпеки.
6. Які види діяльності у сфері забезпечення ядерної безпеки підлягають ліцензуванню? Який порядок ліцензування?
7. Проаналізуйте повноваження Державної інспекції ядерного регулювання України.
8. Особливості окремих видів юридичної відповідальності у сфері використання ядерної енергії та забезпечення екологічної безпеки в Україні.
9. Визначте особливості підстав цивільної відповідальності за ядерну шкоду.

Зразки тестових завдань:

1. Орган, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії є: 1) Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів; 2) Державна інспекція ядерного регулювання України; 3) Державний комітет ядерної безпеки України; 4) Міністерство ядерної та радіаційної безпеки.

2. Рішення про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення, приймається: 1) Мінприроди України; 2) Верховною Радою України; 3) Президентом України; 4) Кабінетом Міністрів України.

3. Що з перерахованого не віднесено до способів державного регулювання безпеки використання ядерної енергії: 1) нормування; 2) нагляд; 3) моніторинг; 4) дозвільна діяльність.

Нормативно-правові акти:

Конвенція ООН про ядерну безпеку від 17.06.1994.

Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08.02.1995.

Про дозвільну діяльність у сфері використання ядерної енергії: Закон України від 11.01.2000.

Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30.06.1995.

Про видобування та переробку уранових руд: Закон України від 19.11.1997.

Про захист людини від впливу іонізуючого випромінювання: Закон України від 14.01.1998.

Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання: Закон України від 19.10.2000.

Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: Закон України від 13.12.2001.

Про впорядкування питань, пов'язаних із забезпеченням ядерної безпеки: Закон України від 24.06.2004.

Про порядок прийняття рішень про розміщення, проектування, будівництво ядерних установок і об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, які мають загальнодержавне значення: Закон України від 08.09.2005.

Про Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України: Указ Президента України від 6.04.2011.

Про затвердження Положення про державну систему обліку та контролю ядерних матеріалів: постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 25.03.2009.

Про затвердження Порядку розроблення та затвердження норм, правил і стандартів з ядерної та радіаційної безпеки: постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.1997.

Про затвердження Порядку проведення спеціальної перевірки для надання допуску фізичним особам до роботи на ядерних установках та з ядерними матеріалами: постанова Кабінету Міністрів України від 25.12.1997.

Про затвердження переліку видів діяльності, пов'язаних із забезпеченням фізичного захисту ядерних установок і ядерних матеріалів, які підлягають обов'язковому ліцензуванню: Кабінету Міністрів України від 12.07.2000.

Про затвердження Порядку видачі дозволів на використання земель і водойм, розташованих в санітарно-захисній зоні ядерної установки, об'єкта, призначеного для поводження з радіоактивними відходами, уранового об'єкта: наказ Держатомрегулювання України від 16.01.2012, зареєстрований в Мінюсті України 6.02.2012.

ТЕМА. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІОЛОГІЧНОЇ ТА ГЕНЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Мета правового регулювання генетично-інженерної галузі в частині забезпечення її біобезпеки – захист довкілля та людини від можливих небезпечних наслідків такої діяльності шляхом її належного впорядкування.

Правовому регулюванню підлягають:

- генетично-інженерна діяльність, що здійснюється у замкненій системі;
- генетично-інженерна діяльність, що здійснюється у відкритій системі;
- державна реєстрація ГМО;
- введення в обіг і подальший обіг ГМО та продукції, виробленої з їх використанням.

Основні поняття (ст. 1. ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів»):

• **біологічна безпека** – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній негативний вплив його чинників (біологічних, хімічних, фізичних) на біологічну структуру і функцію людської особи в теперішньому і майбутніх поколіннях, а також відсутній незворотній негативний вплив на біологічні об'єкти природного середовища (біосферу) та сільськогосподарські рослини і тварини;

• **генетична безпека** – стан середовища життєдіяльності людини, при якому відсутній будь-який неприродний вплив на людський геном, відсутній будь-який неприродний вплив на геном об'єктів біосфери, а також відсутній неконтрольований вплив на геном сільськогосподарських рослин і тварин, промислових мікроорганізмів, який призводить до появи у них негативних та/або небажаних властивостей;

• **генетично модифікований організм, живий змінений організм (ГМО)** – будь-який організм, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються у природних умовах, а саме:

• рекомбінантними методами, які передбачають формування нових комбінацій генетичного матеріалу шляхом внесення молекул нуклеїнової кислоти (вироблених у будь-який спосіб зовні організму) у будь-який вірус, бактеріальний плазмід або іншу векторну систему та їх включення до організму-господаря, в якому вони зазвичай не зустрічаються, однак здатні на тривале розмноження;

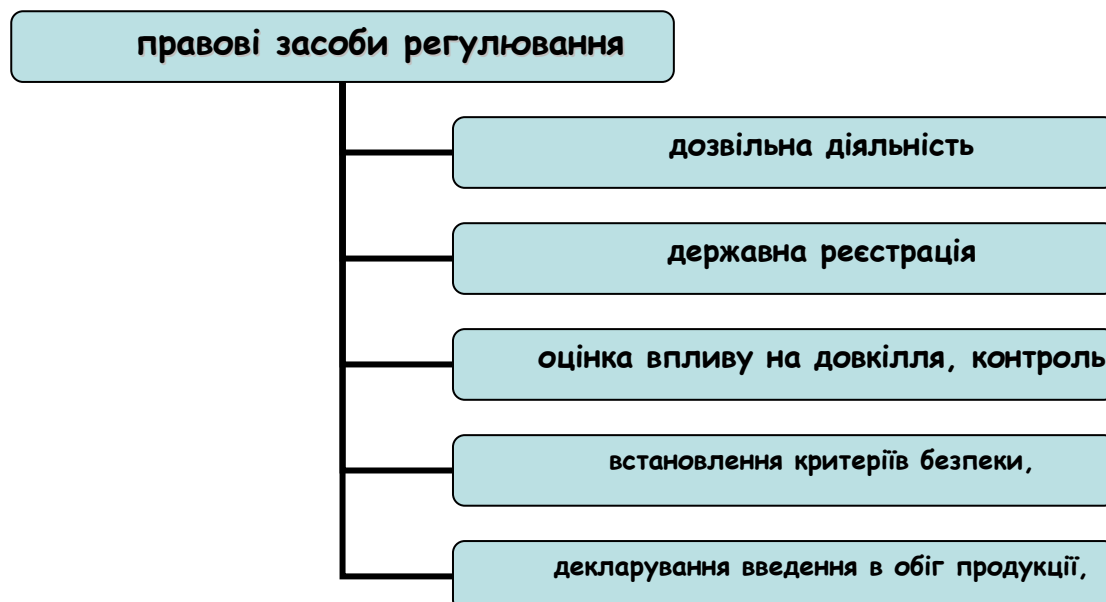
• методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу, підготовленого зовні організму, включаючи мікроін'єкції, макроін'єкції та мікроінкапсуляції;

• злиття клітин (у тому числі злиття протоплазми) або методами гібридизації, коли живі клітини з новими комбінаціями генетичного матеріалу формуються шляхом злиття двох або більше клітин у спосіб, який не реалізується за природних обставин;

• **система замкнена** – система здійснення генетично-інженерної діяльності, при якій генетичні модифікації вносяться в організм або ГМО, культивуються, обробляються, зберігаються, використовуються, підлягають транспортуванню, знищенню або похованню в умовах існування систем захисту, що запобігають контакту з населенням та навколишнім середовищем;

• **система відкрита** – система здійснення генетично-інженерної діяльності, що передбачає контакт ГМО з населенням та навколишнім середовищем при запланованому вивільненні їх у навколишнє середовище, застосуванні у сільськогосподарській практиці, промисловості, медицині та в природоохоронних цілях, передачі технологій та інших сферах обігу ГМО;

• **генетично-інженерна діяльність** – практична сфера діяльності, пов'язана зі створенням, випробуванням та впровадженням ГМО в обіг.

Дозвільна діяльність:

ввезення продукції, отриманої з використанням генетично модифікованих організмів для науково-дослідних цілей – дозвіл видає МОН України;
 проведення державної апробації (випробування) генетично модифікованих організмів у відкритій системі – дозвіл видає Мінприроди України;
 транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів – дозвіл видає Мінприроди України;
 вивільнення ГМО у відкритій системі – дозвіл видає Мінприроди України.

Декларування введення в обіг продукції, що містить ГМО

Державна реєстрація. У Державних реєстрах ГМО реєструється:

- сорти сільськогосподарських рослин та породи тварин, створені на основі ГМО;
- ГМО джерела харчових продуктів;
- ГМО джерела кормів.

Ст. 13 Закону: **забороняється** вивільнення в навколишнє природне середовище ГМО до їх державної реєстрації.

Оцінка впливу на довкілля (в загальному порядку)

Державний контроль

- мережа випробувальних лабораторій з визначення вмісту ГМО у продукції
- науково-методологічний центр з питань випробувань ГМО

Встановлення критеріїв безпеки, маркування продукції.

Відповідно до Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг:

- етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми обсягом понад 0,9 відсотка або вироблені із сільськогосподарської продукції, вміст генетично модифікованих організмів у якій становить понад 0,9 відсотка, повинне проводитися їх виробником (постачальником) із зазначенням відповідної інформації («генетично модифікований»), («містить генетично модифікований організм») або («вироблений з генетично модифікованого організму»);

- етикетування харчових продуктів, які не містять генетично модифіковані організми або вміст яких становить менш як 0,1 відсотка, може бути здійснено добровільно («без ГМО»).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення та розмежування понять «біологічна безпека» та «генетична безпека».
2. Що таке «відкрита» і «закрита система» в генетично-інженерній діяльності?
3. Які органи центральної виконавчої влади здійснюють повноваження в сфері забезпечення біобезпеки?
4. Розмежуйте повноваження органів державної виконавчої влади у сфері забезпечення біологічної та генетичної безпеки.
5. Проаналізуйте правове регулювання застосування державними органами виконавчої влади примусових заходів, які спрямовані на забезпечення екологічної безпеки продуктів харчування.
6. Охарактеризуйте основні правові засоби забезпечення біобезпеки при поводженні з генетично-модифікованими організмами.
7. Що представляє собою державна реєстрація ГМО? Якими нормативно-правовими актами вона регулюється?
8. Який порядок здійснення випробувань ГМО?
9. Який порядок надання дозволу на транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів?
10. Проаналізуйте правове регулювання державної реєстрації ГМО-джерел харчових продуктів та державної реєстрацію харчових продуктів, косметичних засобів, лікарських засобів, які містять ГМО.
11. Охарактеризуйте порядок етикетування продукції з ГМО.

Зразки тестових завдань:

1. Законом України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» регулюється: 1) генетично-інженерна діяльність, що здійснюється у замкненій системі; 2) генетично-інженерна діяльність, що здійснюється у відкритій системі; 3) державна реєстрація ГМО; 4) всі названі види відносин.
2. Відповідно до ЗУ «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» забороняється промислове виробництво та введення в обіг ГМО, а також продукції, виробленої із застосуванням ГМО до: 1) видачі ліцензії; 2) до видачі сертифікату; 3) до їх державної реєстрації; 4) все назване правильно.
3. Дозвіл на вивільнення генетично модифікованих організмів у відкритій системі видає: 1) Мінприроди України; 2) МОН України; 3) територіальні органи Мінприроди України; 4) Державна інспекція поводження з генетично модифікованими організмами України.
4. Дозвіл на транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів видає: 1) Мінприроди України; 2) МОН України; 3) територіальні органи Мінприроди України; 4) Державна інспекція поводження з генетично модифікованими організмами України.

Нормативно-правові акти:

Конвенція про біологічне різноманіття, прийнята на конференції ООН 5.06.1992.

Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття від 29.01.2000.

Директива Ради ЄС 90/219/ЄЕС від 23.04.1990 про вивільнення генетично модифікованих мікроорганізмів у закритих системах зі змінами, внесеними Директивою 98/81/ЄЕС від 5.12.1998.

Директива Ради ЄС 2001/18/ЄС від 12.03.2001 про умисне вивільнення в навколишнє середовище генетично модифікованих організмів.

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007.

Про затвердження Положення про мережу випробувальних лабораторій з визначення вмісту генетично модифікованих організмів у продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2013.

Про затвердження Положення про науково-методологічний центр з питань випробувань генетично модифікованих організмів: постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2013.

Про затвердження Порядку видачі дозволу на проведення державної апробації (випробування) генетично модифікованих організмів у відкритій системі: постанова Кабінету Міністрів України від 2.09.2009.

Про затвердження Порядку видачі дозволу на транзитне переміщення не зареєстрованих в Україні генетично модифікованих організмів: постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2009.

Порядок державної реєстрації генетично модифікованих організмів сортів сільськогосподарських рослин у відкритій системі: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2009.

Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2009.

ТЕМА. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Відходи:

- будь-які речовини, матеріали і предмети, яких їх власник позбувається, має намір або повинен позбутися (ЗУ «Про управління відходами», ст. 1);
- речовини або предмети, які видаляються, є наміри щодо їх видалення, або повинні бути видалені (Базельська конвенція ООН про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22.03.1989 р.);
- будь-яка речовина або предмет, які власник викидає, має намір викинути, або повинен викинути (Директива Ради ЄС 2006/12/ЄС від 5.04.2006 р. про відходи).

До відходів належать:

- залишки сировини, матеріалів, напівфабрикатів, тощо, утворені в процесі виробництва продукції або виконання робіт і втратили цілком або частково вихідні споживчі властивості (відходи виробництва);
- розкривні і супутні гірничі породи, що видобуваються у процесі розроблення родовищ корисних копалин;
- залишкові продукти збагачення та інших видів первинної обробки сировини (шлам, пил, відсів тощо);
- новоутворені речовини та їх суміші, утворені в термічних, хімічних та інших процесах і які не є метою даного виробництва (шлак, зола, кубові залишки, інші тверді та пастоподібні утворення, а також рідини та аерозолі);
- залишкові продукти сільськогосподарського виробництва (у т. ч. тваринництва), лісівництва і лісозаготівель;
- бракована, некондиційна продукція усіх видів економічної діяльності або продукція, що забруднена небезпечними речовинами і не придатна до використання;
- неідентифікована продукція, застосування (експлуатація) або вживання якої може спричинити непередбачені наслідки, у т. ч. мінеральні добрива, отрутохімікати, інші речовини;
- зіпсовані (пошкоджені) і неремontоздатні чи відпрацьовані, фізично або морально зношені вироби та матеріали, які втратили свої споживчі властивості (відходи споживання);
- залишки продуктів харчування, побутових речей, пакувальних матеріалів тощо (побутові відходи);
- осади очисних промислових споруд, споруд комунальних та інших служб;
- залишки від медичного та ветеринарного обслуговування, медико-біологічної та хіміко-фармацевтичної промисловості, аптечної справи;
- залишкові продукти усіх інших видів діяльності підприємств, установ, організацій і населення;
- матеріальні об'єкти та субстанції, активність радіонуклідів або радіоактивне забруднення яких перевищує межі, встановлені чинними нормами, за умови, що використання цих об'єктів та субстанцій не передбачається (радіоактивні відходи).

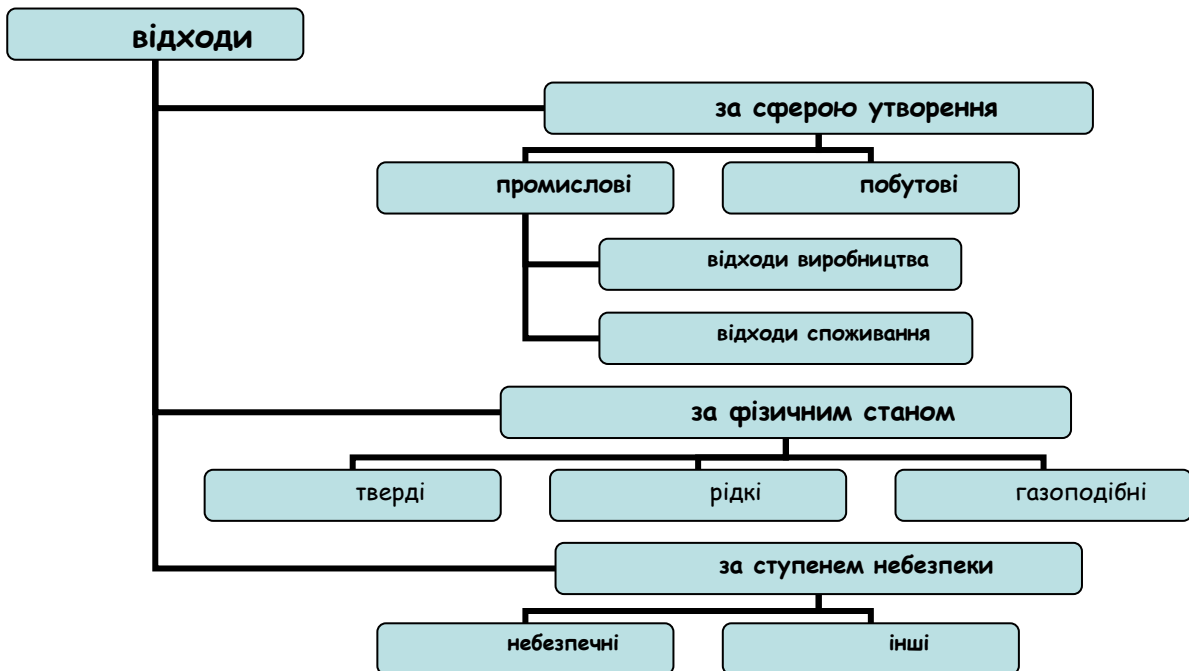
Власник відходів – фізична або юридична особа, яка відповідно до закону володіє, користується і розпоряджається відходами.

Комунальна власність: територіальні громади є власниками відходів, що утворюються на об'єктах комунальної власності чи знаходяться на їх території і не мають власника або власник яких невідомий (безхазяйні відходи).

Державна: держава є власником відходів, що утворюються на об'єктах державної власності чи знаходяться на території України і не мають власника або власник яких невідомий (крім відходів, зазначених у частині другій цієї статті), а також в інших випадках,

передбачених законом. Від імені держави управління відходами, що є державною власністю, здійснюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону.

Безхазяйними вважаються відходи, щодо яких не встановлено власника або власник яких невідомий.

Життєвий цикл відходів:

- утворення
- вилучення
- розміщення
- відведення
- сортування
- збирання
- зберігання
- заготівля
- перевезення
- постачання
- купівля/реалізація
- оброблення
- перероблення
- утилізація
- видалення

Законодавче регулювання основних напрямів діяльності у сфері відходів:

Управління відходами – комплекс заходів із збирання, перевезення, оброблення (відновлення, у тому числі сортування, та видалення) відходів, включаючи нагляд за такими операціями та подальший догляд за об'єктами видалення відходів.

Операції з управління відходами – збирання, перевезення, відновлення та видалення відходів.

Збирання відходів – операція, що полягає у вилученні, купівлі, накопиченні та зберіганні відходів суб'єктами господарювання у сфері управління відходами, включаючи роздільне збирання, з метою подальшого перевезення відходів на об'єкти оброблення відходів.

Зберігання відходів – утримання відходів на об'єктах збирання, у тому числі до їх оброблення, протягом не більше одного року з моменту їх утворення, що є безпечним для здоров'я людей та навколишнього природного середовища відповідно до екологічних та санітарно-епідеміологічних вимог.

Перевезення відходів – операція, що полягає у транспортуванні відходів від місця їх утворення до об'єкта оброблення відходів, а також від одного місця/об'єкта до іншого.

Оброблення відходів – операція з відновлення або видалення відходів, включаючи підготовку відходів до таких операцій.

Відновлення відходів – операція, у результаті якої відходи використовуються для корисних цілей, замінюючи матеріали, які мали бути використані для виконання певної функції або які підготовлені для виконання цієї функції на підприємстві чи в іншій господарській діяльності. Додаток 1 до Закону дає перелік операцій з відновлення відходів, а саме: R1 Використання переважно як палива чи в інший спосіб для виробництва енергії; R2 Відновлення/регенерація розчинників; R3 Рециклінг/відновлення органічних речовин, що не використовуються як розчинники, у тому числі компостування та інші процеси біологічної трансформації, а також підготовка до повторного використання, газифікація та піроліз, коли компоненти використовуються як хімікати, та відновлення органічних матеріалів у вигляді засипки; R4 Рециклінг/відновлення металів та їх сполук (включаючи підготовку до повторного використання) та ін.

Видалення відходів – операція, що не є відновленням відходів, навіть якщо одним із наслідків такої операції є використання речовин або енергії. Додаток 1 до Закону дає перелік операцій з видалення відходів, а саме: D1 Розміщення на поверхні чи в землі, у тому числі захоронення тощо; D2 Оброблення ґрунтом, у тому числі біологічний розклад рідких або мулових відходів у ґрунті тощо; D3 Закачування на глибину, у тому числі закачування відходів відповідної консистенції у свердловини, соляні куполи або природні резервуари тощо; D4 Скидання на поверхню рідких і шламових (мулових) відходів, у тому числі скидання рідких або шламових відходів у котловани, ставки чи відстійники тощо; D5 Захоронення на спеціально обладнаних полігонах, у тому числі захоронення у відокремлених секціях, закритих та ізольованих одна від одної та від навколишнього природного середовища, тощо; D6 Скидання у водойми, крім морів/океанів та ін.

Захоронення відходів – розміщення відходів на поверхні чи під поверхнею (підземне) землі у спосіб, що не становить загрози здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу і не передбачає подальше оброблення відходів.

Закон України «Про управління відходами» (ст. 4) визначає **ієрархію (послідовність) управління відходами** (у порядку пріоритетності):

- 1) запобігання утворенню відходів;
- 2) підготовки відходів до повторного використання;
- 3) рециклінг;
- 4) відновлення відходів (у тому числі виробництва енергії);
- 5) видалення відходів.

Підприємства, установи та організації, діяльність яких призводить до утворення відходів, забезпечують дотримання ієрархії управління відходами шляхом:

1) планування та здійснення своєї діяльності таким чином, щоб запобігати утворенню відходів, зменшувати їх утворення, запобігати їх негативному впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище під час проектування продукції, її виробництва, під час і після використання продукції;

2) здійснення відновлення відходів, утворенню яких не вдалося запобігти, забезпечуючи підготовку відходів до повторного використання, рециклінг або проведення інших операцій з відновлення, включаючи виробництво енергії;

3) видалення лише тих відходів, що непридатні з технологічних чи економічних причин до рециклінгу або інших операцій з відновлення відходів.

Особливе поняття «розширена відповідальність виробника» – комплекс економічних, фінансових, адміністративних та організаційних заходів для забезпечення відповідальності виробників певних видів продукції за управління стадією відходів у життєвому циклі продукції. Розширена відповідальність виробника встановлюється законом щодо виробників продукції, у результаті споживання/використання якої утворюються відходи упаковки, електричного та електронного обладнання, батарей і акумуляторів, транспортних засобів, знятих з експлуатації, мастил (олив), шин, текстилю тощо, та запроваджується, у тому числі шляхом створення систем розширеної відповідальності виробника відповідно до вимог та порядку, визначених законом.

Виробники виконують свої зобов'язання:

- 1) колективно – через організацію колективної розширеної відповідальності виробників;
- 2) індивідуально – через організацію індивідуальної розширеної відповідальності виробника.

Система розширеної відповідальності виробника включає:

1) приймання та/або збирання на всій території України відходів, що утворилися внаслідок використання продукції, а також подальше управління цими відходами та фінансову відповідальність за таку діяльність;

2) інформування утворювачів відходів від продукції, на яку поширюється розширена відповідальність виробника, про заходи, яких вони можуть вживати для запобігання утворенню відходів, про придатність відходів до повторного використання та рециклінгу, про наявні системи для приймання та роздільного збирання відходів, що утворилися внаслідок використання продукції;

3) здійснення заходів для розроблення продукції та її складових (компонентів) з урахуванням мінімізації негативного впливу на здоров'я людей та навколишнє природне середовище, запобігання та зменшення обсягів утворення відходів у процесі виробництва та використання продукції, виробництва довговічної продукції, придатної для ремонту та повторного використання, а також максимального залучення у виробництво вторинної сировини.

Основні функції управління у сфері поводження з відходами:

- прогнозування (планування);
- стандартизація й нормування;
- державних облік та паспортизація відходів;
- ведення реєстрів об'єктів утворення, оброблення й утилізації та місць видалення відходів,
- ведення кадастрів;
- ліцензування (надання дозволів) у сфері поводження з небезпечними відходами;
- інформування;
- моніторинг місць утворення, зберігання та видалення відходів,
- екологічний контроль, нагляд у сфері поводження з небезпечними відходами.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «відходи», «небезпечні відходи», «побутові відходи».
2. Назвіть основні нормативно-правові акти (міжнародного та державного рівня), які регулюють відносини, пов'язані з поводженням з відходами.
3. Проведіть класифікацію відходів та проаналізуйте особливості правового регулювання окремих їх груп.
4. Охарактеризуйте правовий режим побутових відходів.
5. Охарактеризуйте режим власності на відходи.
6. Який правовий режим відходів, власник яких не відомий?
7. Що таке управління відходами? Перерахуйте операції з управління відходами.

8. Назвіть особливості управління небезпечними відходами.
9. Перерахуйте обов'язки суб'єктів поводження з відходами.
10. Проаналізуйте взаємодію органів місцевого самоврядування і місцевих державних адміністрацій в сфері управління відходами.
11. Визначте види та порядок одержання документів дозвільного характеру (дозволів ліцензій тощо), необхідних при поводженні з відходами.
12. Систематизуйте правові вимоги, встановлені до перевезення небезпечних відходів.

Зразки тестових завдань:

1. Змішані та/або роздільно зібрані відходи від домогосподарств, включаючи відходи паперу, картону, скла, пластику, деревини, текстилю, металу, упаковки, біовідходи, відходи електричного та електронного обладнання, відходи батарей та акумуляторів, небезпечні відходи у складі побутових, великогабаритні та ремонтні відходи – це: 1) відходи як вторинна сировина; 2) промислові відходи; 3) комунальні відходи; 4) побутові відходи.
2. Фізична особа, юридична особа, яка утворює відходи або яка відповідно до закону володіє, користується і розпоряджається відходами вважається: 1) виробником відходів; 2) користувачем відходів; 3) власником відходів; 4) зберігачем відходів.
3. До операцій з управління відходами не належить: 1) контроль за відходами; 2) перевезення відходів; 3) видалення відходів; 4) збирання відходів.
4. Збирання відходів окремо залежно від їх виду, характеристики та складу у спосіб, що сприятиме їх подальшому обробленню – це: 1) роздільне збирання відходів; 2) сортування відходів; 3) видалення відходів; 4) розподіл відходів.

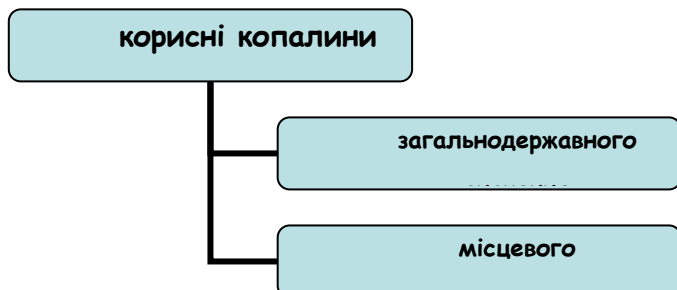
Нормативно-правові акти:

- Базельська конвенція ООН про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням від 22.03.1989.
- Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.
- Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022.
- Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24.02.1994.
- Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 24.06.2004.
- Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6.09.2005.
- Про металобрухт: Закон України від 5.05.1999.
- Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України від 30.06.1995.
- Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р.
- Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 3.08.1998.
- Про затвердження Правил надання послуг з вивезення побутових відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2008.
- Про впровадження системи збирання, заготівлі та утилізації відходів як вторинної сировини: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001.
- Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1998.
- Про затвердження Порядку ведення реєстру місць видалення відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 3.08.1998.
- Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів: постанова Кабінету Міністрів України від 1.11.1999.
- Про затвердження Правил експлуатації полігонів побутових відходів: наказ Мінжитлокомунгоспу України від 01.12.2010.
- Державні санітарні норми і правила утримання територій населених місць, затверджені наказом МОЗ України 17.03.2011, зареєстрований в Мінюсті України 5.04.2011.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Надра – це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння.

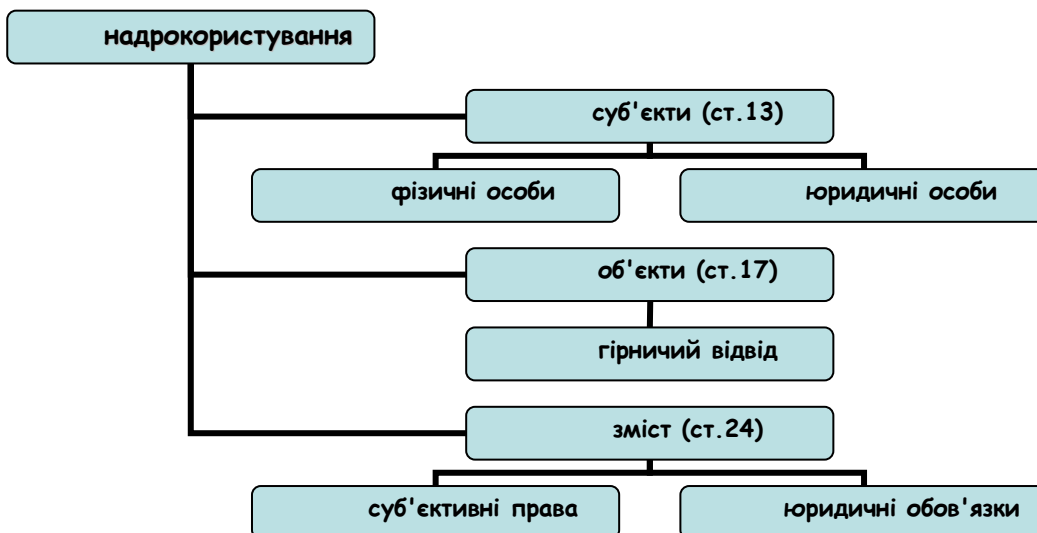
Корисні копалини – це природні мінеральні речовини, які можуть використовуватись безпосередньо або після їх обробки

Про затвердження Переліків корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994р

Відмінності в правовому режимі корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення:

- в порядку наданні дозволів
- в порядку видачі актів про гірничі відводи
- в компетенції державних органів щодо управління
- в режимі використання
- в застосуванні заходів відповідальності

Види користування надрами (ст. 14 КУпН)

- геологічного вивчення, в тому числі дослідно-промислової розробки родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;
 - видобування корисних копалин;
 - будівництва та експлуатації підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;
 - створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади та ін.);

- виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції;
- виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл
- геологічного вивчення бурштиноносних надр, у тому числі дослідно-промислової розробки родовищ з подальшим видобуванням бурштину (промисловою розробкою родовищ);
- задоволення інших потреб.

Порядок надання надр в користування (Кодекс України про надра від 27.07.1994, Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999, Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів: постанова від 27.01.1995, Про затвердження порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011, Про затвердження порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011):

I варіант:

- спеціальний дозвіл на користування надрами (в порядку аукціону або без нього)
- акт про надання гірничого відводу
- акт про право власності чи користування земельною ділянкою

II варіант:

- укладення угоди про розподіл продукції (за результатами конкурсу)
- спеціальний дозвіл на користування надрами акт про надання гірничого відводу
- акт про право власності чи користування земельною ділянкою

III варіант:

- одержання земельної ділянки і набуття права на надра в порядку ст. 23 КпН України.

Основні функції державного управління в галузі використання і охорони надр:

- ведення обліку;
- розподіл і перерозподіл надр;
- державна експертиза та оцінка запасів корисних копалин;
- лімітування;
- інформаційне забезпечення;
- державний контроль і нагляд (геологічний контроль і гірничий нагляд).

Основні вимоги в галузі охорони надр:

- забезпечення повного і комплексного геологічного вивчення надр;
- додержання встановленого законодавством порядку надання надр у користування і недопущення самовільного користування надрами;
 - раціональне вилучення і використання запасів корисних копалин і наявних у них компонентів; недопущення шкідливого впливу робіт, пов'язаних з користуванням надрами, на збереження запасів корисних копалин, гірничих виробок і свердловин, що експлуатуються чи законсервовані, а також підземних споруд;
 - охорона родовищ корисних копалин від затоплення, обводнення, пожеж та інших факторів, що впливають на якість корисних копалин і промислову цінність родовищ або ускладнюють їх розробку;
 - запобігання необґрунтованій та самовільній забудові площ залягання корисних копалин і додержання встановленого законодавством порядку використання цих площ для інших цілей;
 - запобігання забрудненню надр при підземному зберіганні нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захороненні шкідливих речовин і відходів виробництва, скиданні

стічних вод; додержання інших вимог, передбачених законодавством про охорону навколишнього природного середовища.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття надра та назвіть основні законодавчі акти, які регулюють їх правовий режим.
2. Система обліку в галузі використання та охорони надр.
3. Дайте визначення поняття корисні копалини та проведіть їх класифікацію.
4. На основі аналізу норм Кодексу України про надра покажіть відмінність в правовому режимі корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення.
5. Назвіть види користування надрами за цільовим призначенням.
6. Чи передбачено законодавством право загального користування надрами? Проаналізуйте щодо цього ст. 23 Кодексу про надра.
7. Визначте особливості та умови користування надрами землевласниками і землекористувачами на власних земельних ділянках.
8. Охарактеризуйте суб'єкти, об'єкти і зміст права відносин користування надрами.
9. Які юридичні факти є підставами виникнення відносин користування надрами?
10. Який порядок видачі спеціальних дозволів на користування надрами?
11. Які особливості і порядок використання надр на умовах угоди про розподіл продукції?
12. Що таке гірничий відвід? Який порядок видачі актів про гірничі відводи?
13. Охарактеризуйте основні вимоги охорони надр.
14. Назвіть органи центральної виконавчої влади, які здійснюють функції у сфері охорони і використання надр. Який їх правовий статус?
15. Проаналізуйте співвідношення і відмінності в здійсненні державного геологічного контролю та державного гірничого нагляду.
16. Проаналізуйте види юридичної відповідальності, підстави та порядок її застосування за надропорушення.

Зразки тестових завдань:

1. Ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони утворюють: 1) Державний фонд надр; 2) надра України; 3) Державний фонд родовищ корисних копалин; 4) Державні запаси надр.
2. Перелік корисних копалин загальнодержавного і місцевого значення затверджений: 1) Мінприроди України; 2) Кабінетом Міністрів України; 3) Кодексом України про надр; 4) Державною геологічною службою.

3. За цільовим призначенням видом користування надрами є: 1) постійне користування; 2) користування корисними копалинами місцевого значення; 3) користування корисними копалинами землевласниками на своїх земельних ділянках; 4) створення геологічних території та об'єктів, що мають важливе наукове, оздоровче, культурне значення.

4. З метою одержання даних про геологічну будову надр, процеси, які відбуваються в них, виявлення і оцінки корисних копалин, вивчення закономірностей їх формування і розміщення здійснюється: 1) екологічна експертиза запасів корисних копалин; 2) геологічне дослідження корисних копалин; 3) геологічне вивчення надр; 4) аналіз будови та структури надр.

5. За загальним правилом, укладенню угоди про розподіл продукції передують проведення: 1) конкурсу; 2) аукціону; 3) торгів; 4) всього вище перерахованого.

6. Дозвіл на користування надрами для видобування корисних копалин надається: 1) Мінприроди України; 2) Державною службою з питань праці; 3) Державною службою геології та надр України; 4) Державним комітетом України по геології та використанню надр.

7. З метою запобігання негативним демографічним, соціальним та екологічним наслідкам інтенсивного видобутку корисних копалин установлюються: 1) ліцензії на видобування корисних копалин; 2) заборона на видобування визначених видів корисних копалин; 3) квоти на видобуток окремих видів корисних копалин; 4) всі названі обмеження.

8. Незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення тягне за собою: 1) адміністративну відповідальність; 2) кримінальну відповідальність; 3) адміністративну і кримінальну відповідальність; 4) матеріальну відповідальність.

Нормативно-правові акти:

Кодекс України про надра від 27.07.1994.

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Гірничий закон України від 6.10.1999.

Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999.

Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р.

Про затвердження Положення про Державну службу геології та надр України: постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р.

Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2015 р.

Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994.

Про затвердження Положення про порядок надання гірничих відводів: постанова від 27.01.1995.

Про затвердження Положення про порядок здійснення державного гірничого нагляду: постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.1995.

Про затвердження порядку надання спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2011.

Про затвердження порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: постанова Кабінету Міністрів України від 23.09.2020.

Про затвердження Методики визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами: наказ Мінприроди України від 29.08.2011, зареєстрований в Мінюсті України 19.09.2011.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ЛІСІВ ТА ІНШИХ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ

Рослинний світ – сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території (ст. 3 Закону України «Про рослинний світ»).

Об'єкти рослинного світу – це дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку та утворені ними природні угруповання (ст. 4 Закону України «Про рослинний світ»).

Природні рослинні ресурси – це об'єкти рослинного світу, що використовуються або можуть бути використані населенням, для потреб виробництва та інших потреб (ст. 4 Закону України «Про рослинний світ»).

Ліс – тип природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність з відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами та іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного і на навколишнє природне середовище (ст. 1 Лісового кодексу України).

Лісові ресурси – це деревні, технічні, лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для задоволення потреб населення і виробництва та відтворюються процесі формування лісових природних комплексів. До лісових ресурсів також належать корисні властивості лісів (здатність лісів зменшувати негативні наслідки природних явищ, захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню тощо), що використовуються для задоволення суспільних потреб (ст. 6 Лісового кодексу України).

Земельна лісова ділянка – земельна ділянка лісового фонду України з визначеними межами, яка надається або вилучається у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Лісова ділянка – ділянка лісового фонду України з визначеними межами, виділена відповідно до цього Кодексу для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у землекористувача або власника землі.

Самозалісена ділянка – земельна ділянка будь-якої категорії земель (крім земель лісгосподарського призначення, природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення) площею понад 0,5 гектара, вкрита частково чи повністю лісовою рослинністю, залісення якої відбулося природним шляхом.

Лісовий фонд України

Усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, становлять лісовий фонд України і перебувають під охороною держави.

До лісового фонду України належать усі ліси на території України незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них, у тому числі лісові ділянки, захисні насадження лінійного типу площею не менше 0,1 гектара, інші лісовкриті землі. (ст. 4 Лісового кодексу України).

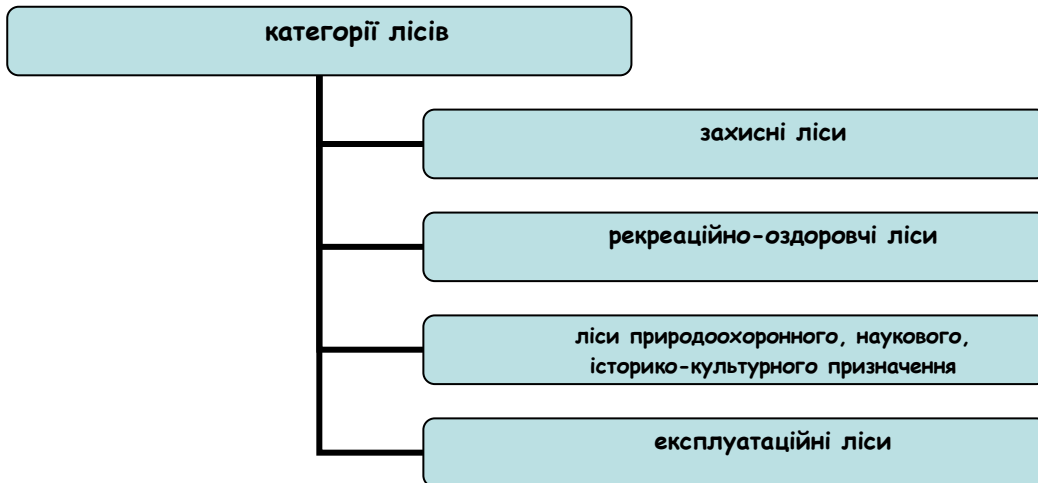
До лісового фонду України не належать:

- зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не віднесені в установленому порядку до лісів (ЗУ «Про благоустрій населених пунктів», Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуду України від 10.04.2006; глава 11 Кодексу України про адміністративні правопорушення –

Адміністративні порушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою (ст.153); постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.1999 р. «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів»).

- окремі дерева і групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках (ЗК України, Закони України «Про захист рослин», «Про карантин рослин»)

- самозалісені ділянки у межах населених пунктів з деревами, середній вік яких менше 30 років, та самозалісені ділянки в межах охоронних зон об'єктів енергетики, магістральних теплових мереж, магістральних трубопроводів та інших лінійних об'єктів інфраструктури.

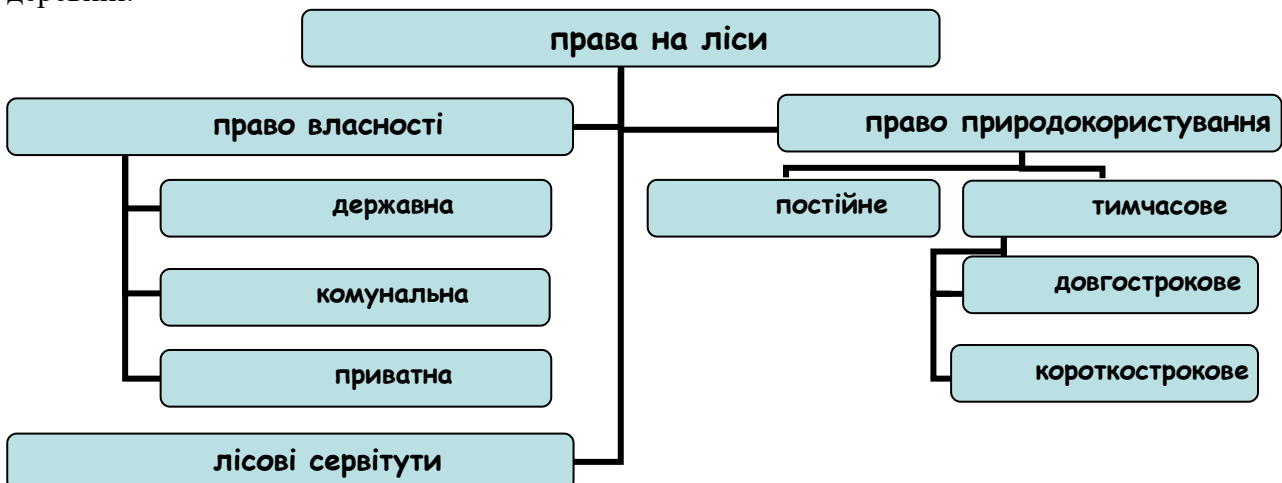

Підстава поділу: екологічне, соціально-економічне значення та основні виконувані ними функції.

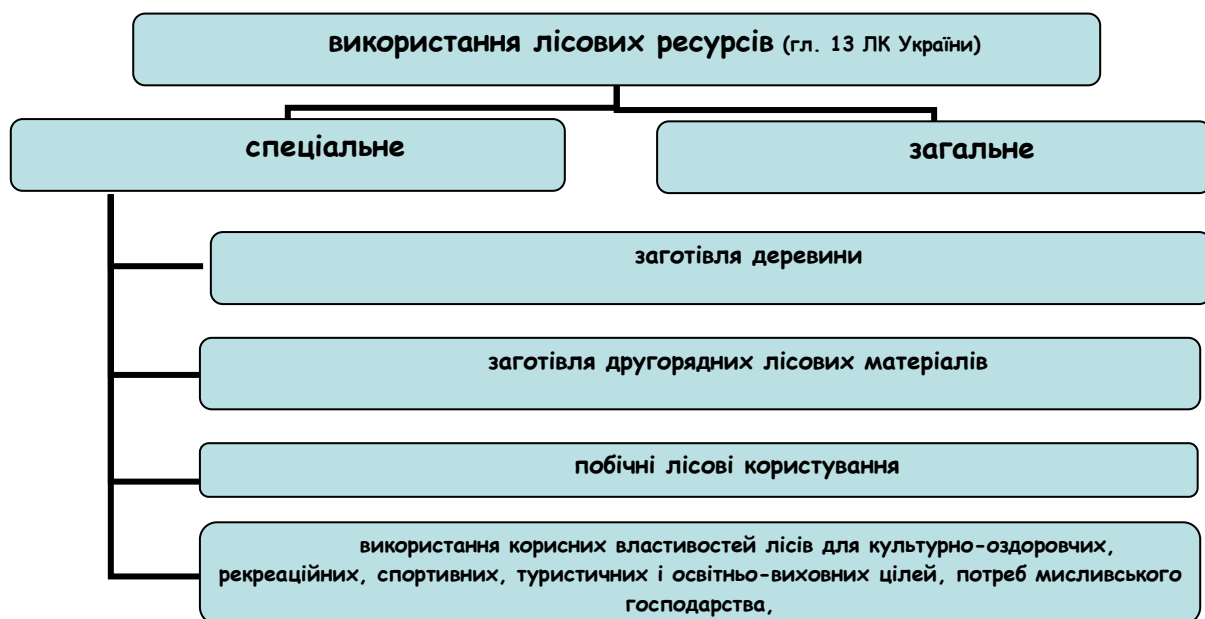
Правовий режим окремих категорій лісів: Глава 6 Лісового кодексу України, Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок».

Категорії:

- захисні ліси – виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції;
- рекреаційно-оздоровчі ліси – виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції;
- ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення – виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо;
- експлуатаційні ліси призначені в основному для задоволення потреб економіки в деревині.

підстави поділу	постійне користування	тимчасове довгострокове	тимчасове короткострокове
строк	безстроково		
мета користування	для ведення лісового господарства		
землі, на яких здійснюється		державної, комунальної, приватної власності	
користувачі			власники лісів або уповноважені ними особи; підприємства, установи, організації, громадяни України, іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи
правова підстава			на підставі спеціального дозволу, що видається власником лісів, постійним лісокористувачем
юридичне оформлення		догівір	

Право загального використання лісових ресурсів (ст. 66 Лісового кодексу України) – це право громадян в лісах державної та комунальної власності, а за згодою власника в лісах приватної власності, вільно перебувати в лісі, збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, гриби, горіхи тощо, крім випадків передбачених законодавчими актами.

Право спеціального використання лісових ресурсів (ст. 67 Лісового кодексу України), яке, за загальним правилом, здійснюється в порядку господарської, комерційної діяльності, потребує одержання спеціальних дозволів та є платним.

Заготівля другорядних лісових матеріалів:

- заготівля живиці,
- заготівля пнів,
- заготівля лубу та кори,
- заготівля деревної зелені,
- заготівля деревних соків.

Побічні лісові користування:

- заготівля сіна,
- випасання худоби,
- розміщення пасік,
- заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин,
- збирання лісової підстилки,
- заготівля очерету.

Дозволи на спеціальне використання лісових ресурсів:**лісорубний квиток:**

- на заготівлю деревини під час проведення рубок;
- видається органом виконавчої влади з питань лісових ресурсів АРК, територіальними органами Держлісагенства;
- на підставі затвердженої розрахункової лісосіки;

лісовий квиток:

- для заготівлі другорядних лісових матеріалів; здійснення побічних лісових користувань; використання корисних властивостей лісів на умовах короткострокового тимчасового користування;
- видається власником лісів або постійним лісокористувачем;
- на підставі лімітів використання лісових ресурсів.

Основні функції державного управління в галузі використання і охорони лісів:

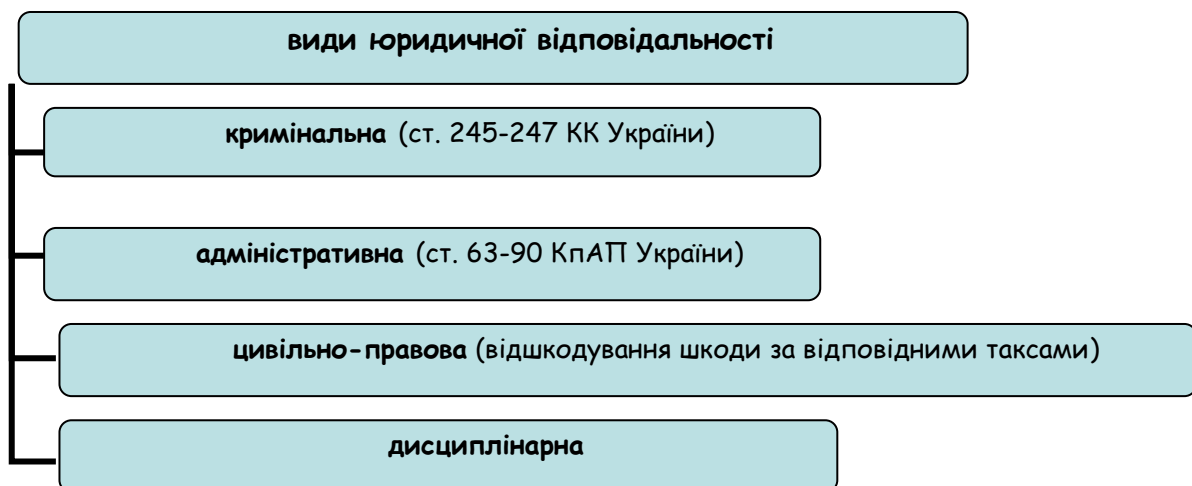
- державний лісовий кадастр та облік лісів;
- моніторинг лісів та лісова сертифікація;
- розподіл та перерозподіл лісів;
- лісовпорядкування;
- лімітування в галузі використання лісів;
- державний контроль в галузі раціонального використання і охороною лісів.

Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання (ст. 25 Закону України «Про рослинний світ»). Вона забезпечується:

- 1) встановленням правил і норм охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу;
- 2) заборонаю та обмеженням використання природних рослинних ресурсів у разі необхідності;
- 3) проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
- 4) захистом земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, від ерозії, селей, підтоплення, затоплення, заболочення, засолення, висушення, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими і побутовими відходами і стоками, хімічними й радіоактивними речовинами та від іншого несприятливого впливу;

- 5) створенням та оголошенням територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- 6) організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
- 7) розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;
- 8) створенням системи державного обліку та здійсненням державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- 9) занесенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань – до Зеленої книги України;
- 10) встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів;
- 11) здійсненням інших заходів і встановленням законодавством інших вимог щодо охорони рослинного світу.

В системі лісоохоронних відносин важливе місце посідають заходи по забезпеченню відтворення, підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх охорони і захисту (глава 14, 15, 16 Лісового кодексу України). **Відтворення лісів** забезпечується шляхом відновлення лісів і лісорозведення. **Відновлення лісів** здійснюється на землях, що були вкриті лісовою рослинністю (зруби, згарища), а на інших, призначених для створення лісів, землях, насамперед непридатних для використання в сільському господарстві (яри, піски) – **лісорозведення**.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття «ліс», «рослинний світ», «лісові ресурси», «об'єкти рослинного світу», «природні рослинні ресурси».
2. Розмежуйте поняття «земельна лісова ділянка» і «лісова ділянка».
3. Що таке лісовий фонд? Який його склад?
4. Який правовий режим дерев, які не входять до лісового фонду України? Хто здійснює управління ними?
5. Проаналізуйте форми власності на ліси в Україні.
6. Визначте особливості виникнення і реалізації права приватної власності на ліси.
7. Які відмінності правового режиму постійного і тимчасового користування лісами?
8. Що таке категорії лісів? Який правовий режим і підстави поділу лісів на категорії?
9. Які особливості та умови здійснення загального використання лісових ресурсів?
10. Перерахуйте ознаки та види спеціального використання лісових ресурсів.
11. Які види використання лісових ресурсів належать до побічних лісокористувань?
12. Чим посвідчується право спеціального використання лісових ресурсів?

13. Який порядок видачі лісорубних і лісових квитків?

14. Охарактеризуйте повноваження органів управління в галузі охорони і використання лісів.

15. Що таке лісовідновлення і лісорозведення?

16. Якими повноваженнями наділена служба лісової охорони?

17. Проаналізуйте види юридичної відповідальності, підстави та порядок її застосування за лісопорушення.

18. Проаналізуйте особливості відшкодування шкоди заподіяної лісу.

Зразки тестових завдань:

1. Ділянка лісового фонду України, виділена для ведення лісового господарства та використання лісових ресурсів без вилучення її у власника землі або землекористувача – це: 1) земельна лісова ділянка; 2) земельна ділянка лісового фонду; 3) лісова ділянка; 4) ділянка земель лісогосподарського призначення.

2. До лісового фонду України не належать: 1) ліси приватної власності; 2) захисні насадження вздовж автомобільних шляхів; 3) зелені насадження в межах населених пунктів; 4) ліси природних заповідників.

3. У відносинах постійного користування лісами користувачами виступають: 1) фізичні та юридичні особи; 2) спеціалізовані державні чи комунальні лісогосподарські підприємства; 3) приватні, державні та комунальні лісогосподарські підприємства; 4) будь-які підприємства, установи, організації.

4. Короткострокове тимчасове користування лісами здійснюється на підставі: 1) спеціального дозволу, що видається власником лісів, постійним лісокористувачем; 2) державного акту на право користування лісом; 3) державного акту на право тимчасового користування земельною ділянкою; 4) договору між власником і користувачем.

5. До заготівлі другорядних лісових матеріалів не належить: 1) заготівля живиці; 2) заготівля пнів; 3) заготівля кори; 4) заготівля очерету.

6. Лісорозведення здійснюється на: 1) землях, не вкритих лісовою рослинністю; 2) низькопродуктивних та непридатних для використання в сільському господарстві землях (яри, балки, піски тощо); 3) землях сільськогосподарського призначення, виділених для створення полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень; 4) всіх названих вище ділянках земель.

7. Відшкодування шкоди, заподіяної незаконною рубкою лісу здійснюється: 1) в загальному цивільно-правовому порядку; 2) шляхом вилучення незаконно добутої деревини або стягнення її ринкової ціни; 3) на підставі встановлених в законодавстві такс; 4) всіма вказаними способами.

Нормативно-правові акти:

Лісовий Кодекс України в редакції від 8.02.2006.

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону: Закон України від 10.02.2000.

Про рослинний світ: Закон України від 9.04.1999.

Про затвердження Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 8.10.2014.

Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007.

Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу: постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2008.

Порядок спеціального використання лісових ресурсів: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007.

Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.2007.

Про затвердження Порядку організації охорони і захисту лісів: постанова КМУ від 20.05.2022.

Про затвердження Порядку випалювання сухої рослинності або її залишків: наказ Міндовкілля від 12.08.2021.

Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2007.

Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів: постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.1999.

Про затвердження правил поліпшення якісного складу лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2007.

Про затвердження Правил відтворення лісів: постанова Кабінету Міністрів України від 1.03.2007.

Про затвердження Положення про державну лісову охорону: постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2009.

Про затвердження Санітарних правил в лісах України: постанова Кабінету Міністрів України в редакції від 26.10.2016

Про затвердження Положення про Зелену книгу України: постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002.

Про затвердження Правил пожежної безпеки в лісах України: наказ Дежкомлісгоспу України від 27.12.2004, зареєстрований в Мінюсті України 24.03.2005.

Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуду України від 10.04.2006, зареєстрований в Мінюсті України 27.07.2006.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ВОД

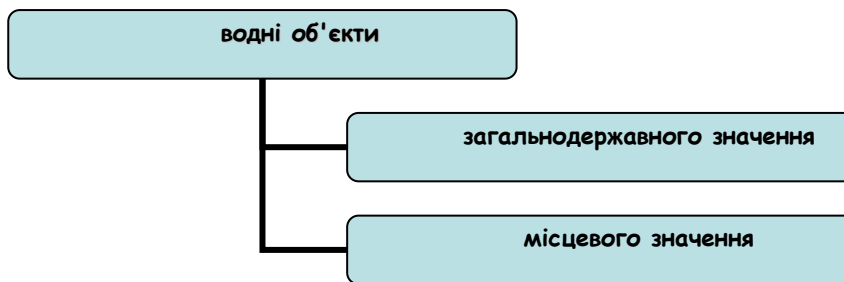
Води – усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.

Водний об'єкт – природний або створений штучно елемент довкілля, в якому зосереджуються води (море, річка, озеро, водосховище, ставок, канал, водоносний горизонт).

Водні ресурси – обсяги поверхневих, підземних і морських вод відповідної території.

Водний фонд України – усі води (водні об'єкти) на території України (ст. 3 ВК України):

- поверхневі води: природні водойми (озера), водотоки (річки, струмки), штучні водойми (водосховища, ставки) і канали, інші водні об'єкти;
- підземні води та джерела;
- внутрішні морські води та територіальне море.

Водні об'єкти загальнодержавного значення:

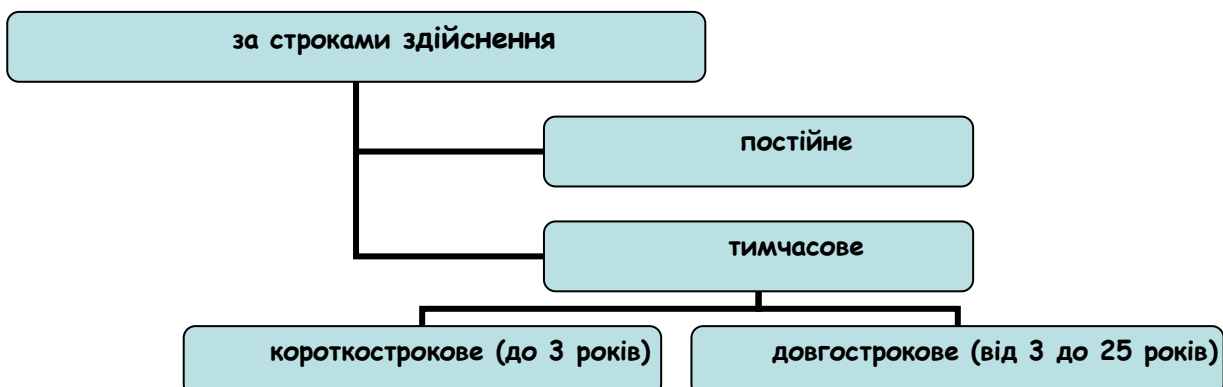
- внутрішні морські води та територіальне море;
- підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків;
- водні об'єкти в межах природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.

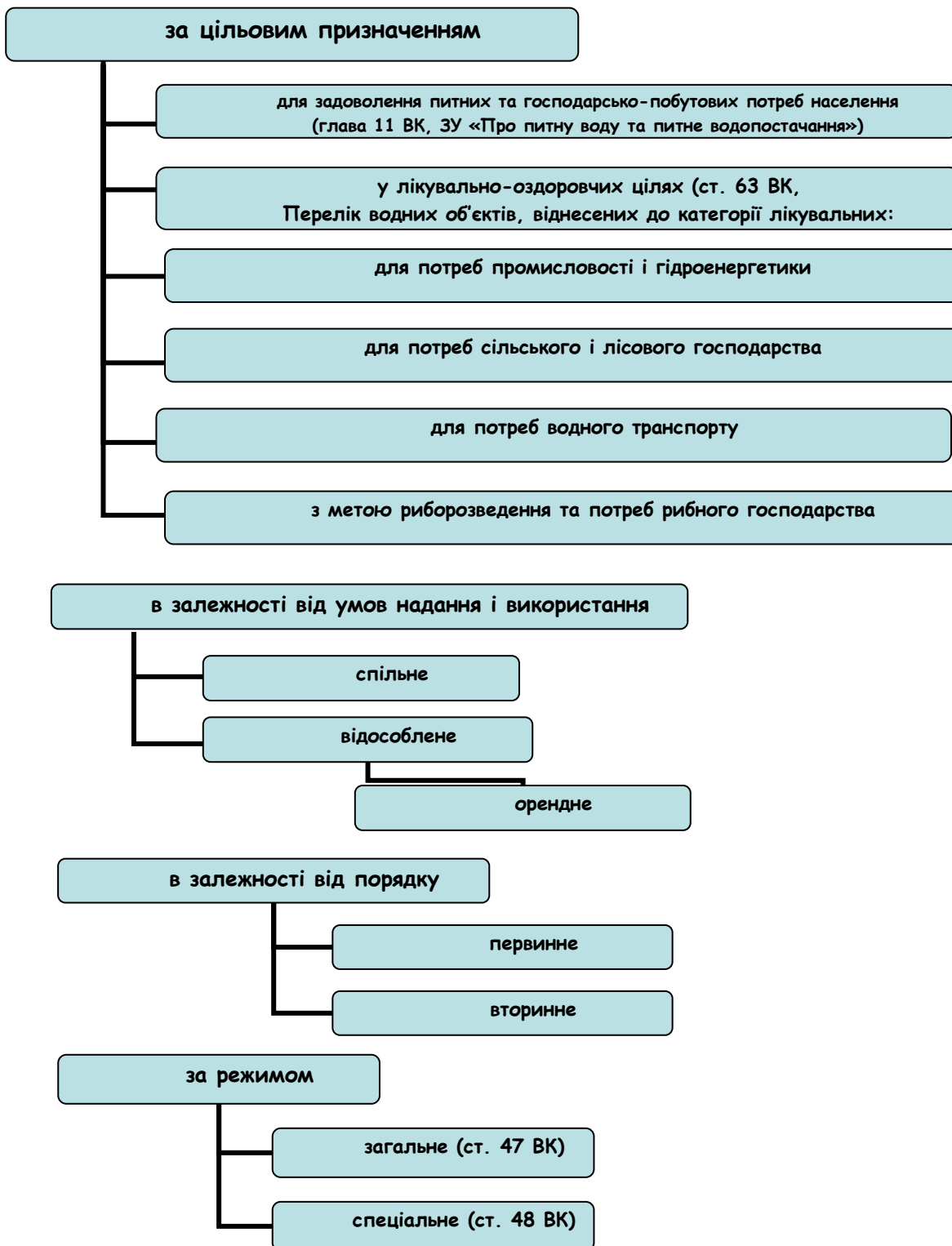
Водні об'єкти місцевого значення:

- поверхневі води, що знаходяться і використовуються на території однієї області і які не віднесені до водних об'єктів загальнодержавного значення;
- підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання.

Водокористування – це використання вод для потреб населення, промисловості, сільського господарства, транспорту та інших галузей господарства, включаючи право на забір води, скидання стічних вод та інші види використання водних об'єктів.

Використання води – це процес вилучення води для використання у виробництві з метою отримання продукції та для господарсько-питних потреб населення, а також без її вилучення для потреб гідроенергетики, рибництва, водного, повітряного транспорту та інших потреб.

Право загального водокористування:

- спрямованість на задоволення громадянами їх потреб (купання, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд та технічних пристроїв);
- безоплатність;
- відсутність потреби одержання спеціальних дозволів;
- здійснення без закріплення водних об'єктів за окремими громадянами чи юридичними особами.

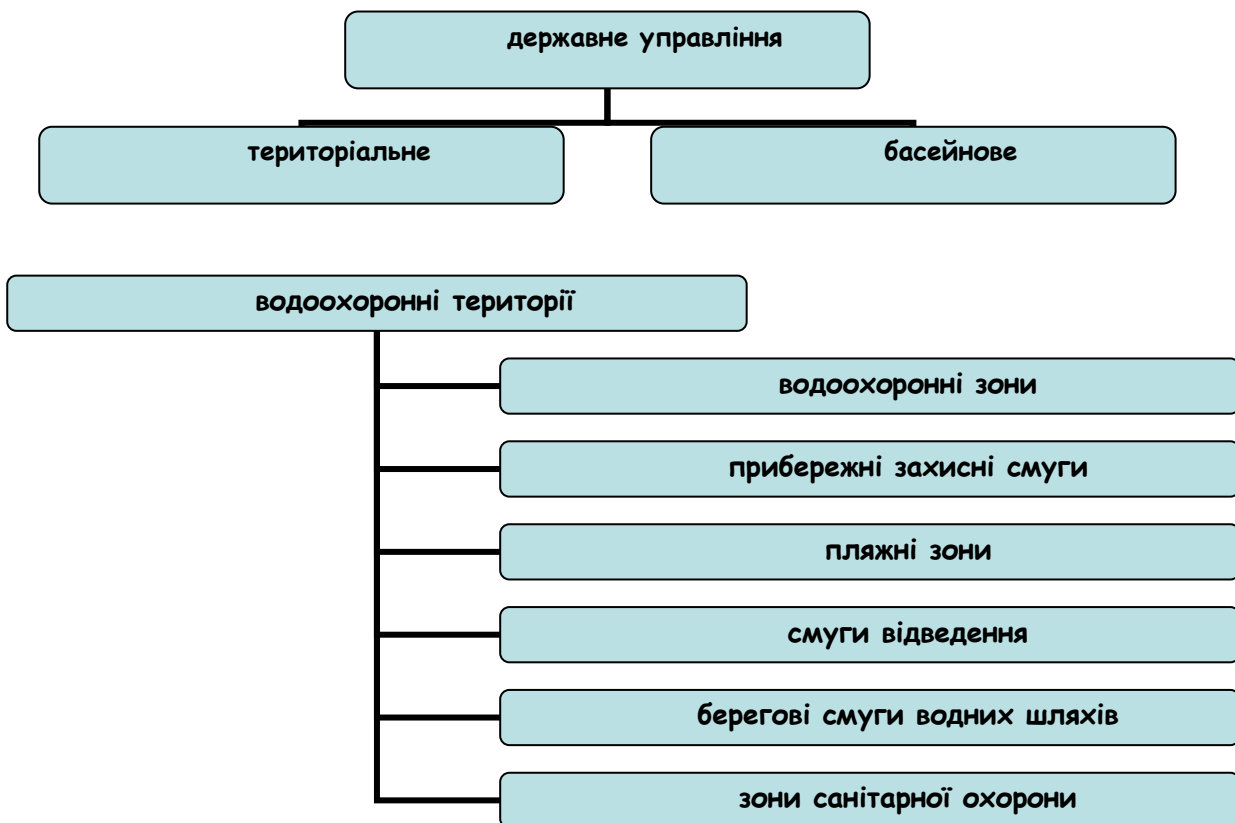
Право спеціального водокористування:

- забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв,
- використання води,
- скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів.

Основними **особливостями** спеціального водокористування є його платність та здійснення на підставі дозволу.

Порядок виникнення спеціального водокористування (ст. 49 ВК, Порядок погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 13.03.2002р.)

- заява водокористувача
- погодження дозволу – забезпечує дозвільний орган, а не водокористувач (у разі використання підземних вод – Державна служба геології та надр; водних об'єктів, віднесених до лікувальних – МОЗ)
- видача дозволів – територіальні органи Державного агентства водних ресурсів України (наприклад, сектор в Івано-Франківській області Держводагентства)

Водоохоронна зона – зона вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ, інших водних об'єктів для створення сприятливого режиму, попередження забруднення, засмічення, знищення навколоводних рослин і тварин та зменшення коливань стоку водних об'єктів.

Прибережна захисна смуга – частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

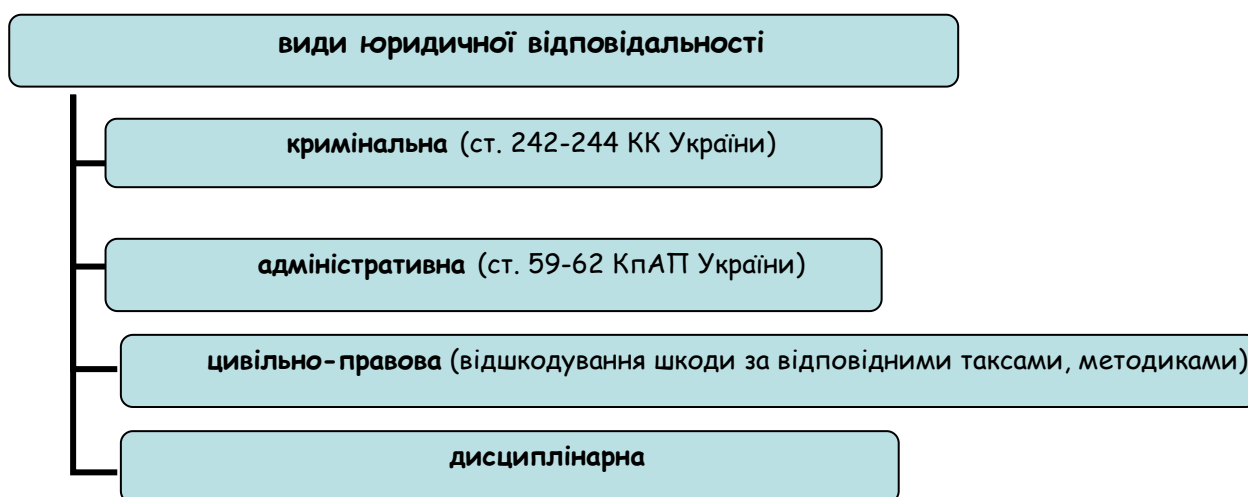
(ст. 87-90 ВК, Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них: постанова КМУ 8.05.1996 р.)

Пляжна зона – прилегла до урізу води частина прибережної захисної смуги уздовж морів, навколо морських заток і лиманів з режимом обмеженої господарської діяльності (ст. 88, 90 ВК).

Для потреб експлуатації та захисту від забруднення, пошкодження і руйнування магістральних, міжгосподарських та інших каналів на зрошувальних і осушувальних системах, гідротехнічних та гідрометричних споруд, а також водойм і гребель на річках встановлюються **смуги відведення** з особливим режимом користування (ст. 91 ВК).

На судноплавних водних шляхах за межами населених пунктів для проведення робіт, пов'язаних з судноплаством, встановлюються **берегові смуги** (ст. 92 ВК, Порядок установа берегових смуг водних шляхів та користування ними: постанова КМУ від 14.04.1997 р.).

Зона санітарної охорони – територія і акваторія, де запроваджується особливий санітарно-епідеміологічний режим з метою запобігання погіршенню якості води джерел централізованого господарсько-питного водопостачання, а також з метою забезпечення охорони водопровідних споруд (ст. 93 ВК, Правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів: постанова КМУ від 18.12.1998 р.).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення понять «води», «водні об'єкти», «водні ресурси».
2. Що таке водний фонд? Який його склад?
3. Які водні об'єкти віднесені до водних об'єктів місцевого і загальнодержавного значення.
4. На базі аналізу норм Водного Кодексу України покажіть відмінність в правовому режимі водних об'єктів місцевого і загальнодержавного значення.
5. Проведіть класифікацію права водокористування за різними підставами.
6. На основі положень Водного кодексу України обґрунтуйте пріоритетність спеціального водокористування для питних і господарсько-побутових потреб населення.
7. Хто належить до первинних і вторинних водокористувачів? Які документи посвідчують їх права водокористування?
8. Охарактеризуйте загальне водокористування. Ким і в яких випадках можуть встановлюватися обмеження на його здійснення?
9. Які види водокористування належать до спеціального водокористування?
10. Який порядок видачі дозволів на здійснення спеціального водокористування встановлений законодавством України?
11. Які обмеження встановлені ВК України у випадку надання водних об'єктів в оренду? Який порядок надання їх в оренду?
12. Визначте види і правовий режим водоохоронних зон та територій.

13. Проаналізуйте види юридичної відповідальності, підстави та порядок її застосування за водопорушення.

Зразки тестових завдань:

1. Перелік водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних затверджений: 1) Верховною Радою України; 2) Міністерством охорони здоров'я України; 3) Кабінетом Міністрів України; 4) Міністерством охорони навколишнього природного середовища України.

2. До водних об'єктів загальнодержавного значення не відносяться: 1) водні об'єкти в межах природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; 2) підземні води, які не можуть бути джерелом централізованого водопостачання; 3) внутрішні морські води; 4) територіальне море.

3. Не належать до спеціального водокористування: 1) пропуск води через гідровузли (крім гідроенергетичних); 2) подача води водокористувачам у маловодні регіони; 3) виконання будівельних, днопоглиблювальних і вибухових робіт; 4) всіх вище названих видів діяльності.

4. Дозвіл на спеціальне водокористування у разі використання води водних об'єктів загальнодержавного значення видається: 1) державними органами охорони навколишнього природного середовища; 2) територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства органами водного господарства; 3) обласними радами; 4) обласними державними адміністраціями.

5. Відносини оренди водних об'єктів регулюються: 1) Земельним кодексом України; 2) Законом «Про оренду водних об'єктів»; 3) Водним кодексом України; 4) Законом «Про води в Україні».

6. Для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються: 1) водоохоронні зони; 2) берегові смуги; 3) смуги відведення; 4) всі названі види територій.

7. На судноплавних водних шляхах за межами міських поселень для проведення робіт, пов'язаних з судноплаванням, встановлюються: 1) водоохоронні зони; 2) берегові смуги; 3) смуги відведення; 4) прибережні захисні смуги.

8. Скидання у водні об'єкти виробничих, побутових, радіоактивних та інших видів відходів і сміття: 1) дозволяється з суворим дотриманням екологічних нормативів; 2) дозволяється в межах лімітів, встановлених в дозволі; 3) забороняється; 4) дозволяється за межами населених пунктів.

Нормативно-правові акти:

Водний Кодекс України від 06.06.1995.

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Про питну воду та питне водопостачання: Закон України від 10.01.2002.

Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014.

Про затвердження переліку водних об'єктів, що відносяться до категорії лікувальних: постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1996.

Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002.

Про затвердження Порядку відшкодування збитків, завданих водокористувачам припиненням права або зміною умов спеціального водокористування: постанова Кабінету Міністрів України від 14.08.1996.

Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру: постанова Кабінету Міністрів України від 8.04.1996.

Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них: постанова Кабінету Міністрів України від 8.05.1996.

Про затвердження Порядку складання паспортів річок і Порядку установлення берегових смуг водних шляхів та користування ними: постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.1997.

Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів: постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.1998.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону і раціональне використання водних ресурсів: наказ Мінприроди України від 20.07.2009, зареєстрований в Мінюсті України 14.08.2009.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ І ВИКОРИСТАННЯ ТВАРИННОГО СВІТУ

Тваринний світ (як об'єкт регулювання екологічного права) – сукупність живих організмів всіх видів диких тварин, що постійно чи тимчасово населяють територію України і знаходяться у стані природної свободи, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі.

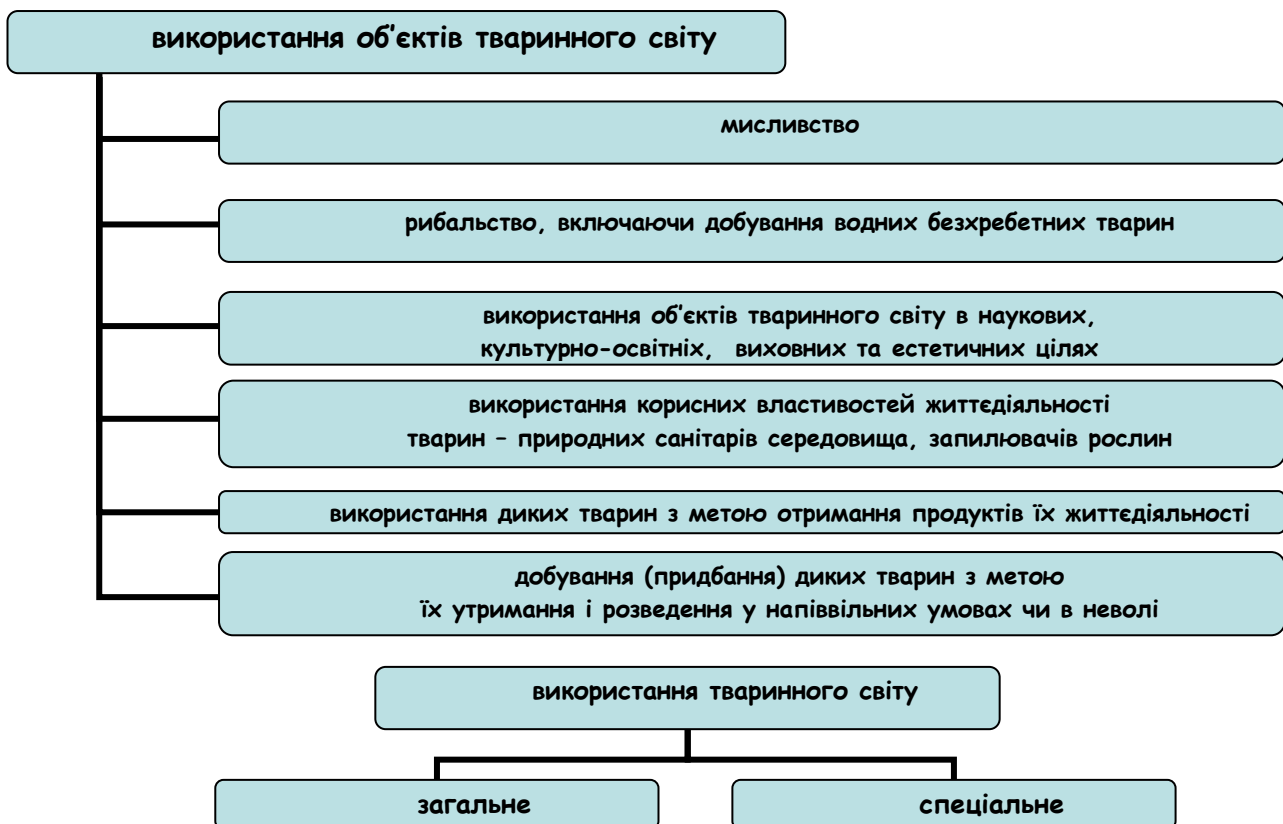
Водні біоресурси (водні біологічні ресурси) – сукупність водних організмів (гідробіонтів), життя яких неможливе без перебування (знаходження) у воді. До водних біоресурсів належать прісноводні, морські, анадромні та катадромні риби на всіх стадіях розвитку, круглороті, водні безхребетні, у тому числі моллюски, ракоподібні, черви, голкошкірі, губки, кишковопорожнинні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини (ст. 1 ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»).

Об'єкти тваринного світу (ст. 3 ЗУ «Про тваринний світ»):

- дикі тварини – хордові, в тому числі хребетні (ссавці, птахи, плазуни, земноводні, риби та інші) і безхребетні (членистоногі, моллюски, голкошкірі та інші) в усьому їх видовому і популяційному різноманітті та на всіх стадіях розвитку (ембріони, яйця, лялечки тощо), які перебувають у стані природної волі, утримуються у напіввільних умовах чи в неволі;

- частини диких тварин (роги, шкіра тощо);
- продукти життєдіяльності диких тварин (мед, віск тощо).

Охороні також підлягають також нори, хатки, лігва, мурашники, боброві загати та інше житло і споруди тварин, місця токування, линяння, гніздових колоній птахів, постійних чи тимчасових скупчень тварин, нерестовищ, інші території, що є середовищем їх існування та шляхами міграції.

Ознаки загального використання об'єктів тваринного світу:

- безоплатність;
- спрямованість на задоволення життєво необхідних потреб;

- здійснення без вилучення об'єктів з природного середовища (крім любительського і спортивного рибальства за умов, визначених законодавством);
- дотримання заборони знищення тварин, руйнування їхнього житла та інших споруд, порушення середовища існування тварин і погіршення умов їх розмноження.

Види загального використання об'єктів тваринного світу:

- любительське і спортивне рибальство;
- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях;
- використання корисних властивостей життєдіяльності тварин – природних санітарів середовища, запилювачів рослин

Ознаки спеціального використання об'єктів тваринного світу:

- дозвільний порядок набуття;
- платність користування;
- здійснюється з вилученням (добуванням, збиранням тощо) об'єктів тваринного світу із природного середовища (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування).

Види спеціального використання об'єктів тваринного світу:

- мисливство;
- спеціальне використання водних біоресурсів;
- використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях;
- добування (придбання) диких тварин з метою їх утримання і розведення у напіввільних умовах чи в неволі;
- використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності.

Види спеціального використання водних біоресурсів (ст. 27 ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів»):

- промислове рибальство;
- вилов водних біоресурсів у науково-дослідних, науково-промислових, дослідно-конструкторських цілях, а також з метою з'ясування їх санітарно-епідеміологічного стану (далі – дослідний вилов);
- контрольний вилов водних біоресурсів для визначення їх стану та запасів;
- меліоративний вилов водних біоресурсів з метою формування їх оптимального видового та вікового складу;
- вилов водних біоресурсів з метою отримання біологічного матеріалу для штучного відтворення їх запасів та здійснення аквакультури;
- любительське і спортивне рибальство у водних об'єктах загального користування, що перевищує встановлені обсяги безоплатного вилову.

Мисливство – вид спеціального використання тваринного світу шляхом добування мисливських тварин, що перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь;

мисливські угіддя – ділянки суші та водного простору, на яких перебувають мисливські тварини і які можуть бути використані для ведення мисливського господарства;

мисливські тварини – дикі звірі та птахи, що можуть бути об'єктами полювання умовах;

полювання – дії людини, спрямовані на вистежування, переслідування з метою добування і саме добування (відстріл, відлов) мисливських тварин, що перебувають у стані

природної волі або утримуються в напіввільних умовах (ст. 1 Закону України «Про мисливське господарство та полювання»).

Відповідно до ст. 12 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання»

До полювання прирівнюється (ст. 12 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання»):

- перебування осіб у межах мисливських угідь, у тому числі на польових і лісових дорогах (крім доріг загального користування), з будь-якою стрілецькою зброєю або з капканами та іншими знаряддями добування звірів і птахів, або з собаками мисливських порід чи ловчими звірами і птахами, або з продукцією полювання;

- перебування осіб на дорогах загального користування з продукцією полювання або з будь-якою зібраною розчохленою стрілецькою зброєю.

Документи на право полювання (ст. 14 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання»):

- посвідчення мисливця;
- щорічна контрольна картка обліку добутої дичини і порушень правил полювання з відміткою про сплату державного мита

(Порядок видачі посвідчення мисливця та контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання, затверджений наказом Мінлісгоспу України від 21.03.1997 р.);

- дозвіл на добування мисливських тварин (ліцензія, відстрільна картка) (ст. 17 ЗУ «Про мисливське господарство та полювання», Положення про правила проведення полювань, поводження зі зброєю та порядок видачі ліцензії на добування мисливських тварин, затверджене наказом Мінагрополітики від 17.10.2011 р.);

- відповідний дозвіл на право користування вогнепальною мисливською зброєю (Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної і холодної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та зазначених патронів, а також боєприпасів до зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом МВС України від 21.08.1998р);

- паспорт на собак мисливських порід, інших ловчих звірів і птахів з відміткою про допуск до полювання у поточному році у разі їх використання під час полювання

(Порядок видачі паспортів на собак мисливських порід, затверджений наказом Держкомлісгоспу України від 12.03.2004 р.).

Основні функції державного управління в галузі використання і охорони тваринного світу

- державний облік в галузі використання об'єктів тваринного світу та державний кадастр тваринного світу;

- моніторинг тваринного світу.
- розподіл та перерозподіл об'єктів тваринного світу;
- лімітування в галузі використання об'єктів тваринного світу;
- державний контроль в галузі використання, охорони і відтворення тваринного світу.

Система заходів охорони тваринного світу:

- охорона об'єктів тваринного світу в процесі їх використання;
- охорона тваринного світу від знищення в процесі діяльності, не пов'язаної з використанням об'єктів тваринного світу;

- охорона самих диких тварин;
- охорона місць їх перебування, жител тощо;
- охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин.

Червона книга України є офіційним державним документом, який містить перелік рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу у межах території України, її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також узагальнені відомості про сучасний стан цих видів тваринного і рослинного світу та заходи щодо їх збереження і відтворення.

Категорії видів тваринного і рослинного світу, що заносяться до Червоної книги України:

- зниклі – види, про які після неодноразових пошуків, проведених у типових місцевостях або в інших відомих та можливих місцях поширення, відсутня будь-яка інформація про наявність їх у природі чи спеціально створених умовах;
- зниклі в природі – види, які зникли в природі, але збереглися у спеціально створених умовах;
- зникаючі – види, які перебувають під загрозою зникнення у природних умовах і збереження яких є малоймовірним, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- вразливі – види, які у найближчому майбутньому можуть бути віднесені до категорії зникаючих, якщо триватиме дія факторів, що негативно впливають на стан їх популяцій;
- рідкісні – види, популяції яких невеликі і на даний час не належать до категорії зникаючих чи вразливих, хоча їм і загрожує небезпека;
- неоцінені – види, про які відомо, що вони можуть належати до категорії зникаючих, вразливих чи рідкісних, але ще не віднесені до неї;
- недостатньо відомі – види, які не можна віднести до жодної із зазначених категорій через відсутність необхідної повної і достовірної інформації.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття та ознаки тваринного світу.
2. Що належить до об'єктів тваринного світу, які підлягають правовій охороні?
3. Охарактеризуйте режим власності на об'єкти тваринного світу.
4. Які особливості та види загального використання об'єктів тваринного світу?
5. Які особливості та види спеціального використання об'єктів тваринного світу?
6. Назвіть види використання водних біоресурсів.
7. Проаналізуйте умови здійснення спортивного і любительського рибальства.
8. Охарактеризуйте правовий режим промислового рибальства.
9. Дайте визначення понять: «мисливство», «полювання», «мисливські угіддя», «мисливські тварини».
10. Які дії можуть кваліфікуватись як «незаконне полювання»? Чим це визначено?
11. Якими документами посвідчується право на здійснення полювання?

12. Які підстави для занесення окремих видів тварин до Червоної книги України?
13. Проаналізуйте основні заходи охорони об'єктів тваринного світу.
14. Проаналізуйте види юридичної відповідальності, підстави та порядок її застосування за фауністичні правопорушення.
15. Проаналізуйте особливості відшкодування шкоди, заподіяної об'єктам тваринного світу.

Зразки тестових завдань:

1. До об'єктів тваринного світу відповідно до Закону України «Про тваринний світ» не належать: 1) дикі тварини; 2) частини диких тварин; 3) продукти життєдіяльності диких тварин; 4) залишки викопних тварин.
2. Під охороною держави знаходяться об'єкти тваринного світу: 1) які віднесені до об'єктів загальнодержавного значення; 2) відповідно до визначеного Кабінетом Міністрів України переліку; 3) які знаходяться в державній власності; 4) незалежно від власності на них.
3. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу за наявності відповідних підстав може бути припинено: 1) в судовому порядку; 2) органами природоохоронної прокуратури; 3) за рішенням Міністерства охорони навколишнього природного середовища України; 4) за рішенням органів державного комітету лісового господарства України.
4. Видами рибальства відповідно до Закону України «Про тваринний світ є: 1) промислове рибальство; 2) любительське рибальство; 3) спортивне рибальство; 4) всі названі види.
5. Любительське і спортивне рибальство: 1) є платним; 2) здійснюється в усіх випадках безоплатно; 3) плата стягується за понаднормовий вилов риби; 4) може здійснюватися безоплатно і при певних умовах за плату.
6. Дозволами на добування мисливських тварин є: 1) мисливський квиток; 2) відстрільна картка; 3) ліцензія і відстрільна картка; 4) жоден з названих документів.
7. Відстрільні карти видаються: 1) обласними радами за погодженням з органами лісового господарства; 2) державними органами лісового господарства; 3) державними органами охорони навколишнього природного середовища; 4) користувачами мисливських угідь.
8. Рішення про занесення видів тваринного і рослинного світу до Червоної книги України приймається: 1) Мінагрополітики України; 2) Кабінетом Міністрів України; 3) Мін-природи України; 4) Верховною Радою України.

Нормативно-правові акти:

- Кримінальний кодекс України.
- Кодекс про адміністративні правопорушення України.
- Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001.
- Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22.02.2000.
- Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8.07.2011.
- Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України від 21.02.2006р.
- Про Червону книгу України: Закон України від 07.02.2002.
- Про затвердження такс для обчислення розміру відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування (збирання) або знищення цінних водних біоресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2011.
- Про затвердження Порядку здійснення любительського і спортивного рибальства: постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.1998.
- Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення

чи погіршення середовища їх перебування (зростання): постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2012.

Про затвердження Порядку здійснення спеціального використання водних біоресурсів у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах, територіальному морі, виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі: постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2015

Про затвердження Порядку видачі дозволу на спеціальне використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) або відмови в його видачі, переоформлення, видачі дубліката та анулювання зазначеного дозволу : постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013

Про затвердження Такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): наказ Мінагрополітики України та Мінприроди України від 19.06.2017

Про затвердження Методики розрахунку збитків, заподіяних рибному господарству внаслідок порушень правил рибальства та охорони водних живих ресурсів: наказ Мінагрополітики України і Мінприроди України від 12.07.2004, зареєстрований в Мінюсті України 12.11.2004.

Про затвердження Порядку видачі посвідчення мисливця та контрольної картки обліку добутої дичини і порушень правил полювання: наказ Мінагрополітики України від 1.10.2014, зареєстрований в Мінюсті України 22.10.2014.

Про затвердження Порядку видачі паспортів на собак мисливських порід: наказ Держкомлісгоспу України від 12.03.2004, зареєстрований в Мінюсті України 12.03.2004.

Про затвердження Положення про правила проведення полювань, поводження із зброєю, та порядок видачі ліцензій на добування мисливських тварин: наказ Мінагрополітики України від 17.10.2011, зареєстрований в Мінюсті України 19.10.2011.

Про затвердження Правил любительського і спортивного рибальства: наказ Держкомрибгоспу України від 15.02.1999, зареєстрований в Мінюсті України 28.04.1999.

Про затвердження Правил видачі дозволів на спеціальне використання диких тварин та інших об'єктів тваринного світу, віднесених до природних ресурсів загальнодержавного значення: наказ Мінекобезпеки України від 26.05.1999, зареєстрований в Мінюсті України 9.09.1999.

Про затвердження Порядку утримання та розведення диких тварин, які перебувають у стані неволі або в напіввільних умовах: наказ Мінприроди України від 30.09.2010, зареєстрований в Мінюсті України 29.12.2010.

Про затвердження Правил використання диких тварин з метою отримання продуктів їх життєдіяльності: наказ Мінприроди України від 26.09.2011, зареєстрований в Мінюсті України 12.10.2011.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ

Атмосферне повітря – життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень (ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»).

Загальні ознаки атмосферного повітря як природного об'єкта:

- це природна суміш газів, що вказує на його природне «походження»;
- воно є необхідною умовою існування людини, тобто виконує функції життєзабезпечення;
- воно є складовою навколишнього природного середовища і нерозривно з ним пов'язане (як зазначено в Законі «... що знаходиться за межами жилих, жилих, виробничих та інших приміщень»).

Спеціальні ознаки атмосферного повітря як природного об'єкта:

- рухливість;
- неможливість встановлення меж;
- практична невичерпність.

Особливості правового режиму атмосферного повітря:

- особливості встановлення власності на атмосферне повітря;
- на відміну від інших природних об'єктів, атмосферне повітря не підлягає обліку;
- на відміну від інших природних об'єктів, в законодавчому регулюванні яких значну питому вагу займають норми, що регулюють порядок їх використання, стосовно атмосферного повітря законодавство практично не містить норм про його використання;
- законодавство щодо атмосферного повітря регулює в основному охоронні відносини, які спрямовані на попередження негативного впливу на атмосферне повітря, покращення якісного складу атмосферного повітря;
- враховуючи специфіку атмосферного повітря, як природного об'єкта, що перебуває в постійному русі і переноситься на різні відстані, не обмежуючись кордонами однієї держави, саме щодо нього, як щодо жодного іншого об'єкту, актуальним і ефективним є міжнародне співробітництво.

Основні правові засоби регулювання охорони атмосферного повітря:

- нормування і стандартизація
- видача дозволів на викиди в атмосферне повітря

Стандартизація та нормування в галузі охорони атмосферного повітря

нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря – група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря:

- нормативи якості атмосферного повітря – критерії якості атмосферного повітря, які відображають гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища,
- гранично допустимі рівні впливу акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних факторів і біологічного впливу на стан атмосферного повітря населених пунктів;

нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел:

- норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела,

- технологічні нормативи допустимих викидів забруднюючих речовин або їх суміші, які визначаються у місці їх виходу з устаткування:

- поточні технологічні нормативи,
- перспективні технологічні норматив;

нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел;

нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел

Організаційно-правові заходи охорони атмосферного повітря:

за видами негативних впливів на атмосферне повітря:

- заходи охорони атмосферного повітря від шкідливих фізичних впливів;
- заходи охорони атмосферного повітря від шкідливих хімічного забруднення;
- заходи охорони атмосферного повітря від шкідливих радіоактивного забруднення;
- заходи охорони атмосферного повітря в сфері поводження з відходами;
- заходи охорони атмосферного повітря від шкідливих біологічних впливів;

в залежності від видів діяльності:

- заходи, що здійснюються в процесі проектування, будівництва і реконструкції об'єктів;

- заходи та вимоги, які пред'являються до діяльності, що впливає на погоду і клімат;

- заходи охорони атмосферного повітря від забруднення автотранспортними та іншими пересувними засобами і установками;

- заходи, які реалізуються в процесі діяльності, пов'язаної із зберіганням, перевезенням, знешкодженням та захороненням відходів;

в залежності від характеру і змісту державно-правових заходів охорони:

- регулятивні заходи;
- організаційно-попереджувальні заходи;
- обмежувальні заходи;
- організаційно-економічні заходи;
- контрольні-наглядові заходи;
- охоронно-відновлювальні заходи.

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття «атмосферне повітря» та його ознаки як природного об'єкта.
2. Які особливості правового режиму атмосферного повітря?
3. Які особливості встановлення власності на атмосферне повітря?

4. Які органи державної виконавчої влади здійснюють функції управління в галузі охорони атмосферного повітря?

5. Який порядок здійснення обліку в галузі охорони атмосферного повітря?

6. Проаналізуйте систему екологічних нормативів в галузі охорони атмосферного повітря.

7. Що таке нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря?

8. Проведіть аналіз організаційно-правових вимог охорони атмосферного повітря, встановлених законодавством.

9. Проаналізуйте положення Державних санітарних правил охорони атмосферного повітря населених місць щодо охорони атмосферного повітря.

10. Що таке санітарно-захисні зони? Який їх правовий режим?

11. Якими статтями галузевого законодавства передбачена кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення законодавства про охорону атмосферного повітря? Якими нормативно-правовими актами регулюються особливості визначення збитків, заподіяних забрудненням атмосферного повітря?

Зразки тестових завдань:

1. Законом України «Про охорону атмосферного повітря» регулюються: відносини: 1) загального використання атмосферного повітря; 2) загальне і спеціальне використання атмосферного повітря; 3) особливості використання атмосферного повітря в окремих технологічних процесах; 4) відносини використання атмосферного повітря ним не регулюються.

2. Діяльність, що проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог до охорони атмосферного повітря від забруднення та забезпечення екологічної безпеки, – це: 1) лімітування в галузі охорони атмосферного повітря; 2) стандартизація і нормування в галузі охорони атмосферного повітря; 3) ліцензування в галузі охорони атмосферного повітря; 4) регулювання в галузі охорони атмосферного повітря.

3. В системі нормативів у галузі охорони атмосферного повітря відсутній такий вид нормативів як: 1) нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; 2) нормативи гранично допустимих скидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; 3) нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; 4) технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

4. Більш суворі нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря можуть встановлюватися: 1) для територій та об'єктів природно-заповідного фонду; 2) для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів; 3) для промислово насичених територій; 4) нормативи є однаковими на всій території і не можуть відрізнятися.

5. Державному обліку в галузі охорони атмосферного повітря підлягають: 1) об'єкти, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей та на стан атмосферного повітря; 2) види та обсяги забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря; 3) види і ступені впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря; 4) всі вище названі елементи.

6. Яка з названих функцій управління в галузі охорони атмосферного повітря не здійснюється: 1) моніторинг в галузі охорони атмосферного повітря; 2) видача дозволів в галузі охорони атмосферного повітря; 3) облік в галузі охорони атмосферного повітря; 4) ведення кадастру атмосферного повітря.

7. Відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» проектування, виробництво та експлуатація транспортних та інших пересувних засобів і установок, вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах яких перевищує нормативи або рівні впливу фізичних факторів: 1) дозволяється при умові поетапного зниження викидів; 2) забороняється; 3) дозволяється при наявності спеціального дозволу, виданого органами Мін природи України; 4) не регулюється законодавством.

8. Функціональна територія між промисловим підприємством або іншим виробничим об'єктом, що є джерелом надходження шкідливих чинників в навколишнє середовище, і найближчою житловою забудовою, яка створюється для зменшення залишкового впливу цих факторів до рівня гігієнічних нормативів з метою захисту населення від їх несприятливого впливу називається: 1) охоронною зоною; 2) захисною територією; 3) санітарно-гігієнічною зоною; 4) санітарно-захисною зоною.

Нормативно-правові акти:

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 21.06.2001.

Про затвердження Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р.

Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13.12.2001.

Про порядок розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002.

Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2001.

Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню: постанова Кабінету Міністрів України від 29.11.2001.

Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002.

Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря: постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2002.

Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел: наказ Мінприроди України від 27.06.2006, зареєстрований в Мінюсті України 1.08.2006.

Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів: наказ МОЗ України від 19.06.1996, зареєстрований в Мінюсті України 24.07.1996.

Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі внаслідок наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: наказ Мінприроди України від 10.12.2008, зареєстрований в Мінюсті України 21.01.2009.

Про затвердження Державних санітарних правил охорони атмосферного повітря населених місць (від забруднення хімічними та біологічними речовинами): наказ МОЗ України від 9.07.1997.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖІ УКРАЇНИ

Екологічна мережа – єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні.

Структурні елементи екомережі:

- ключові території забезпечують збереження найбільш цінних і типових для даного регіону компонентів ландшафтного та біорізноманіття (це, зокрема, території природно-заповідного фонду);
- сполучні території (екокоридори) поєднують між собою ключові території, забезпечують міграцію тварин та обмін генетичного матеріалу;
- буферні території забезпечують захист ключових та сполучних територій від зовнішніх впливів;
- відновлювані території забезпечують формування просторової цілісності екомережі, для яких мають бути виконані першочергові заходи щодо відтворення первинного природного стану.

На територіях – складових національної екологічної мережі має бути забезпечено **проведення спеціальних заходів**, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних ландшафтів, природних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, збереження видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, поліпшення середовища їх існування, створення належних умов для розмноження у природних умовах та для розселення.

Включення територій та об'єктів до переліку територій та об'єктів екомережі **не призводить до зміни форми власності і категорії земель** на відповідні земельні ділянки та інші природні ресурси їх власника чи користувача, однак власники і користувачі територій та

об'єктів, включених до переліків територій та об'єктів екомережі, зобов'язані забезпечувати їх використання за цільовим призначенням.

Спеціальний орган державного управління – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення екологічної мережі. Які ще території, крім природно-заповідних, до неї входять?
2. Назвіть основні міжнародні та національні нормативно-правові акти, які визначають правовий режим екологічної мережі.
3. Перерахуйте елементи екологічної мережі.
4. Визначте структуру екологічної мережі та функціональне призначення окремих її складових.
5. Які території належить до відновлювальних територій екологічної мережі?
6. Розкрийте систему засобів забезпечення формування, збереження та раціонального використання екологічної мережі України.
7. Який правовий режим територій, включених в склад екологічної мережі України?
8. Який правовий режим водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення?
9. Які органи державної виконавчої влади забезпечують управління в галузі функціонування екологічної мережі України? Які їх функції?

Нормативно-правові акти:

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Про екологічну мережу України: Закон України від 24.06.2004.

Про затвердження Порядку надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення: постанова Кабінету Міністрів України від 29.08.2002.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Основні характеристики правового режиму:

- режим власності (виключна власність Українського народу, інші форми власності);
- цінність та значення (міжнародне, загальнодержавне, регіональне, місцеве);
- юридичний статус (з статусом юридичної особи, без статусу юридичної особи).

Загальне правило:

забороняється будь-яка діяльність, яка негативно впливає або може негативно впливати на стан природних та історико-культурних комплексів та об'єктів чи перешкоджає їх використанню за цільовим призначенням.

Види використання об'єктів і територій природно-заповідного фонду:

- у природоохоронних цілях;
- у науково-дослідних цілях;
- в оздоровчих та інших рекреаційних цілях;
- в освітньо-виховних цілях;
- для потреб моніторингу навколишнього природного середовища.

При цьому, встановлені основні види використання, а також заготівля деревини, лікарських та інших цінних рослин, їх плодів, сіна, випасання худоби, мисливство, рибальство та інші види використання можуть здійснюватися лише за умови, що така діяльність не суперечить цільовому призначенню територій та об'єктів природно-заповідного фонду, встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання їх природних комплексів та окремих об'єктів.

Особливості правового режиму окремих видів територій та об'єктів природно-заповідного фонду:

<u>види ПЗФ</u> <u>підстави порівняння</u>	<u>природні заповідники</u>	<u>біосферні заповідники</u>	<u>національні природні парки</u>
мета створення	природоохоронна науково-дослідна	природоохоронна науково-дослідна	природоохоронна науково-дослідна рекреаційна культурно-освітня
режим власності	власність Українського народу	заповідні зони – власність Українського народу, інші – в інших формах власності	природні ресурси, надані НПП – власність Українського народу
правове значення	установи загально-державного значення	установи міжнародного значення	установи загально-державного значення
юридичний статус	юридичні особи	юридичні особи	юридичні особи
умови використання і охорони	природоохоронні обмеження жорсткого характеру на всій території ст. 16 Закону	зонування: заповідна зона, буферна зона, зона антропогенних ландшафтів ст. 18 Закону	зонування: заповідна зона, зона регульованої рекреації зона стаціонарної рекреації господарська зона, ст. 21 Закону

Порядок створення і оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду:

- подання клопотання про необхідність створення відповідних об'єктів та територій
- попередній розгляд клопотань
- погодження клопотань з зацікавленими особами
- можливе прийняття рішення про резервування територій
- розробка проекту організації
- прийняття рішення
- про створення природних заповідників, національних природних парків та інших об'єктів загальнодержавного значення Президентом України;
 - про створення біосферних заповідників – на основі міжнародних договорів та міжнародних програм, учасником яких є Україна;
 - про організацію чи оголошення територій та об'єктів місцевого значення – ВР АПК, обласними, Київською і Севастопольською міськими Радами.

Земельні ділянки вилучаються у попередніх користувачів і передаються створеним:

- природним заповідникам,
- біосферним заповідникам,
- національним природним паркам,
- регіональним ландшафтним паркам,

- ботанічним садам,
- дендрологічним паркам,
- зоологічним паркам.

Інші створюються без вилучення земельних ділянок, залишаються у користуванні їх первинних власників і користувачів з оформленням охоронного зобов'язання.

Управління конкретним об'єктом чи територією:

- **спеціально створені адміністрації**
- спеціальні адміністрації **створюються** для управління:
 - природними заповідниками,
 - біосферними заповідниками,
 - національними природними парками,
 - ботанічними садами,
 - дендрологічними загальнодержавного значення,
 - зоологічними парками загальнодержавного значення,
 - регіональними ландшафтними парками
- спеціальні адміністрації **можуть створюватися** для управління:
 - ботанічними садами,
 - дендрологічними парками,
 - зоологічними парками місцевого значення,
 - парками-пам'ятками садово-паркового мистецтва.
- **підприємства, установи, організації, у віданні яких перебувають** ці об'єкти (наприклад, мисливське господарство здійснює управління у відношенні заказника, що знаходиться в межах його мисливських угідь)

Питання для самоконтролю:

1. Визначте поняття та особливості природно-заповідного фонду як комплексного природного об'єкта.
2. Перерахуйте природні і штучно створені види об'єктів і територій природно-заповідного фонду.
3. Які території та об'єкти природно-заповідного фонду можуть перебувати у приватній власності?
4. В чому полягають особливості правового режиму об'єктів та територій природно-заповідного фонду?
5. В яких правових формах здійснюється використання природно-заповідного фонду України?
6. Дайте визначення понять: «заповідник», «біосферний заповідник», «національний природний парк», «заказник», «регіональний ландшафтний парк», «пам'ятка природи», «заповідне урочище», «зоологічний парк», «ботанічний сад», «дендрологічний парк», «парк-пам'ятник садово-паркового мистецтва».
7. Дайте порівняльну характеристику передбачених Законом видів об'єктів природно-заповідного фонду на предмет мети їх створення, режиму власності, підпорядкування, умов використання і охорони.
8. Що таке зонування територій та об'єктів природно-заповідного фонду? Наведіть приклади зонування території?
9. Проаналізуйте природоохоронні обмеження, які діють на території природного заповідника.
10. У чому особливості правового режиму біосферних заповідників? Які відмінності між біосферними і природними заповідниками?
11. Які органи здійснюють управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду?

12. Розкрийте порядок створення та оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Чому в одних випадках йдеться про створення, а в інших – про оголошення?

13. Яка специфіка відповідальності за порушення правового режиму природно-заповідного фонду України?

Зразки тестових завдань:

1. До складових структурних елементів екологічної мережі України включаються: 1) історико-культурні заповідники; 2) меморіальні парки; 3) полезахисні лісові смуги; 4) всі названі об'єкти.

2. В склад природно-заповідного фонду України не включаються: 1) національні природні парки; 2) пам'ятки природи; 3) оздоровчі зони; 4) заповідні урочища.

3. Спеціально уповноваженим органом державного управління в галузі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду є: 1) центральний орган виконавчої влади в галузі охорони навколишнього природного середовища; 2) центральний орган виконавчої влади з питань лісового господарства; 3) центральний орган виконавчої влади з питань охорони здоров'я; 4) всі названі органи.

4. Складова територія біосферного заповідника, правовий режим якої визначений відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників, називається: 1) природною зоною; 2) заповідною зоною; 3) особливо охоронюваною зоною; 4) охоронною зоною.

5. Виключно у власності Українського народу перебувають: 1) ботанічні сади; 2) зоологічні парки; 3) біосферні заповідники; 4) території природних заповідників.

6. Рішення про створення національних природних парків приймається: 1) Мінприроди України; 2) Президентом України; 3) Кабінетом Міністрів України; 4) Державним комітетом заповідної справи України.

7. Рішення про організацію чи оголошення територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення приймається: 1) Мінприроди України; 2) Президентом України; 3) обласними радами; 4) обласними державними адміністраціями.

Нормативно-правові акти:

Кримінальний кодекс України.

Кодекс про адміністративні правопорушення України.

Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 10.06.1992.

Про службу державної охорони природно-заповідного фонду України: постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.2000.

Про затвердження спеціальних такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд: постанова КМУ від 10.05.2022.

Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України: наказ Мінприроди України від 6.07.2005, зареєстрований в Мінюсті України 29.07.2005.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИХ, КУРОРТНИХ І РЕКРЕАЦІЙНИХ ЗОН

Лікувально-оздоровчі та курортні зони.

- **курортними і лікувально-оздоровчими зонами** визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей (ст. 62 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»)

- **рекреаційно-оздоровчі ліси**, до яких відносяться лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення (ст. 39, 74 Лісового кодексу України, п. 6 Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок)

- **лікувальні водні об'єкти** – водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості (ст. 62, 64 Водного кодексу України)

- **землі оздоровчого призначення** – землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватись для профілактики захворювань і лікування людей (ст. 47 Земельного кодексу України)

- **курорт** – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні. (ст. 1 ЗУ «Про курорти»)

- **лікувально-оздоровча місцевість** – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. (ст. 1 ЗУ «Про курорти»)

Юридичні ознаки курортних, лікувально-оздоровчих зон і курортів:

- підтверджена у встановленому порядку наявність природних лікувальних ресурсів або лікувальних оздоровчих, ресурсів, придатних для використання з метою поновлення та зміцнення здоров'я людей;

- наявність відповідних висновків щодо можливості використання таких територій для лікування, оздоровлення, відпочинку, в тому числі для організації господарської діяльності;

- прийняття відповідними органами рішення про оголошення цих територій та встановлення їх меж, розмірів, видів;

- визначення порядку господарювання, проживання і природокористування для забезпечення охорони зазначених зон, захисту їх від забруднення і передчасного виснаження.

Порядок оголошення, визначення лікувально-оздоровчих та курортних зон детально врегульований лише стосовно створення курортів. (ст. 7-11 Закону України «Про курорти»)

Особливості правового режиму лікувально-оздоровчих та курортних зон:

- можливість встановлення більш суворіших екологічних нормативів;
- цільове використання в залежності від їх властивостей – лікувальних, оздоровчих тощо;
- обмеження господарської та іншої діяльності, що може негативно вплинути на їх природні характеристики.

Режим охорони курорту.

В межах курорту встановлюється **округ санітарної охорони**, зовнішній контур якого збігається з межею курорту та в межах якого забороняється будь-які роботи, що приводять до забруднення ґрунту, повітря, завдають шкоди лісу тощо (ст. 27, 28, 29 Закону України «Про курорти»). Цей округ поділяється на зони:

- зона суворого режиму (ст. 31 Закону);
- зона обмежень (ст. 32 Закону);
- зона спостережень (ст. 33 Закону).

Рекреаційні зони.

• **рекреаційними зонами** є ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. (ст. 62 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»)

• до **земель рекреаційного призначення**, належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. (ст. 47 Земельного кодексу України)

Види рекреаційних зон за місцезнаходженням:

- зони регульованої і стаціонарної рекреації національних природних парків, території регіональних ландшафтних парків та інші (ЗУ «Про природно-заповідний фонд України»);
- зелені зони навколо міст, промислових підприємств (зелені зони, парки, лісопарки) (Порядок поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок);
- ландшафтно-рекреаційна та частково сельбищна територія населених пунктів (Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів, Правила утримання зелених насаджень у населених пунктах України);
- території санаторіїв, баз відпочинку, кемпінгів, приватних дачних ділянок (ЗК України);
- водні території та землі водного фонду, які використовуються в рекреаційних та спортивних цілях (ЗК України, ВК України);
- спеціальні туристсько-рекреаційні (вільні) економічні зони (ЗУ Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»).

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення понять «курортна зона», «лікувально-оздоровча зона», «рекреаційна зона».
2. Назвіть юридичні ознаки курорту або курортної зони.
3. Що належить до лікувальних природних ресурсів? Які їх види визначені у чинному законодавстві?
4. Які існують види курортів? У чому особливості їх правового режиму?
5. Який орган приймає рішення щодо оголошення територій курортними?
6. Охарактеризуйте особливості правового режиму лікувально-оздоровчих та курортних зон.
7. Охарактеризуйте правовий режим округу санітарної охорони курорту. Які зони виділяються в межах округів санітарної охорони курортів?

8. Яка відповідальність передбачена за порушення санітарно-курортного законодавства?

9. Проаналізуйте співвідношення законодавства про курорти, про охорону здоров'я, про санітарно-епідемічне благополуччя, земельного та екологічного законодавства у регулюванні відносин з охорони та використання лікувально-оздоровчих зон і курортів.

10. Визначте склад земель рекреаційного призначення.

11. Визначте юридичні ознаки рекреаційних зон.

12. Проаналізуйте правовий режим можливих різновидів рекреаційних зон.

13. Який правовий режим зона національних природних парків, які використовуються для рекреації?

14. Які особливості правового режиму рекреаційних природних ресурсів у межах спеціальних (вільних) економічних зон та територій?

Нормативно-правові акти:

Земельний Кодекс України від 25.10.2001.

Лісовий Кодекс України в редакції від 8.02.2006.

Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991.

Про курорти : Закон України від 5.10.2000.

Про туризм: Закон України від 15.09.1995.

Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 10.06.1992.

Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»: Закон України від 18.03.1999.

Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів: постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2001.

Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001.

Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок: постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007.

Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України: наказ Мінбуду України від 10.04.2006, зареєстрований в Мінюсті України 27.07.2006.

Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів: наказ МОЗ України від 19.06.1996р., зареєстровано в Мінюсті України 24.07.1996 р.

ТЕМА. ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ОХОРОНИ ВИКЛЮЧНОЇ (МОРСЬКОЇ) ЕКОНОМІЧНОЇ ЗОНИ ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ШЕЛЬФУ

Виключну (морську) економічну зону становлять морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать, становлять виключну (морську) економічну зону України. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих самих вихідних ліній, що і територіальне море України. (ст. 2 ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону»)

Континентальний шельф включає морське дно і надра підводних районів, що простягаються за межі його територіального моря по всьому протязі природного продовження його сухопутної території до зовнішньої межі підводного краю материка чи на відстань 200 морських миль від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря, коли зовнішня межа підводного краю материка не простягається на таку відстань. (п.1 ст. 76 Конвенції ООН з морського права). Оскільки ширина Чорного моря не допускає встановлення в ньому континентального шельфу за межами 200-мильної зони, то у всіх причорноморських державах, в тому числі України, виключна (морська) економічна зона збігається з просторами морського дна, що належать до континентального шельфу, а відповідно правове регулювання виключної (морської) економічної зони тотожне правому регулюванню континентального шельфу.

Україна у своїй виключній (морській) економічній зоні має:

- суверенні права щодо розвідки, розробки і збереження природних ресурсів як живих, так і неживих у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах, а також з метою управління цими ресурсами і щодо здійснення інших видів діяльності по економічній розвідці та розробці зазначеної зони, у тому числі виробництву енергії шляхом використання води, течій і вітру;

- юрисдикцію, передбачену відповідними положеннями цього Закону та нормами міжнародного права, щодо створення і використання штучних островів, установок і споруд, здійснення морських наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища

(ст. 56 Конвенції ООН з морського права і ст. 4 ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону»)

Це означає, що ніхто, крім України, або без її згоди не може проводити розвідку і розробку природних ресурсів в цих районах. При цьому її суверенні права стосуються «сидячих» видів живих організмів, що не здатні пересуватися самостійно і не поширюються на води (не можна перешкоджати судноплавству інших держав, прокладенню ними підводних трубопроводів тощо).

Правовий режим використання природних багатств виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу:

- корисні копалини – КупН, ЗУ «Про угоди про розподіл продукції» (як правило на умовах угод);

- нематеріальні ресурси (енергія вітру, течій) – ЗУ «Про альтернативні джерела енергії»;

- рибні та інші водні живі ресурси – ЗУ «Про тваринний світ», ЗУ «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», Про затвердження Інструкції про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів: наказ Мінагрополітики і Мінприроди України від 11.11.2005, зареєстрований в Мінюсті України 6.12.2005 р., (стосується громадян і юридичних осіб України), Про затвердження Порядку і умов використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України: постанова КМУ від 13.08.1999 р. (поширюється на іноземних юридичних і фізичних осіб).

Охорона природних багатств:

Ст. 16 ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону»: Запобігання забрудненню морського середовища, пов'язаному з діяльністю у виключній (морській) економічній зоні, здійснюється відповідно до законодавства України і міжнародних договорів України. Спеціально уповноважені органи України у порядку, визначеному законодавством України, встановлюють правила запобігання забрудненню морського середовища і правила безпеки судноплавства, забезпечують їх дотримання у районах з особливими природними характеристиками, де забруднення морського середовища може заподіяти значну шкоду екологічній рівновазі або необоротно порушити її.

Ст. 18 Закону: Захоронення у межах виключної (морської) економічної зони України відходів або інших матеріалів і предметів *забороняється*. (Основні вимоги закріплені Конвенцією про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами від 29.12.1972 р., Міжнародною конвенцією щодо запобігання забрудненню із суден в редакції від 26.09.1997 р.)

Ст. 17 Закону: У разі, коли існують достатні підстави вважати, що судно, яке здійснює плавання у виключній (морській) економічній зоні України, порушило вимоги законодавства України або міжнародного права щодо запобігання забрудненню морського середовища, спеціально уповноважені органи України мають право вимагати від цього судна інформацію, необхідну для того, щоб установити, чи було вчинено порушення, і провести огляд цього судна у разі відмови дати пояснення або якщо одержані пояснення суперечать очевидним фактам.

Юридична відповідальність:

- кримінальна – ст. 243, 244 КК України;
- адміністративна – юридичні особи – ст. 22-26 ЗУ «Про виключну (морську) економічну зону»;
- цивільно-правова – відшкодування збитків за встановленими таксами і методиками.

Питання для самоконтролю:

1. З'ясуйте особливості складу виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу згідно з чинним законодавством.
2. Як співвідносяться конституційні засади права власності Українського народу на природні ресурси виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу з нормами міжнародного права?
3. Проаналізуйте права та обов'язки України та інших держав у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.
4. Розкрийте суть суверенних прав України на природні багатства виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.
5. Проведіть класифікацію видів використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу на підставі видів, визначених поресурсовим законодавством України.
6. Які особливості правового регулювання використання і охорони рибних та інших живих ресурсів виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу?
7. Охарактеризуйте правовий механізм використання надр виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.
8. Які державні органи центральної виконавчої влади здійснюють функції управління у галузі використання та охорони природних ресурсів виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу?
9. Охарактеризуйте основні види юридичної відповідальності за правопорушення у виключній (морській) економічній зоні та на континентальному шельфі.

Нормативно-правові акти:

Конвенція ООН з морського права від 10.12.1982.

Про виключну (морську) економічну зону: Закон України від 16.05.1995.

Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів: Закон України від 8.07.2011.

Кодекс України про надра від 27.07.94.

Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001.

Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999.

Про альтернативні джерела енергії: Закон України від 20.02.2003.

Про затвердження Положення про порядок охорони суверенних прав України у її виключній (морській) економічній зоні: постанова Кабінету Міністрів України від 12.06.1996.

Про затвердження Порядку і умов використання рибних та інших водних живих ресурсів виключної (морської) економічної зони України: постанова Кабінету Міністрів України від 13.08.1999.

Навчальне електронне видання

КОБЕЦЬКА Надія Романівна

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

**Навчально-методичний посібник для забезпечення
самостійної роботи студентів ОП «Право»
спеціальності 081: Право**

Видання в авторській редакції

Головний редактор – *Василь Головчак*
Комп'ютерна верстка – *Віра Яремко*

Підп. до друку 4.11.2022. Формат 60x84/8.
Гарнітура “Times New Roman”. Ум. друк. арк. 11,0.

Видавець
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pnu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7616 від 26.05.2022